

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIEADRES: ALBERTSTRAAT 25, 2018 ANTWERPEN

GERECHTSDEURWAARDERS EN DEBITEURS IN CRISISTIJD*

Inleiding

1. Na de «Golden Sixties» werd er aan de bestrijding van de armoede in België ruime aandacht besteed. Het toekennen van een gewaarborgd inkomen en de hervorming van de C.O.O.'s zijn hiervan een treffend voorbeeld¹.

Wellicht is de gelijkheidsgedachte in onze welvaartsstaat hieraan niet vreemd².

Een ieder die geen toereikende bestaansmiddelen heeft, noch in staat is deze hetzij door eigen inspanningen, hetzij op een andere manier te verwerven, heeft recht op een *bestaansminimum* (art. 1 wet 7 augustus 1974).

Elke persoon heeft recht op *maatschappelijke dienstverlening*. Deze heeft tot doel een ieder in de mogelijkheid te stellen een leven te leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid (art. 1 wet 8 juli 1976).

Zowel inzake bestaansminimum als inzake maatschappelijke dienstverlening kan elke burger zich beroepen op een *subjectief recht*³. Het gaat zelfs om een *grondrecht*⁴, dat

een ieder in staat moet stellen als persoon in waardigheid te leven en zich in de samenleving te ontplooien⁵.

2. In het kader van de *welzijnszorg* werden de kansarmen uit de marginaliteit gehaald. De beweging *ATD-Vierde wereld* en de *Koning Boudewijnstichting* hebben de aandacht van het ruime publiek gevestigd op de noden van wie behoort tot de zogenaamde vierde wereld⁶. Ook kansarmen zijn als rechtssubjecten dragers van subjectieve rechten inzake arbeid en inkomen, verbruik en krediet, gezinsleven en toegang tot het gerecht.

3. De *Access-to-Justice*-beweging heeft in belangrijke mate ertoe bijgedragen dat de rechtshulp aan min- of onvermogenen in een stroomversnelling terecht kwam⁷. In die context kwam een nationaal onderzoeksproject in de sociale wetenschappen tot stand. J. Breda en A. Stevens (Centrum voor Rechtssociologie U.F.S.I. Antwerpen) belichten in hun studie over de *Rechtshulp aan marginalen* de verschillende rechtshulpdiensten. Zij bieden zowel een kwantitatieve als een kwalitatieve vergelijking van deze al dan niet wettelijk georganiseerde diensten: balies,

* Voordracht gehouden te Kortrijk op 23 november 1985 op het Congres van de Nationale Kamer der Gerechtsdeurwaarders.

¹ Zie SENAËVE, P., *De bestrijding van de armoede in België*, Leuven, Acco, 1977, 615 p.; VRANKEN, J., *Armoede in de welvaartsstaat. Een poging tot historische en structurele plaatsing*, Proefschrift U.I. Antwerpen, 1977 en «Armoede in de welvaartsstaat: problematiek en enkele krachtlijnen voor een analyse», *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1979, 327-340.

² INGBER, L., «L'égalité en droit ou le droit à l'égalité», *J.T.*, 1979, 313-320.

³ PIETERS, D., «Het recht op maatschappelijke dienstverlening», in *Provinciale Beroepskamers*, LAMBRECHT, A.-M. en SIMOENS, D. (red.), Brussel, 1982, 59-75; SENAËVE, P. en SIMOENS, D., *O.C.M.W.-Dienstverlening en Bestaansminimum*, 1984, 4-5; VAN DOOSSELAERE, M., «L'aide sociale publique», in BOURGOIGNIE, Th; e.a., *Droits des pauvres. Pauvre droit?*, 1984, (365), 385; zie nochtans anders: Adv.R.v.St., *Parl. St.*, Senaat, 1974-75, nr. 581/1, inz. blz. 86.

⁴ FIERENS, J., «Droit à l'aide sociale et droits de l'homme», *J.T.*, 1984, 169-176.

⁵ Zie inzake grondrechten: RIMANQUE, K. en PEETERS, P., «De toepasselijkheid van grondrechten in de betrekkingen tussen private personen — algemene probleemstelling», in *De toepasselijkheid van de grondrechten in private verhoudingen*, RIMANQUE, K. (red.), Antwerpen, 1982, (1), 5-6.

⁶ Zie het Witboek «De vierde Wereld in België», Brussel, 1981, en *Propositions pour une politique de lutte contre la pauvreté et la précarité en Belgique*, Brussel, 1983; adde NICAISE, I., «Armoede in de vierde wereld», in *Welzijnsgids-Noden*, I, A.3.2 en PROVOOST, F., «Kansarmoede», in *Welzijnsgids-Noden*, I, A.3.1.

⁷ CAPPELLETTI, M., *Access to Justice*, Sythoff/Giuffrè, Alphen aan den Rijn/Milaan, 1978, en *Access to Justice and the Welfare State*, Alphen aan den Rijn, 1981; zie ook GEERTS, P., «Rechtshulp in het kader van de welzijnszorg», in *Welzijnsgids-Organisatie*, II, A.2.2; voor een uitvoerige bibliografie: WILLEKENS, H. en GEERTS, P., *Cahiers voor Rechtshulp*, 1983, nr. 1, 187-198.

O.C.M.W. en wetswinkels⁸. Ook het Rechtshulponderzoek van het *Centre de droit de la consommation U.C.L.*, in opdracht van het Onderzoeks- en Informatiecentrum van de verbruikersorganisaties, dient hierbij vermeld te worden⁹.

4. Meerdere colloquia werden eveneens rond het thema van de armoede en de rechtshulp gehouden. Op 24 september 1982 organiseerde de *Conférence du Jeune Barreau* te Brussel een studiedag over recht en armoede¹⁰. Op 16 maart 1984 richtte de *Faculté de droit* te Namen, in samenwerking met de Koning Boudewijnstichting, een studiedag in over de rechten van de kansarmen¹¹. De nadruk werd hierbij gelegd op een verdere uitbouw van de democratisering van het (ge)recht, zodat ook kansarmen hun rechten optimaal kunnen effectueren. De Franstalige rechtsfaculteiten hadden reeds in 1983 dit aspect beklemd¹².

De nieuwe armoede

5. De huidige economische crisis heeft echter nieuwe verschijnselen van armoede veroorzaakt of zichtbaar gemaakt. «*Avant les clochards, aujourd'hui les nouveaux pauvres.*» Er wordt voortaan over een «nieuwe armoede» gesproken. De uitdrukking «nieuwe armen» begint gangbaar te worden. Deze term wordt nu mondgemeen. Deze «nieuwe armen» zijn gemiddelde burgers, die — om een of andere reden — in een snel veranderende bestaansonzekerheid terecht komen. Het betreft hier hoegenaamd niet de zogenaamde vierde wereld. Bij de kansarmen van de vierde wereld is er in het algemeen sprake van een *cumulatie* van sociale, economische en culturele handicaps. De karakteristieken van deze bestaansonzekerheden liggen derhalve empirisch vast¹³. Voormelde cumulatie is echter doorgaans volkomen afwezig bij de «nieuwe armen». Zij kunnen dan ook niet als zodanig een sociale bevolkingsgroep in de klassieke zin van het woord vormen. Hun probleem is immers meestal tijdsgebonden. Daarom ontbreekt elk sociaal beleid ter zake. Een specifieke actie veronderstelt immers bepaalde constanten¹⁴. Niettemin moet ook deze «nieuwe armoede» — hoe dan ook — bestreden worden. Het gaat om een kankergezweel dat onze welvaartsstaat meer en meer aantast¹⁵.

6. De armoede is geen pittoresk probleem meer¹⁶. Inte-

gendeel. De «nieuwe armen» kan men thans ook bij de *actieve* bevolking aantreffen. Het gaat derhalve om een nieuwsoortige armoede waarbij hoegenaamd geen sprake is van enige marginaliteit tegenover het productieproces¹⁷. Er is ook geen permanente cumulatie van geringe kansen inzake onderwijs, arbeid, inkomen, huisvesting, gezondheid. De «nieuwe armen» kunnen volwaardig deelnemen aan het economische, sociaal, politiek en cultureel leven in de hedendaagse samenleving. Hun armoede is niettemin rationeel. Ze wordt veroorzaakt door een aantal externe factoren die in beginsel slechts van tijdelijke aard zijn. Ze zijn in wezen inherent aan de huidige consumptiemaatschappij, waarin een irrationele consumptiedrang een evenwichtig bestedingspatroon in hoge mate verstoort¹⁸. De «nieuwe armoede» is ongetwijfeld het gevolg van *overbesteding*. Het verbruikerskrediet verklaart deze toename van de schuldenlast. De OCMW's worden thans meer en meer geconfronteerd met de kwalijke gevolgen van de overbesteding. De financiële hulpverlening houdt een erg belangrijk aspect van de OCMW-werking in. Dit blijkt alvast uit de registratie van dossiersgegevens bij de OCMW's¹⁹. Het aantal gezinnen dat zijn schulden niet meer kan betalen, neemt angstvallig toe. Dramatische situaties ontstaan, wanneer ten gevolge van de economische crisis een loon wegvalt of vervangen wordt door een vervangingsinkomen. Ook voor deze «nieuwe armen» speelt het Mattheus-effect²⁰.

Het sociaal dienstbetoen...

7. De OCMW's zijn zich bewust van de problematiek van de overconsumptie. Zij bieden een eenmalige of tijdelijke hulpverlening aan al wie in een financieel benarde situatie is beland, *al is zulks aan hemzelf te wijten*²¹. Uit de rechtspraak van de beroepskamers blijkt dat aan de debiteurs in nood een laatste kans moet worden geboden om de moeilijkheden met een minimum aan financiële hulp vanwege het OCMW te boven te komen. Wél worden de OCMW's niet verplicht hulp te verlenen voor luxe of werkelijk onverantwoord aangegane schulden²².

8. Aan de OCMW's wordt tevens een begeleidingstaak opgelegd. Zij moeten hun cliënten met een overmatige schuldenlast daadwerkelijk helpen. Zij moeten de betrokkenen de nodige begeleiding verzekeren om hen aan te zet-

⁸ *Rechtshulp aan Marginalen*, Diensten van de Eerste Minister, Programmatie van het wetenschapsbeleid, Brussel, 1981.

⁹ BOURGOIGNIE, Th. e.a., *Rechtshulp aan consumenten*, Bruylant/Cabay, Brussel/Louvain-la-Neuve, 1981, 566 p.

¹⁰ *Droits des pauvres. Pauvre droit?*, Editions du Jeune Barreau/Cabay, Brussel/Louvain-la-Neuve, 1984, 481 p.

¹¹ *Les droits des citoyens les plus démunis*, Larcier, Namen/Brussel, 1984, 363 p.

¹² *Le Journal des Procès*, 1983, afl. 23.

¹³ Zie onder meer het onderzoek ter zake van het Centrum voor Sociaal Beleid te Antwerpen: DELEECK, H. e.a., *De sociale zekerheid tussen droom en daad*, Van Loghum Slaterus, Deventer, 1980.

¹⁴ Zie DRAPERIE, R., «Armoede en onzekerheid», *B.T.S.Z.*, 1985, 268-275.

¹⁵ CLERC, D., «Les pauvres chez les riches», *Le Monde diplomatique*, juli 1985.

¹⁶ *Armoede in België*, Antwerpen/Utrecht, 1972, 8-12.

¹⁷ Anders: SENAËVE, P., *De bestrijding van de armoede in België*, Leuven, 1977, 19.

¹⁸ PROVOOST, F., a.w., in *Welzijnszorg*, I, A.3.1, blz. 3-4.

¹⁹ Zie onder meer: *Clïenteel en hulpverlening van OCMW's/Anno 1981*, Koning Boudewijnstichting, programma Welzijnszorg, Brussel, 1983.

²⁰ MATTHEUS, 25, 29; zie FIERENS, J., «Les droits des citoyens les plus démunis», in *Les droits des citoyens les plus démunis*, Brussel/Namen, 1984, (19), 28.

²¹ VAN DOOSSELAERE, M., «L'aide sociale publique», in BOURGOIGNIE, Th. e.a., *Droits des pauvres. Pauvre droit?*, Brussel, 1984, (365), 399, nr. 11-17.

²² LAMBRECHT, A.-M., «Materiële hulp in de meest passende vorm. Begeleiding en informatieplicht», in *Provinciale Beroepskamers*, LAMBRECHT, A.-M. en SIMOENS, D. (red.), 1982, (131), 145-154; zie tevens SENAËVE, P. en SIMOENS, D., *O.C.M.W.-Dienstverlening en bestaansminimum*, 1984, 87-89, nrs. 277-279.

ten, via bijvoorbeeld een *gezinsbudgettering*, en met eigen inspanning hun moeilijkheden te boven te komen²³. Deze begeleidingsplicht van de OCMW's moet primeren op de gewone financiële hulpverlening, zeker nu ingevolge het K.B. nr. 244 31 december 1983 (*B.S.*, 25 januari 1984) het terugvorderingsrecht zowel ten aanzien van de betrokkenen als hun naastbestaanden de regel is geworden, waarvan slechts om billijkheidsredenen kan worden afgeweken²⁴. De kosten die het OCMW maakt door het verstrekken van immateriële dienstverlening blijven daarentegen uitgesloten van bijdragebetaling (art. 97, tweede lid, OCMW-wet)²⁵. Vandaar dan ook het grote belang van het sociaal dienstbeetoon vanwege de OCMW's ten aanzien van de slachtoffers van de overconsumptie. Dit verklaart eveneens waarom, onder impuls van de Koning Boudewijnstichting, bepaalde OCMW's thans beschikken over een dienst «Sociaal beheer» die de inkomsten van een aantal personen met financiële problemen beheert, die contact zoekt met de schuldeisers en afbetalingsvoorstellen formuleert²⁶. Dit sociaal beheer wordt zelfs afgeschilderd als een manier om schuldeisers schaakmat te zetten — *horresco referens*²⁷. Begrijpelijkerwijze beogen de hiermee belaste maatschappelijke werkers een nauwe samenwerking met de gerechtsdeurwaarders die in belangrijke mate bij de executie van rechterlijke beslissingen geconfronteerd worden met de «nieuwe armen» ten gevolge van overconsumptie²⁸. Kunnen echter de optredende gerechtsdeurwaarder en de maatschappelijk werker hand in hand gaan²⁹? Kan de maatschappelijk werker de gerechtsdeurwaarder aanzetten tot een meer humane executie³⁰?

... en de gerechtsdeurwaarder

9. De maatschappelijk werkers zijn blijkbaar de mening toegedaan dat de «nieuwe armen» door het optreden van de gerechtsdeurwaarder nog dieper in de put worden geduwd. Zij wensen derhalve nauwer samen te werken om de belangen van de OCMW-cliënten te vrijwaren. Deze samenwerking moet volgens hen opgebouwd worden «op de contacten van mens tot mens»³¹. Hier knelt echter het schoentje. De maatschappelijk werkers verliezen blijkbaar

uit het oog dat ook bij de executie van rechterlijke beslissingen de aangezochte gerechtsdeurwaarder verplicht is zijn ambt uit te oefenen, telkens als hij erom wordt verzocht en voor ieder die erom verzoekt (art. 517 Ger. W.)³². Weigert de gerechtsdeurwaarder de opdracht dan brengt hij zijn quasi-delictuele aansprakelijkheid (art. 1382 B.W.) in het gedrang³³. De gerechtsdeurwaarder kan weliswaar gegronde redenen laten gelden. Hij kan stellen dat de opdracht manifest in strijd is met de wet, de goede zeden of de openbare orde. Of hij in verband met sociale gevallen een uitvoering mag weigeren of voorlopig opschorten in het belang van de menselijkheid en van de rechtsorde, kan ten stelligste betwijfeld worden³⁴. Zijn de opdrachtgever en de aangezochte gerechtsdeurwaarder het oneens inzake de uitvoeringsmodaliteiten, dan kan een beroep gedaan worden op de toezichthoudende beslagrechter (art. 1396 Ger. W.).

10. Art. 1393 Ger. W. bepaalt dat de overhandiging van de uitgifte van het vonnis of de akte aan de gerechtsdeurwaarder als volmacht geldt. Als houder van de uitvoerbare akte wordt de gerechtsdeurwaarder geacht van de schuldeiser opdracht te hebben gekregen om tot de uitvoering over te gaan³⁵. Al is hij aldus gemachtigd voor alle tenuitvoerleggingen, toch ontslaat art. 1393 Ger. W. hem er niet van de zorgvuldigheidsnormen na te leven die iedere voorzichtige in dezelfde omstandigheden geplaatste gerechtsdeurwaarder in acht moet nemen³⁶. Deze regel geldt zowel ten aanzien van de opdrachtgever als ten aanzien van derden en in hoofdzaak de uitgewonnen partij. Ten aanzien van de opdrachtgever blijft de gerechtsdeurwaarder verder optreden als lasthebber. Het betreft een conventionele en bezoldigde lastgeving³⁷. Het komt hem derhalve niet toe de opportuniteit of de modaliteiten van de executie zelf te beoordelen³⁸. Hij moet contact opnemen met zijn opdrachtgever en hem zijn bevindingen inzake de solvabiliteit meedelen. De opdrachtgever kan dan met kennis van zaken richtlijnen geven wat de aard of de voortzetting van de gewenste executie betreft³⁹. Miskent de gerechtsdeurwaarder deze mededelingsplicht en beslist hij zelf over een hem voorgelegd afbetalingsplan, dan kan hij zijn contractuele aansprakelijkheid in het gedrang brengen. Jegens zijn opdrachtgever is hij verplicht tot herstel van de schade ten gevolge van een fout die niet begaan zou worden door een

²³ DEGRE, J., «Crédit à la consommation. Pour une meilleure protection du consommateur», in *Les droits des citoyens les plus démunis*, (175), 176.

²⁴ SENAËVE, P. en SIMOENS, D., *a.w.*, 137 e.v.; voor kritiek: BERGER, J.-M., «La mise en oeuvre du droit à l'aide sociale», in *Les droits des citoyens les plus démunis*, (133), 138-139 en 160-161.

²⁵ SENAËVE, P. en SIMOENS, D., *a.w.*, 140, nr. 444.

²⁶ Zie *L'aide sociale aux ménages sur-endettés. L'expérience Infor-Crédit*, Brussel, 1984.

²⁷ TIMMERMANS, G., «Verbruikerskrediet: het spook van de deurwaarder», *Sociaal*, 1982, afl. 7, (13), 17.

²⁸ Zie voor cijfers: DE LEVAL, G., «L'efficacité des saisies exécutions», *J.T.*, 1985, 133, nr. 3; PECASTAING, P., *L'exécution forcée contrat de consommation*, L.G.D.J., Parijs, 1974, 172-174; BRIERS, M., *Chartre des droits et obligations des débiteurs*, 11 e.v.

²⁹ BRIDTS, L., «Deurwaarder en maatschappelijk werker: hand in hand?», *Sociaal*, 1983, afl. 6, 9.

³⁰ BRIDTS, L., «Samenwerking deurwaarder — maatschappelijk werker», *Sociaal*, 1983, afl. 7, 3-6.

³¹ BRIDTS, L., *a.w.*, t.a.p.

³² BRIERS, M., *De gerechtsdeurwaarder*, Antwerpen, 1982, 19-20, nrs. 53-63; LAENENS, J., «L'obligation de l'huissier de justice d'exercer son ministère», noot onder Rb. Brussel, 11 januari 1974, *J.T.*, 1974, 732.

³³ DALCQ, A., *Traité de la responsabilité civile*, 352, nr. 657; DEPUYDT, P., *De aansprakelijkheid van advocaten en gerechtsdeurwaarders*, Antwerpen, 1983, 216-217, nr. 257.

³⁴ Vgl. TEEKENS, M., «De ministerieplicht en de sociale rol van de gerechtsdeurwaarder», *Tijdschrift Vlaamse Conferentie van Gerechtsdeurwaarders*, 2e jaargang, nr. 3.

³⁵ VAN REEPINGHEN, Ch., *Verslag over de gerechtelijke hervorming*, Brussel, 1964, 502.

³⁶ Cass., 14 mei 1981, *R.W.*, 1981-82, 2473.

³⁷ PAULUS, C. en BOES, M., *Lastgeving*, A.P.R., Gent, 1978, 7, nrs. 8 en 83, nrs. 127 e.v.

³⁸ DEPUYDT, P., *a.w.*, 196, nr. 238.

³⁹ LAENENS, J., «Advocaat versus gerechtsdeurwaarder», *De Roede*, 1982, nr. 1, (1), 6, nr. 13.

normaal zorgzaam en vlijtige gerechtsdeurwaarder⁴⁰.

11. In het geval dat er bij de executie van een vonnis of akte sprake is van samenloop van schuldeisers, treedt de gerechtsdeurwaarder op ingevolge een wettelijke bewindvoering⁴¹. Het lijkt mij duidelijk dat de gerechtsdeurwaarder alsdan over een ruimere beslissingsbevoegdheid beschikt. Hij moet hierbij in hoofdzaak de gelijkheid van de schuldeisers en hun concurrerende belangen in acht nemen. Zowel ten aanzien van de oorspronkelijke opdrachtgever als ten aanzien van de beslagene en de concurrerende schuldeisers is er dan sprake van een quasi-delictuele aansprakelijkheid⁴².

12. De uitvoerende gerechtsdeurwaarder (of zijn opdrachtgever) kan slechts met kennis van zaken een hem voorgelegd afbetalingsplan beoordelen, indien hij beschikt over alle nuttige gegevens m.b.t. de vermogenstoestand van de debiteur. Thans beschikt de gerechtsdeurwaarder uitsluitend over zijn persoonlijke vindingrijkheid om het vermogen van de schuldenaar te kunnen omschrijven⁴³. De debiteur kan de *lege lata* geenszins verplicht worden een volledige vermogensverklaring af te leggen. De Nationale Kamer van de Gerechtsdeurwaarders heeft op 24 november 1984, op haar algemene vergadering te Charleroi, een wetgevend initiatief ter zake bepleit⁴⁴. Een voorstel tot wijziging van art. 1396 Ger. W. werd toen geformuleerd: de vervolgde schuldenaar moet aan de optredende gerechtsdeurwaarder al zijn goederen opsommen (met inbegrip van de schuldvorderingen en andere rechten), ook die welke niet in zijn bezit zijn. Hij is verplicht op zijn eer een vermogensverklaring af te leggen. Hij kan desnoos daartoe verplicht worden door de beslagrechter⁴⁵⁻⁴⁶.

Gewoonte contra legem

13. In de huidige omstandigheden kan een diligente gerechtsdeurwaarder slechts met de nodige omzichtigheid zich akkoord verklaren met afbetalingsplannen. Het gaat daarbij ook niet op dat hij de verkoopdatum telkenmale opnieuw uitstelt. Hij moet immers te allen tijde een kostenbesparende executie betrachten. De gerechtsdeurwaarder moet hierbij zowel de belangen van de opdrachtgevende crediteur als van de debiteur in acht nemen. Hij mag hierbij trouwens niet uit het oog verliezen dat het toekennen van betalingsfaciliteiten een *gewoonte contra legem* is. Voor de tenuitvoerlegging van vonnissen en arresten kan immers geen uitstel worden verleend na de uitspraak (ar. 1333,

tweede lid, Ger. W.)^{46a}. a fortiori kan er geen uitstel van executie verleend worden in de gevallen waarin de wetgever elk uitstel verbiedt (bv. inzake wisselbrieven art. 74 Wisselbriefwet). Slechts wanneer de tenuitvoerlegging plaatsheeft krachtens een andere authentieke akte dan een vonnis, kan een uitstel bedoeld in art. 1244 B.W. verkregen worden van de beslagrechter (art. 1334 Ger. W.)⁴⁷. Het is dan ook duidelijk dat bepaalde tenuitvoerleggingen, zoals een uitdrijving of een invordering van alimentatiegeld, moeten doorgaan, al gaat het om «nieuwe armen» voor wie de maatschappelijk werkers in de bres springen.

14. Al beschikt de gerechtsdeurwaarder slechts over weinig controlemiddelen m.b.t. de vermogenstoestand van de debiteur, toch weet een ieder dat hij op onaantastbare wijze «het ongeluk» en «de goede trouw» van de schuldenaar beoordeelt. Art. 1333, tweede lid, Ger. W. blijft dode letter. De persoonlijke appreciatie van de gerechtsdeurwaarder geeft inzake uitstel van tenuitvoerlegging de doorslag. Noch de crediteur, noch de debiteur hebben ter zake enige rechtszekerheid. De gerechtsdeurwaarder handelt volgens door hem zelf vastgestelde criteria. Het gevaar dat hij alsdan onder druk wordt geplaatst, is niet ondenkbaar. Bepaalde tussenkomsten van derden zijn niet uitgesloten. Pressiegroepen, media en politici kunnen de executie van bepaalde vonnissen erg bemoeilijken. Denken wij maar aan uitdrijvingen bij huur, onteigening en bezetting van lokalen. Het is de taak van de gerechtsdeurwaarder ervoor te waken dat de uitspraken van de rechterlijke macht door zijn ambt kunnen worden uitgevoerd. De *gewoonte contra legem* inzake het uitstel van executie mag dan ook niet verder gehandhaafd worden. Al is de tussenkomst van de OCMW's ten voordele van de «nieuwe armen» ongetwijfeld lofwaardig, toch leidt dit tot een onaanvaardbaar precedent. Vandaag de maatschappelijk werkers, morgen de politici. De slogan in Frankrijk «L'huissier de justice est aussi votre ami» lijkt mij derhalve niet zinvol⁴⁸. De overhandiging van de uitgifte van het vonnis aan de gerechtsdeurwaarder geldt hoegenaamd niet als «carte blanche». Wie uitvoeringsfaciliteiten wil krijgen, moet opnieuw een beroep doen op de rechter. Er anders over denken brengt de grondvesten van onze rechtsstaat aan het wankelen.

15. Daarbij komt nog dat een dergelijke casuïstische benadering van het probleem van de «nieuwe armoede» geen oplossing biedt op lange termijn. De «nieuwe armen» kunnen slechts behoorlijk geholpen worden, indien *preventieve maatregelen* worden genomen om te beletten dat hun financiële put nog dieper wordt. Een betere wettelijke regeling inzake consumentenbescherming is derhalve noodzakelijk. Om de «nieuwe armen» echter effectief te kunnen helpen, zijn ook *curatieve maatregelen* vereist.

Preventieve maatregelen

16. Door een preventieve bescherming van de consument

^{46a} Is deze wettekst (vroeger art. 122 W.Rv.) van openbare orde? Indien het antwoord ontkennend is, kunnen crediteur en debiteur zich met een afbetalingsplan akkoord verklaren.

⁴⁷ LEDOUX, J.-L., *Les saisies*, 20, nr. 12.

⁴⁸ *Justice*, 1984, nr. 101-102, 16.

⁴⁰ LAENENS, J., *a.w.*, 7, nr. 15.

⁴¹ LAENENS, J., *a.w.*, 6-7, nrs. 12 en 17.

⁴² Voor een toepassing: Cass., 14 mei 1981, *R.W.*, 1981-82, 2473.

⁴³ *Voorstellen van de Nationale Kamer van de Gerechtsdeurwaarders bij het Wetsontwerp tot wijziging van de artt. 1408 en 1409 Ger. W. (Parl. St., Kamer, 1983-84, nr. 625)*; zie tevens in verband met de overdracht van zakelijke onroerende rechten bij overlijden: *Parl. St., Kamer, 1984-85, nr. 1173*.

⁴⁴ *J.T.*, 1985, 141-142; zie tevens: DE LEVAL, G., *a.w.*, *J.T.*, 1985, 139, nr. 4.

⁴⁵ Zie verder nr. 36.

⁴⁶ Voor een rechtsvergelijkend overzicht: BRIERS, M., *Charte des droits et obligations des débiteurs*, 1981, 33-39.

aan de hand van een aangepaste wetgeving moet gepoogd worden zo weinig mogelijk veroordeelde debiteurs te hebben in de samenleving. Een duidelijk consumentenbeleid is gewenst. Een optreden van de wetgever moet hierbij bepleit worden. Louter steunen op de «sociale politiek» van de rechter lijkt niet voldoende. Een dergelijke oplossing biedt weinig rechtszekerheid. Bovendien rijst de vraag of de rechter de overeenkomst die geldig tussen partijen gesloten is, kan wijzigen. Terecht heeft Vandeputte erop gewezen dat er op de rechtsprekende colleges niet mag worden gerekend om aan de «economisch zwakkeren» een ingrijpende bescherming en een sociaal vooruitstrevend statuut te bezorgen⁴⁹. Bovendien biedt een dergelijke rechterlijke toetsing enkel een individuele subjectieve bescherming. Het individu als lid van de gemeenschap vindt slechts een objectieve waarborg in een tussenkomst van de wetgever. Weliswaar leidt dit standpunt onvermijdelijk tot een verdere uitholling van het contract. Deze evolutie lijkt thans echter onomkeerbaar⁵⁰. De noodzaak van een legislatief ingrijpen is trouwens reeds voldoende aangetoond in binnen- en buitenland⁵¹. Op 9 april 1985 hebben de Verenigde Naties een resolutie ter bescherming van de consumenten goedgekeurd waarin erop wordt gewezen dat de Regeringen een vastberaden beleid inzake consumentenbescherming moeten uitwerken⁵².

17. Het gebrek aan accurate wetgeving inzake consumentenbescherming mag de rechter echter niet beletten nu reeds tot rechtsverfijning over te gaan en een consumentvriendelijke rechtspraak uit te bouwen. Op zijn congres in 1984 heeft de *Syndicat de la magistrature* in Frankrijk deze wens uitdrukkelijk geuit⁵³. De rechter moet de inhoud van het contract toetsen aan gebeurlijke misbruiken. Een deugdelijke toepassing van de beginselen van het verbintenissenrecht kan hierbij helpen, voornamelijk inzake de standaardbedingen⁵⁴. De technieken uit het verbintenissenrecht kunnen gebruikt worden ter aanvechting van alle misbruikclausules.

18. Door een beroep te doen op de rechter in kort geding kan bovendien zo nodig een einde gemaakt worden aan de wederrechtelijke toepassing van abusieve bedingen. Hierbij kan verwezen worden naar de opschortingsclausules in contracten met nutsbedrijven: bij wanbetaling van de consument kan de levering van gas, water of elektriciteit, alsook de telefoonaansluiting opgeschort worden. Zonder tussenkomst van de rechter effectueert het nutsbedrijf hierdoor

zijn materiële aanspraken. Alsdan wordt art. 1244 B.W. ontegenzeggelijk miskend: elke schuldenaar heeft immers het recht een beroep te doen op de tussenkomst van het gerecht met het oog op het verkrijgen van uitstel van betaling⁵⁵. Het nutsbedrijf begaat een feitelijkheid waaraan de rechter in kort geding een einde kan maken⁵⁶. Ingevolge het decreet 4 juli 1985 (B.S., 7 september 1985) is de verdeler van elektrische energie in het Waalse Gewest, niettegenstaande elke tegenstrijdige overeenkomst, verplicht de particulieren in ieder geval en onafgebroken een minimum aan stroomtoevoer voor huishoudelijk gebruik te waarborgen^{56a}. Het wetsvoorstel Deleuze betreffende water-, gas- en elektriciteitsvoorziening voor huishoudelijk en ambachtelijk gebruik via een openbaar net⁵⁷ beoogt eveneens een continue levering aan de consumenten. Slechts krachtens een uitvoerbare gerechtelijke beslissing kan de water-, gas- en elektriciteitsvoorziening onderbroken of geschorst worden. Het spreekt van zelf dat schorsingen en onderbrekingen van leveringen wegens technische oorzaken, om veiligheidsredenen of voor de uitvoering van herstellings- en onderhoudswerkzaamheden hier buiten beschouwing blijven. Het wetsvoorstel voorziet in een bijzondere rechtspleging op contradictoir verzoekschrift bij de vrederechter. Het invoeren van een nieuwe bijzondere rechtspleging lijkt niet wenselijk. Men kan immers toch niet voor om onverschillig welk bezwarend beding in een contract (zoals ontbindings- en strafclausules) in een dergelijke bijzondere rechtspleging voorzien. Het verdient veeleer aanbeveling een wettelijke

⁵⁵ LAENENS, J., «Geschillenbeslechtingsovereenkomsten en grondrechten», in *De toepasselijkheid van de grondrechten in private verhoudingen*, RIMANQUE, K. (red.), Antwerpen, 1982, (279), 289-293; adde DELVAUX, P.-H., «Les clauses résolutoires expresses et les clauses aménageant l'exception d'inexécution», in *La rédaction des conditions générales contractuelles*, Gent, 1985, 87-110.

⁵⁶ Zie onder meer: Kort ged. Rb. Verviers, 25 oktober 1979, *Jur. Liège*, 1981, 222; Kort ged. Kh. Charleroi, 7 maart 1980, *Rev. Rég. Dr.*, 1980, 258; Kort ged. Rb. Luik, 23 februari 1982, *Jur. Liège*, 1982, 191, noot; Kort ged. Rb. Brussel, 10 december 1981, *Tegenspraak*, 1982, 274, noot VERDEYEN, G.; Voorz. Rb. Marche-en-Famenne, 16 mei 1984, *Jur. Liège*, 1984, 392 en *Rev. Rég. Dr.*, 1984, 331; Voorz. Rb. Dinant, 26 september 1984, *Le Journal des Procès*, 1984, afl. 52, 28, noot DERMAGNE, J.; vgl. in verband met de afsluiting van een telefoonlijn: Kort ged. Rb. Brugge, 7 november 1984, *T.V.B.R.*, 1984, 158; anders: Luik, 30 januari 1985, *Jur. Liège*, 1985, 189 en *J.T.*, 1985, 525; Bergen, 15 januari 1985, *J.T.*, 1985, 526; Kort ged. Rb. Charleroi, 17 september 1984, *J.T.*, 1985, 526; Kort ged. Rb. Bergen, 11 april 1984, *J.T.*, 1985, 527; Kort ged. Rb. Charleroi, 30 januari 1984, *J.T.*, 1985, 527; Rb. Nijvel, 8 november 1983, *J.T.*, 1985, 528; Kort ged. Rb. Brussel, 6 september 1983, *J.T.*, 1985, 528; Kort ged. Rb. Brussel, 1 april 1983, *J.T.*, 1985, 528; Kort ged. Rb. Nijvel, 17 december 1982, *J.T.*, 1985, 529; Kort ged. Rb. Brussel, 29 februari 1984, *J.T.*, 1985, 529, zie over deze problematiek: BRULARD, Y.; «Une analyse jurisprudentielle des coupures de gaz et d'électricité», in *Les droits des citoyens les plus démunis*, Brussel, 1984, 193-197; HAUBERT, B., «La suspension de fourniture d'énergie», in *a.w.*, 199-208.

^{56a} Zie tevens: B.W. Gew. Ex. 16 september 1985, *B.S.*, 13 november 1985.

⁵⁷ *Parl. St.*, Kamer, 1984-85, nr. 1050.

⁴⁹ VANDEPUTTE, R., *De lotsbestemming van het contract*, Brussel, 1979, nr. 6.

⁵⁰ VANDEPUTTE, R., *a.w.*, nr. 7.

⁵¹ HONDIUS, E.H., «Naar een wettelijke regeling van algemene voorwaarden», in *Handelingen 1979 der Nederlandse Juristenvereniging*, 181, nr. 47; adde BOURGOIGNIE, Th., en DOMONT-NAERT, Fr., «Clauses abusives et protection du consommateur», *Ann. Dr.*, 1981, 44; zie tevens: KRUTHOF, R., «Contractuele aansprakelijkheidsregeling», *T.P.R.*, 1984, (233), 298.

⁵² «Consumentenbescherming», *Mededelingen V.B.O.*, 1985, nr. 14, 1373-1374.

⁵³ *Justice*, maart 1984, nr. 104, 20.

⁵⁴ BOSMANS, M., «Standaardbedingen», *T.P.R.*, 1984, 33-94, en «Le contrôle judiciaire du contenu du contrat», *Droit des consommateurs*, 1982, 55-84.

regeling van algemene voorwaarden uit te werken en in het bijzonder een lijst van abusieve clausules op te stellen.

19. Dit wetgevend initiatief moet zo ruim mogelijk opgevat worden. De Koning Boudewijnstichting heeft een aantal voorstellen, die gebaseerd zijn op de ervaringen van honderden hulpverleners met vaak kansarme gezinnen, gepubliceerd⁵⁸. Deze voorstellen hangen tegen die van de OCMW's aan⁵⁹. Ze beogen een betere bescherming van de kredietnemers. Het gaat om essentiële preventieve maatregelen om de kwaal van de overmatige schuldenlast te bestrijden. Terecht acht men een dringend wetgevend initiatief hoogst noodzakelijk: de hele gemeenschap draagt immers de risico's van het huidige beleid inzake consumptief krediet. De OCMW's moeten inderdaad in de bres springen om de enorme financiële lasten te dragen waarmee het wangebruik van dit verbruikerskrediet gepaard gaat⁶⁰.

20. De consument moet op een afdoende wijze beschermd worden tegen een overdreven schuldenlast, waardoor hij voor verplichtingen komt te staan, die hij niet kan nakomen. Hij wordt het best beschermd door het verbod van elke vorm van *agressieve reclame*. Het betreft de reclame die de verbruiker rechtstreeks wordt toegestuurd en bij hem de behoefte wil doen ontstaan om op krediet te leven. De reclameboodschap moet een aantal verplichte vermeldingen bevatten. De verstrekte informatie moet vanzelfsprekend correct zijn^{61-61a}. Tevens moeten alle *kredietverrichtingen* wettelijk gereguleerd worden. De wet 9 juli 1957 dient uitgebreid te worden tot alle verbruikerskredietovereenkomsten om aldus misbruiken, zoals inzake het plafondbedrag, te voorkomen. De moderne *kredietinstrumenten* (credit cards, koperskaarten, automatisch bankkrediet)⁶² moeten in het toepassingsgebied van een uniforme wet ter reglementering van het verbruikerskrediet vallen. Ten slotte verdient het aanbeveling de uitgifte van handels-effecten (wisselbrieven en orderbriefjes) bij iedere verrichting op afbetaling te verbieden.

21. Voormelde krachtlijnen voor een nieuwe wetgeving

⁵⁸ *De juridische bescherming tegen overbesteding*, Voorstellen naar aanleiding van een actie-onderzoek over verbruikerskrediet, Koning Boudewijnstichting, 1984; *Propositions pour une politique de lutte contre la pauvreté et la précarité en Belgique*, Brussel, 1983, 91-97.

⁵⁹ DEGRE, J., «Crédit à la consommation. Pour une meilleure protection du consommateur», in *Les droits des citoyens les plus démunis*, 177-180.

⁶⁰ *De juridische bescherming tegen overbesteding*, 51; zie tevens *Parl. St.*, Senaat, 1981-82, nr. 124/1, wetsvoorstel tot verzachting van de kwalijke gevolgen van de overmatige schuldenlast van de verbruikers.

⁶¹ In verband met informatieplicht: ROMMEL, G., «L'obligation de renseignement», in *Droit des consommateurs*, 3-53; WILMS, W., «Het recht op informatie in het verbintenissenrecht. Een grondslagenonderzoek», *R.W.*, 1980-81, 489-520; ROMMEL, G., «De informatieplicht in het consumentenrecht», *R.W.*, 1983-84, 2273-2312.

^{61a} Zie artt. 21 e.v. wetsontwerp betreffende de handelspraktijken en de voorlichting en bescherming van de verbruikers, *Parl. St.*, Senaat, 1984-85, nr. 947/1.

⁶² Zie onder meer WITTERS, L., «Electronisch betalingsverkeer of juridische aspecten van bankautomatisering», *I.U.S.*, 1982, 17-82.

beogen in hoofdzaak een beter machtsevenwicht tussen de contractpartijen. Dit is slechts mogelijk wanneer de consument ook beschermd wordt tegen bezwarende bedingen, zoals inzake interest, eigendomsvoorbehoud, aansprakelijkheidsexoneratie, schade, opschorting en ontbinding. Het opstellen van een *grijze lijst van abusieve clausules* is bijgevolg dringend gewenst⁶³. De Raad van Europa heeft reeds op 16 november 1976 ter zake aangedrongen⁶⁴. Een aantal Staten hebben al een dergelijke lijst opgesteld⁶⁵. In België bleef een voorontwerp van wet tot wijziging van de Handelspraktijkenwet zeer lang in de ministeriële lade. Art. 53*novies* van het oorspronkelijk voorontwerp bevatte een «grijze lijst». Art. 27 van het op 23 juli 1985 ingediende wetsontwerp betreffende de handelspraktijken en de voorlichting en bescherming van de verbruikers somt een aantal «onrechtmatige bedingen» op. Het betreft een onvolledige opsomming waarvan nochtans het begrenzend karakter in de memorie van toelichting onderstreept wordt^{65a}. De herwerkte tekst van het wetsontwerp tot regeling van de verbruikerskredietovereenkomsten⁶⁶ is nog niet aan het parlement voorgelegd. In dit wetsontwerp wordt elk ontbindend beding in dergelijke overeenkomsten als ongeschreven beschouwd.

22. Op te merken valt dat thans enkel de gewenste oprichting van een centrale dienst voor verplichte registratie van de kredietverrichtingen is gerealiseerd. Art. 30 Afbetalingswet voorzag in de mogelijkheid om bij K.B. een *centraal registratiebureau* op te richten. Deze registratie kan een betrouwbare en nuttige bron van inlichtingen uitmaken voor wie krediet verlenen en kan bijdragen tot de bescherming van de verbruikers tegen een overdreven schuldenlast⁶⁷. Bij K.B. 15 april 1985 (*B.S.*, 20 april 1985)⁶⁸ werd er in de Nationale Bank van België een verbruikerskredietcentrale ingesteld, belast met de registratie van de contracten van verkoop, van lening en van persoonlijke lening op afbetaling als bedoeld in de Afbetalingswet. De registratie is verplicht voor de contracten betreffende een bedrag hoger of gelijk aan 10.000 fr. en waarvoor een vertraging van ten minste drie opeenvolgende termijnen in de betalingen of de terugbetalingen is vastgesteld. Het betreft enkel een negatieve registratie, waardoor het preventieve nut van dit instrument teloorgaat⁶⁹. Enkel een positieve kredietregistratie kan als een van de belangrijkste middelen ter voorkoming van overkreditering beschouwd worden⁷⁰.

⁶³ Zie bijvoorbeeld BOURGOIGNIE, Th. en DOMONT-NAERT, F., *a.w.*, *Ann. Dr.*, 1981, 44; HONDIUS, E.H., *a.w.*, 181, nr. 47.

⁶⁴ De tekst van de Resolutie vindt men in *Droit des consommateurs*, Brussel, 1982, 130-133.

⁶⁵ Bijvoorbeeld AGB-Gesetz 9 december 1976; Loi Scrivener 10 januari 1978 en het daarbijhorend decreet 28 maart 1978; Unfair Contract Terms Act 26 oktober 1977; voor een vergelijkende tabel van de buitenlandse wetteksten: BOURGOIGNIE, Th. e.a., *Rechtshulp aan de consument*, Brussel, 1981, 450-458.

^{65a} *Parl. St.*, Senaat, 1984-85, nr. 947/1, 20.

⁶⁶ *Parl. St.*, Kamer, 1976-77, nr. 1102.

⁶⁷ Zie ook *Parl. St.*, Kamer, 1976-77, nr. 1102, 5.

⁶⁸ Datum van inwerkingtreding: 1 juli 1986.

⁶⁹ *De juridische bescherming tegen overbesteding*, 48-50.

⁷⁰ Anders: «Verbruikerskrediet. Nieuwe reglementering voor de registratie van contracten», *Mededelingen V.B.O.*, 1985, 1003-1004.

Ten onrechte werd het inzagerecht beperkt tot de kredietinstellingen: waarom dit recht ook niet toekennen aan de gerechtsdeurwaarders, advocaten en notarissen?

Curatieve maatregelen

23. Uit het voorgaande is voldoende gebleken dat een consumentenbeleid in België nagenoeg niet bestaat. Bij de bestrijding van de nieuwe armoede moet derhalve de klemtoon gelegd worden op de curatieve maatregelen. Wie nu eenmaal aangetast is door de kwaal van de overconsumptie, zal enkel baat vinden bij een curatieve ingreep van de wetgever. Hierdoor zullen weliswaar niet de oorzaken, maar wél de gevolgen van de kwaal weggenomen, minstens verzacht worden. De «nieuwe armen» verdienen in deze crisistijd een bijzondere aandacht. Er moeten voor hen beschermende maatregelen genomen worden om het hun ondanks hun moeilijkheden, mogelijk te maken een menswaardig bestaan te hebben.

24. Op de eerste plaats betekent dit dat het recht van een ieder op een onafhankelijke rechterlijke instantie ter verwezenlijking van materiële rechten (art. 6 EVRM) gerealiseerd wordt. Elke schuldenaar heeft het recht een beroep te doen op de tussenkomst van het gerecht met het oog op het verkrijgen van uitstel van betaling. Dit recht vindt men verwoord in art. 1244 B.W. Hiervoor is weliswaar vereist dat hij «ongelukkig» en «te goeder trouw» is⁷¹: de niet-uitvoering, de slechte of de te late uitvoering van zijn verbintenis mag niet het gevolg zijn van eigen tekortkomingen van de schuldenaar, maar te wijten zijn aan tegenslag, onvoorzien economische omstandigheden of andere bijzondere omstandigheden, onafhankelijk van zijn wil, die tot betalingsmoeilijkheden hebben geleid⁷². De wetgever moet ervoor zorg dragen dat de schuldenaar daadwerkelijk van dit *ius agendi* gebruik kan maken.

25. Ontegengesteld moet de «nieuwe arme» die zich wil beroepen op art. 1244 B.W., zijn drempelvrees overwinnen, om vanwege de rechter betalingsfaciliteiten te krijgen⁷³. Hij moet hierbij geholpen worden. In het Gerechtelijk Wetboek zitten een aantal mogelijkheden die vrijwel onbekend zijn en die niet of weinig worden toegepast: de minnelijke schikking, de vrijwillige verschijning, het akkoordvonnis⁷⁴. Het tweejarig project tot vereenvoudiging van de rechtspleging voor verbruikers in Deinze en Marchienne-au-Pont⁷⁵ bewijst overduidelijk dat initiatieven

kunnen worden genomen binnen het bestaande gerechtelijk kader, waarbij rekening wordt gehouden met de bestaande procedure. Een treffend voorbeeld kan dit verduidelijken. Een elektriciteitsverbruiker stelt vast dat hij de facturen van de elektriciteitsmaatschappij niet zal kunnen betalen. Hij vreest dat de energielevering zal worden geschorst. Daarom laat hij de maatschappij ter minnelijke schikking oproepen voor de Vrederechter te Marchienne-au-Pont. Partijen verschijnen nadien — bij gebrek aan verzoening — vrijwillig voor de rechter die op de inleidende zitting uitstel verleent voor de betaling⁷⁶. In beginsel is er ter zake geen enkel wetgevend initiatief vereist⁷⁷. Weliswaar is hierbij een deskundige begeleiding nodig. Het project dat thans in het gerechtelijk kanton St.-Gillis-Brussel loopt, verdient ongetwijfeld aanmoediging en navolging. Zowel advocaten als gerechtsdeurwaarders, experts, maatschappelijk werkers en gemeentambtenaren stellen hun diensten tegen een kleine vergoeding ter beschikking van al wie erom vraagt. Het geven van advies, het opstellen van verzoekschriften en andere akten, de bijstand en de vertegenwoordiging in rechte, de technische vaststellingen en adviezen behoren tot de mogelijkheden van deze eerstelijnsrechtshulp⁷⁸.

26. Niettemin zijn enkele zelfs fundamentele wijzigingen aan het Gerechtelijk Wetboek hoogst noodzakelijk. Allereerst moet op een duidelijke en doeltreffende wijze een procedure op contradictoir verzoekschrift vastgelegd worden⁷⁹. De gerechtsdeurwaarders hoeven zich hierdoor niet gedupeerd te voelen. Met A. Fettweis⁸⁰ kan men erop wijzen dat de hoofdactiviteit van deze ministeriële ambtenaren hoofdzakelijk erin moet bestaan vonnissen en arresten snel en doelmatig ten uitvoer te leggen. Of wensen de gerechtsdeurwaarders te blijven fungeren als «verdeelde postboden»^{80a}?

27. Vervolgens moet de veralgemening van de schriftelijke verschijning (art. 729 Ger. W.) en de schriftelijke behan-

de consommation: une expérience-pilote à Marchienne-au-Pont», *T.B.H.*, 1985, 446-457.

⁷⁶ Vred. Marchienne-au-Pont, 9 november 1984, *Rev. Rég. Dr.*, 1985, 202, noot BALATE, E., «L'action en obtention de termes et délais ou l'amorce d'un concordat pour le consommateur».

⁷⁷ Zie nochtans art. 46 wetsontwerp tot regeling van de verbruikerskredietovereenkomsten dat voorziet in een vereenvoudigde procedure voor de vrederechter en art. 45 dat de concrete omstandigheden die aanleiding kunnen geven tot een uitstel van betaling opsomt (*Parl. St.*, Kamer, 1976-77, nr. 1102). Terecht wijst J.-M. VAN OVERSTRAETEN erop dat de opschorting van de verbintenissen louter eenzijdig is («La protection du consommateur dans la loi belge réglementant le crédit à la consommation», *Protection juridique du consommateur*, Brussel, 1981, (131), 146).

⁷⁸ Zie ook ROMMEL, G., «De toegang tot het recht», *R.W.*, 1982-83, 1550-1552.

⁷⁹ Zie LAENENS, J., «Inleiding van het geding: exploit of verzoekschrift?», in *De vereenvoudiging en versnelling van het burgerlijk proces*, GEINGER, H. (red.), Antwerpen, 1984, 51-76; zie tevens wat de kostprijs van gerechtsbrieven betreft: DAUBANTON, C., «Le pli judiciaire. Uti sed non abuti», *T. Vred.*, 1985, 225-245.

⁸⁰ FETTWEIS, A., «Le rôle du formalisme dans la procès civil moderne», in *Liber Amicorum Frédéric Dumon*, Antwerpen, Kluwer, 1983, (663) 668-669, nr. 13.

^{80a} RUTGERS, G.R., *Over dagvaardingen, deurwaarders en wat verder ter sprake komt*, Deventer, Kluwer, 1982, 31.

⁷¹ DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, I, nrs. 146bis en III, compl. nr. 121ter.

⁷² Zie voor een toepassing in huurgeschillen: VAN OEVELEN, A., «Eerbiediging van de grondrechten en het woonrecht», in *De toepasselijkheid van de grondrechten in private verhoudingen*, (93), 110, nr. 18; vgl. VANKERCKHOVEN, J., «Le non paiement du loyer et la résolution du bail», in *Droits des pauvres. Pauvre droit?*, (133), 148.

⁷³ BOURGOIGNIE, Th., *Rechtshulp aan de consument*, Brussel, 1981, 241-243; DOMONT-NAERT, F., «Quelques observations sur l'accès des plus démunis à la justice», in *Les droits des citoyens les plus démunis*, 223-226.

⁷⁴ STORME, M., «Rondetafelgesprek. De Vrederechter als consumentenrechter», *De Advocaat*, 1984, nr. 1, 10.

⁷⁵ BALATE, E., «Une procédure simplifiée pour les problèmes

deling (art. 755 Ger. W.) nagestreefd worden, om aldus eindeloze inleidingszittingen, nutteloze verplaatsingen en zinloze pleidooien te vermijden⁸¹. Met het oog op de aanzienlijke achterstand bij talrijke rechtscolleges heeft de minister van Justitie reeds enkele jaren geleden een beroep gedaan op de leden van de balie, opdat zij meer gebruik maken van de schriftelijke behandeling in geschillen van gematigd belang, waarin geen ingewikkelde problemen in feite en in rechte gesteld zijn⁸². Deze oproep mag echter niet alleen passen bij de maatregelen tot wegwerking van de gerechtelijke achterstand⁸³. De schriftelijke verschijning en de schriftelijke behandeling mogen niet voorbehouden blijven aan de advocaten. Een wetswijziging is dan ook geboden. Waarom kan een gedagvaarde schuldenaar geen uitstel van betaling bekomen louter op schriftelijk verzoek? Waarom moet hij daarvoor zijn werk verletten en eventueel grote reiskosten maken^{83a}?

28. Ten slotte moet er geopteerd worden voor een wettelijke beperking van de contractvrijheid inzake het voorwerp van de bevoegdheidsovereenkomsten zowel in onderhandelingscontracten als in toetredingscontracten⁸⁴. Terecht noemt M. Storme de regeling waarbij een partij van haar «natuurlijke rechter» wordt afgehouden, een vorm van geciviliseerd geweld⁸⁵. Een dergelijke clause kan een partij haar rechtsvordering ontnemen, doordat ze de toegang tot het gerecht ter effectuering van haar materiële aanspraken bemoeilijkt of zelf onmogelijk maakt. Enerzijds leert de rechtspraak dat de verweerder dikwijls niet verschijnt ter zitting van de rechter wiens bevoegdheid gepronoggeerd werd, omdat het gevorderd bedrag slechts minimeel is en de verplaatsing niet de moeite loont, daar de reiskosten, het arbeidsverlet en in voorkomend geval het honorarium van een advocaat te hoog zijn en het bedrag van de eis zelf kunnen overtreffen. Anderzijds kan een bevoegdheidsovereenkomst een partij ervan weerhouden tot dagvaarding over te gaan. De jurisdictieclause kan een ware ontheffing van aansprakelijkheid worden voor de andere partij. Om voormelde redenen is reeds eerder *de lege ferenda*⁸⁷ voorgesteld, de territoriale bevoegdheid voor de geschillen

die tot de materiële bevoegdheid van de vrederechter behoren, van dwingend recht te verklaren⁸⁸. De Koninklijke Vrederechtersbond heeft zich bij dit voorstel aangesloten⁸⁹. Bevoegdheidsovereenkomsten nopens rechtsbetrekkingen die aanleiding kunnen geven tot geschillen die tot de materiële bevoegdheid van de vrederechter behoren, dienen uitgesloten te worden⁹⁰.

29. Voormelde wijzigingen zullen in beginsel de schuldenaar die ongelukkig en te goeder trouw is, ertoe aanzetten zelf het initiatief te nemen om een uitstel van betaling aan te vragen. Hij zal ook als gedaagde partij gemakkelijker verschijnen om een dergelijk uitstel van betaling te krijgen. Het aantal verstekvonnissen kan dan ook drastisch verminderen.

30. Niet alleen inzake de rechtspleging, maar ook inzake de executie van rechterlijke beslissingen zijn curatieve maatregelen vereist. De gedagvaarde schuldenaar die — om onverschillig welke reden — verstek liet gaan en veroordeeld werd, mag niet in de kou blijven staan. De «nieuwe arme» mag niet nog armer worden en volledig ten laste vallen van de gemeenschap via de OCMW-dienstverlening. Ook moet men oog hebben voor wie pas tijdens de executie «ongelukkig» wordt en «te goeder trouw» is.

31. De uitgewonnen schuldenaar moet verder kunnen beschikken over een minimum aan huisraad en over een minimum aan inkomen. Art. 1408 Ger. W., dat de onbeslagbare goederen opsomt, is ongetwijfeld ingegeven door de bezorgdheid van de wetgever de beslagene een onaanvaardbaar levensminimum te verzekeren. Deze bepaling moet echter dringend aangepast worden zowel aan de evolutie van de sociale omstandigheden als aan het begrip «levensminimum» zelf⁹¹. De lijst dient uitgebreid te worden. Blijkens de tekst tot wijziging van art. 1408 Ger. W. aangenomen door de Commissie voor de Justitie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers⁹² worden eveneens niet voor beslag vatbaar de meubels nodig om de kleren en het linnen goed in op te bergen, de toestellen die noodzakelijk zijn voor de verwarming van de gezinswoning, de tafel en de stoelen die voor het gezin een gemeenschappelijke maaltijd mogelijk maken, een meubel om het vaatwerk en huishoudgerei in onder te brengen, de voorwerpen van de kinderen die onder hetzelfde dak wonen, de voorwerpen noodzakelijk voor minder-valide gezinsleden, de voorwerpen en producten die noodzakelijk zijn voor de lichaamsverzorging. Kleine huisdieren mogen evenmin in beslag genomen worden⁹³. De aangenomen tekst lijkt te ruim wat de boeken,

dietovereenkomst is alleen bevoegd de rechter van de woonplaats van de koper, van de huurder, van de lener, van de dienstbegunstigde, van de houder van de aankoopbon, een aankoopkaart of van een kredietkaart.

⁸⁸ «Communiqué de l'Union royale des juges de paix», *J.T.*, 1978, 266.

⁸⁹ Vgl. in Nederland art. 98a Rv.

⁹⁰ *Parl. St.*, Kamer, 1982-83, nr. 625/1, 2.

⁹¹ *Parl. St.*, Kamer, 1982-83, nr. 625/8, 7.

⁹² Volgens de commissie voor de Justitie worden daaronder verstaan: honden, katten, vogels, vissen enz. die gewoonlijk samenleven met de beslagene in diens woning, met uitzondering van de wilde dieren die hij eventueel mocht bezitten. Zie nochtans. *Parl. Hand.*, Kamer, 1983-84, 2549.

⁹³ *Parl. St.*, Senaat, 1984-85, nr. 873/1, 33.

⁸¹ LAENENS, J., «Het voortschrijdend proces», *I.U.S.*, 1981, 149.

⁸² *Parl. Vr. en Antw.*, Senaat, 1975-76, 1873.

⁸³ Zie nochtans DECONINCK, B., BAERT, K. en CLYMANS, E., «Versnelling van het proces», *R.W.*, 1978-79, 2396; AERTS, P., *Comm. Ger.*, art. 755, nr. 1; LINDEMANS, D., «De behandeling en de berechting van de vordering», in *De vereenvoudiging en versnelling van het burgerlijk proces*, GEINGER, H. (red.), Antwerpen, 1984, (77), 89, nrs. 26-27.

^{83a} De summere rechtspleging om betaling te bevelen zou ook in deze mogelijkheid moeten voorzien.

⁸⁴ Zie LAENENS, J., *De bevoegdheidsovereenkomsten naar Belgisch recht*, Antwerpen, 1981, 203-220.

⁸⁵ STORME, M., *Rechtspraak in opspraak*, Antwerpen, 1980, 94.

⁸⁶ LAENENS, J., a.w., 217-218, nrs. 728-730; LAENENS, J., «De territoriale bevoegdheid van de vrederechter», in VERRYCKEN, M. e.a., *Taak en bevoegdheid van de Vrederechter*, Brussel, 1979, 237, nrs. 74 e.v.

⁸⁷ Vgl. art. 48 wetsontwerp tot regeling van de gebruikerskredietovereenkomsten, *Parl. St.*, Kamer, 1976-77, nr. 1102/1, 69: wanneer het gaat om een vordering betreffende een gebruikerskredietovereenkomst is alleen bevoegd de rechter van de woonplaats

werktuigen en gereedschappen betreft die de beslagene volstrekt nodig heeft voor zijn beroep. Dit is onredelijk en onrechtvaardig ten aanzien van de schuldeisers. Bij een autocarexploitant moeten de autobussen buiten het beslag blijven. Bij een landbouwer kan er geen beslag gelegd worden op zijn landbouwgereedschap, zijn tractor, zijn pikdors... De executie wordt aldus volstrekt onmogelijk, alvast wanneer de waardebepaling, zoals in de huidige wettekst, niet behouden blijft. Daarbij komt nog dat de beslagene misschien zijn beroep niet voortzet! Hij kan dan rustig zelf de niet voor beslag vatbare werktuigen en gereedschappen voor eigen rekening verzilveren ten nadele van zijn schuldeisers. Indien de aangenomen tekst wordt behouden, moet art. 1509 Ger. W. opgeheven worden. Ook rijst de vraag of de onvatbaarheid van bepaalde goederen voor beslag niet dient te worden opgeheven in een aantal gevallen. Hierbij kan men verwijzen naar het art. 1412 Ger. W. Waarom naast de alimentatiegerechtigde ook niet de onbetaalde verkoper vermelden? Moet de wetgever niet expliciet vermelden dat de onvatbaarheid voor beslag van de goederen die in art. 1408 Ger. W. opgesomd zijn, enkel geldt wanneer ze aangetroffen worden in de woonplaats van de schuldenaar?

32. De schuldenaar moet eveneens kunnen beschikken over een wettelijk gewaarborgd inkomen. Rekening houdend met de economische toestand, kan de Koning, na advies van de Nationale Arbeidsraad, de bedragen die overeenkomstig art. 1409 Ger. W. overgedragen of in beslag genomen kunnen worden, aanpassen. Vanaf 1 januari 1985 zijn de bedoelde bedragen vastgesteld op respectievelijk 19.000, 23.000 en 30.000 frank (K.B. 18 december 1984, *B.S.*, 22 december 1984). Op te merken valt dat, wanneer het loon van een werknemer of zijn bank- of postrekening waarop zijn loon wordt gestort, het voorwerp uitmaakt van beslag of overdracht, de uitbetaling van het gedeelte van het loon dat niet voor overdracht of beslag vatbaar is, van rechtswege van hand tot hand gebeurt, door middel van een postassignatie of volgens een andere wijze die nog door de Koning moet worden bepaald (art. 5, § 6, Loonbeschermingswet, als vervangen bij wet 27 juni 1985, *B.S.*, 19 oktober 1985).

33. Vele ondernemingen werden failliet verklaard, vele arbeidsplaatsen gingen verloren ten gevolge van tardieve betalingen vanwege openbare besturen. Door deze nalatigheid geraakten de schuldeisers financieel zelf in moeilijkheden. Dit had dikwijls een fatale afloop en leidde eveneens tot nieuwe armoede. De schuldeisers van de Staat en de instellingen van openbaar nut bedoeld bij de wet 16 maart 1954 genieten thans ingevolge de artt. 87-90 wet 1 augustus 1985 houdende fiscale en andere bepalingen (*B.S.*, 6 augustus 1985) enige bescherming⁹⁴. De opeisbaarheid van de fiscale en sociale schuldvorderingen van de Staat, de R.S.Z. en de R.S.V.Z. wordt te hunnen opzichte opgeschort. De modaliteiten van deze wettelijke bescherming en de datum

van inwerkingtreding moeten nog bij K.B. bepaald worden. Voormelde wet is een eerste beschermingsmaatregel ten aanzien van de schuldeisers van de openbare besturen. De wetgever moet echter verder gaan op de ingeslagen weg. Ook schuldeisers die geen schuldenaar zijn van sommige openbare besturen, verdienen bescherming. Terecht is gepleit voor een afbraak van de uitvoeringsimmuniteit van openbare besturen⁹⁵. Het schuilgaan achter het immunitetsbeginsel is een misbruik van recht dat slechts kan worden verholpen door een restrictieve toepassing van dit beginsel⁹⁶.

34. Reeds eerder⁹⁷ is met klem onderstreept dat de gerechtsdeurwaarder een kostenbesparende executie moet betrachten. Hij moet hierbij zowel de belangen van de opdrachtgevende crediteur als van de debiteur in acht nemen. Nodeloze kosten komen te zijnen laste (art. 866 Ger. W.). Vooral het nazien van de berichten van beslag⁹⁸ kan hem hierbij helpen. Concreet betekent dit dat een proces-verbaal van vergelijking moet worden opgesteld, zodra hij vaststelt dat de roerende goederen van de debiteur reeds in beslag genomen zijn (art. 1524 Ger. W.)⁹⁹. Zodra hij een samenloop van schuldeisers vaststelt, moet hij de executie schorsen en zijn opdrachtgever hiervan op de hoogte brengen. Deze kan dan verzet aantekenen in handen van de gerechtsdeurwaarder die na openbare verkoop van de roerende goederen belast is met de evenredige verdeling. G. de Leval heeft deze wettelijk georganiseerde eenheid van executie meermaals onderstreept¹⁰⁰. Vanzelfsprekend kan in het kader van een kostenbesparende executie de afschaffing van de griffierechten, de zegel- en registratierechten op de exploten bepleit worden.

⁹⁵ BAERT, K., «De uitvoeringsimmuniteit van de publiekrechtelijke rechtspersonen», *R.W.*, 1976-77, 2369; DE LEVAL, G., *a.w.*, *J.T.*, 1985, 138, nr. 12; DELPÉRÉE, F., «La prévention et la réparation des dommages causée par l'administration», *R.C.J.B.*, 1983, 177-198; DE VISSCHER, F., «Quelques réflexions sur le pouvoir d'injonction du juge ordinaire à l'égard de l'administration. A propos de l'arrêt du 26 juin 1980 de la Cour de Cassation», *J.T.*, 1981, 682-684; DONY, M., «L'interdiction totale des voies d'exécution à l'égard des personnes publiques est-elle justifiée?», *Adm. Publ. (T)*, 1985, 82-96; LE BRUN, J. en DEOM, D., «L'exécution des créances contre les pouvoirs publics», in *Les créanciers et le droit de la faillite*, Brussel, 1983, 497-549.

⁹⁶ «Opgaven ter verbetering van de werking onzer instellingen in een democratische rechtsstaat», *Vlaams Jurist Vandaag*, 1985, nr. 1, 15.

⁹⁷ LAENENS, J., «Advocaat versus gerechtsdeurwaarder», *De Roede*, 1982, nr. 1, (1), 5, nr. 11.

⁹⁸ DE LEVAL, G. en VAN COMPERNOLLE, J., «Aperçu des règles communes aux saisies conservatoires et aux voies d'exécution», in FETTWIS, A. en GUTT, E. (red.), *Les voies conservatoires et d'exécution — Bilan et perspectives*, Brussel, 1982, 30-36, nrs. 29-34; DE LEVAL, G., *a.w.*, *J.T.*, 1985, 138.

⁹⁹ DE LEVAL, G., «La saisie-exécution mobilière», *T.P.R.*, 1980, 337, voetnoot 126.

¹⁰⁰ DE LEVAL, G., *a.w.*, *J.T.*, 1985, 140; *La saisie-arrêt*, 315, nr. 198; «Aspects actuels du droit des saisies», *J.T.*, 1980, 651, nr. 80; zie tevens GILLARDIN, J., in *De juridische bescherming tegen overbesteding*, 32-33; LINSMEAU, J., «Le concours; les saisies multiples et leurs solutions», in *Les voies conservatoires et d'exécution — Bilan et perspectives*, FETTWIS, A. en GUTT, E. (ed.), (285), 295.

⁹⁴ Zie tevens K.B. 11 oktober 1985 houdende uitvoering van hoofdstuk VI van de wet van 1 augustus 1985 houdende fiscale en andere bepalingen betreffende de bescherming van personen die schuldeiser en schuldenaar zijn van sommige openbare besturen en instellingen van openbaar nut, *B.S.*, 31 oktober 1985.

35. Ten slotte kan een wettelijke regeling inzake de *op-schorting van het beslag of de openbare verkoop* voorgesteld worden. Een nieuwe bevoegdheid moet aan de *beslagrechter* toegekend worden. Deze mag immers *de lege lata* geen uitspraak doen over de opportuniteit van de tenuitvoerlegging. Hij kan enkel de wettelijkheid ervan beoordelen. Is het echter niet wenselijk dat de beslagrechter desnoods de openbare verkoping van in beslag genomen roerende goederen verbiedt, wanneer hij het inopportuun acht, bijvoorbeeld als het gaat om meubelen zonder handelswaarde die toebehoren aan een hoogbejaarde debiteur¹⁰¹?

36. De beslagrechter kan de schuldenaar evenmin respijt verlenen. Luidens art. 1333 Ger. W. kan immers geen uitstel verleend worden voor de tenuitvoerlegging van vonnissen en arresten na de uitspraak. Uitstel kan daarentegen wél verleend worden voor de uitvoering van andere uitvoerbare akten, zoals bepaald in art. 1334 Ger. W.¹⁰². Slechts uitzonderlijk staat de wet de beslagrechter uitdrukkelijk toe de schorsing van de vervolgingen te bevelen (art. 1583, 1616 en 1621 Ger. W.) of een bestreden beslissing voorlopig geheel of gedeeltelijk te schorsen (art. 1127 Ger. W.). Sommige vorderingen bij de beslagrechter hebben zelfs schorsende kracht (artt. 1456, 1514, 1542, 1583 en 1613-1614 Ger. W.)¹⁰³.

37. De bestaande gewoonte *contra legem* inzake afbetalingsfaciliteiten¹⁰⁴ moet gelegaliseerd worden om tegemoet te komen aan de noden van de schuldenaar die «ongelukkig» en «te goeder trouw» is. De vrij verspreide praktijk moet gewettigd worden en niet beperkt blijven tot de veroordeling tot betaling van een geldsom. Art. 1244 B.W. kan ook betrekking hebben op de veroordeling om iets te doen, zoals de ontruiming van een gehuurd pand¹⁰⁵. De beslagrechter lijkt de meest aangewezen persoon om de toestand van de beslagene te beoordelen, althans wanneer hij kan beschikken over een vermogensverklaring van de betrokkene¹⁰⁶. Hij kan de strengheid van de tenuitvoerlegging matigen, als de situatie van de debiteur dit wettigt. Hij kan in dat geval de opschorting van de tenuitvoerlegging bevelen, de wijze bepalen waarop de schuldenaar zijn schulden kan voldoen en gelasten dat betaling van rente geheel of gedeeltelijk wordt stopgezet¹⁰⁷. Dit uitstel van executie kan uiteraard enkel verleend worden in de gevallen waarin de rechtbanken uitstel kunnen verlenen voor het ten uitvoer leggen van hun beslissingen¹⁰⁸.

¹⁰¹ Beslagnr. Antwerpen, 11 oktober 1984, nog niet gepubliceerd.

¹⁰² TOP, F., *Comm. Ger.*, art. 1395, nr. 57; Luik, 15 november 1984, *Jur. Liège*, 1985, 410.

¹⁰³ TOP, F., *Comm. Ger.*, art. 1395, nr. 56bis

¹⁰⁴ Zie nr. 13.

¹⁰⁵ Zie DE PAGE, H., *Traité*, uitg. 1962, 214, nr. 145B.

¹⁰⁶ Zie nr. 12.

¹⁰⁷ Indien een dwangsom is verbeurd, moet men eerst toepassing maken van art. 1385quinquies Ger. W.

¹⁰⁸ Geen uitstel kan worden toegestaan inzake de betaling van wisselbrieven en orderbriefjes (artt. 74 en 77 Wisselbriefwet) en van cheques (art. 57 Chequewet), indien de goederen van de schuldenaar zich in staat van faillissement of in staat van kennelijk onvermogen bevindt, indien hij voortvluchtig is, indien hij de zekerheid waartoe hij gehouden was jegens zijn schuldeiser niet heeft gesteld of ze verminderd heeft (art. 1337 Ger. W.).

38. Het instellen van deze vordering bij de beslagrechter heeft schorsende kracht. De vervolging van de executie kan niet voortgezet worden, totdat de beslagrechter heeft beschikt. De in het Gerechtelijk Wetboek bepaalde termijnen om de middelen van tenuitvoerlegging in werking te stellen, worden geschorst, zodra de beslagrechter geadieerd wordt. Indien deze afwijzend beschikt, beginnen ze opnieuw te lopen vanaf de kennisgeving van de beschikking. Kent de beslagrechter daarentegen een schorsingstermijn toe, dan beginnen de termijnen opnieuw ofwel op de dag bepaald in de beschikking, ofwel bij het in gebreke blijven van de schuldenaar op de door de beslagrechter opgelegde verval-dag. Deze regeling is in hoofdzaak geïnspireerd op het wetsvoorstel Hanquet tot verzachting van de kwalijke gevolgen van de overmatige schuldenlast van de verbruikers¹⁰⁹. Wie misbruik maakt van voormelde procedure tot schorsing van de tenuitvoerlegging, kan veroordeeld worden tot betaling van schadevergoeding wegens het tergend en roekeloos karakter van de vordering.

39. Hoe kan de beslagrechter geadieerd worden? Indien de beslagene aanwezig is bij de beslaglegging en om opschorting van de tenuitvoerlegging verzoekt, maakt de optredende gerechtsdeurwaarder een proces-verbaal op dat hij ter griffie van de beslagrechter van de woonplaats van de beslagene neerlegt. Door die neerlegging wordt de zaak aanhangig bij de beslagrechter, die binnen vijftien dagen ambtshalve de dag en het uur van de zitting bepaalt. De griffier roept de partijen op bij gerechtsbrief. Is de beslagene daarentegen afwezig of wenst hij na de beslaglegging een opschorting van de tenuitvoerlegging te krijgen, dan wordt de beslagrechter geadieerd door de neerlegging van een contradictoir verzoekschrift ter griffie van de beslagrechter door de verzoeker, zijn advocaat of de daartoe aangezochte gerechtsdeurwaarder¹¹⁰. De partijen worden dan door de griffier opgeroepen om binnen vijftien dagen na de inschrijving van het verzoekschrift op de algemene rol, te verschijnen op de zitting die de rechter bepaalt. Bij de oproeping wordt een afschrift van het verzoekschrift gevoegd.

40. De beslagrechter kan de gerechtsdeurwaarder bevelen te verschijnen om diens opmerkingen te horen. Hij doet nadien onverwijld uitspraak. Hoewel geredelijk kan worden aangenomen dat het stelsel van de mededeelbare zaken in art. 764 Ger. W. niet geldt voor de beslagrechter¹¹¹, toch lijkt het, in het kader van art. 490bis Sw., wél wenselijk dat het verzoek tot opschorting van de tenuitvoerlegging aan het openbaar ministerie wordt meegedeeld. Binnen acht dagen na de uitspraak geeft de griffier bij gerechtsbrief kennis van het vonnis aan alle partijen en aan de gerechtsdeurwaarder. Tegen het vonnis staan geen gewone rechtsmiddelen open.

41. Is het invoeren van een dergelijke procedure van op-

¹⁰⁹ *Parl. St.*, Senaat, 1981-82, nr. 124/1.

¹¹⁰ Het wetsvoorstel Hanquet voorziet in een procesvertegenwoordiging door een gedelegeerde van het OCMW. Dit lijkt mij onaanvaardbaar, aangezien ingevolge de wettelijk verplichte maatschappelijke dienstverlening van het OCMW deze eigenlijk betrokken partij is.

¹¹¹ LAENENS, J., «De rechterlijke macht in beweging», *R. W.*, 1984-85, (2537), 2540, nr. 8.

schorping van de tenuitvoerlegging wél wenselijk? De sceptici zullen alvast erop wijzen dat deze rechtspleging voor de beslagrechter de regel zal worden in plaats van de uitzondering. De gerechtsdeurwaarders zullen bevreesd zijn voor de talloze opschortingsprocedures die hun werkzaamheden bij de executie zullen verlammen. Menigeen zal meewarig beweren dat dit voorstel enkel kon groeien in het brein van kamergeleerden. Dat het voorstel de gemoederen zal beroeren, staat nu reeds vast. Het raakt immers niet enkel de pecuniaire belangen van de gerechtsdeurwaarders en die van de betrokken partijen. Het voorstel beoogt op de eerste plaats een flagrante miskenning van de rechterlijke macht te ontcrachten. Men mag inderdaad niet uit het oog verliezen dat bij de executie van rechterlijke beslissingen de gerechtsdeurwaarder optreedt als een hulporgaan van de uitvoerende macht¹¹². In die hoedanigheid komt het hem niet toe — zelfs niet *de lege ferenda* op grond van een vermogensverklaring — op onaantastbare wijze te beslissen over de executie van uitspraken van de rechterlijke macht. Er anders over oordelen zou eens te meer onze *trias politica* in gevaar brengen¹¹³. Alleen de rechterlijke macht dient te beslissen over de opschorting van de tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen¹¹⁴.

¹¹² BRIERS, M., *De Gerechtsdeurwaarder*, Kluwer, Antwerpen, 1982, 4, nr. 3.

¹¹³ DUMON, F., «De rechterlijke macht, onbekend en miskend», *R.W.*, 1981-82, 525-529.

¹¹⁴ Zie i.v.m. de tenuitvoerlegging in strafzaken. MATTHYS, J., «Het betrekken van de rechter bij de tenuitvoerlegging van de vrijheidstraf», *R.W.*, 1974-75, 193-244; adde: GANSHOF VAN DER

Slotbedenkingen

42. In de armoede leert men zijn vrienden kennen. De «nieuwe armen» mogen niet vogelvrij verklaard worden. Zij behouden onvoorwaardelijke basisrechten, die hun niet kunnen worden ontnomen.

Zij moeten daadwerkelijk bijgestaan worden. De klemtoon moet hierbij gelegd worden op *preventieve maatregelen*. Hun financiële put mag niet nog dieper worden. Een weldoordacht verbruikersbeleid moet uitgestippeld worden.

Dringend moet de wetgever echter *curatief* optreden. De «nieuwe armen» verdienen in hoofdzaak bij de executie steun. Wanneer zij «ongelukkig en te goeder trouw» zijn, moeten zij de kans krijgen de opschorting van de tenuitvoerlegging te krijgen.

Een belangrijke beleidstaak komt dan toe aan de beslagrechter. Hij dient slechts gematigd uitstel te verlenen. Bovendien moet hij hierbij de toestand van *beide* partijen in acht nemen. De opschorting van de tenuitvoerlegging mag immers niet tot gevolg hebben dat de schuldeiser ook in financiële moeilijkheden geraakt en zelf een «nieuwe arme» wordt. Een verdelende rechtvaardigheid is hier gewis op haar plaats.

Jean LAENENS

Werkleider U.I. Antwerpen

MEERSCH, W.J., «Overwegingen omtrent de kunst recht te spreken en de uitoefening van het rechterlijk ambt», *R.W.*, 1973-74, (113), 148-150; STEENLANDT, R., «Misdad en boete», *R.W.*, 1981-82, 1377-1392.

OM EN BIJ DE FRANSE WET BADINTER

Het is er ons om te doen aan de hand van de rechtspraak, de doctrine en de wetgeving na te gaan hoe de ideeën zich in Frankrijk ontwikkeld en een radicale keer genomen hebben op het stuk van de schadeplechtigheid in het motorvoertuigenverkeer: van het toonaangevend art. 1382 over een kordaat nieuwe exegese van art. 1384, eerste lid, en via het ontwerp *Tunc* van veralgemeende verkeersschaderegeling naar de nieuwe Franse wet tot verbetering van het lot van de zwaksten onder de verkeersslachtoffers.

In de vorige eeuw, toen karren en koetsen de wegen onveilig maakten, vond de wetgever het in ons land o.m. nodig het toegelaten gewicht van die voertuigen uit te drukken in myriagrammen en de breedte van hun wielvelgen te bepalen¹, bij dooiweer niet alleen de geplaveide maar ook verharde wegen af te sluiten², voor te schrijven hoe paar-

den, vee en legerafdelingen (niet troepsgewijs maar in verspreide geledingen) over hangbruggen dienden te lopen om ze in evenwicht te houden en voerlui te verbieden kriskras op of over trottoirs te rijden³. Bij de mannen van de tabbaard sloeg hoofdzakelijk art. 1382 een goed figuur: geen schadeloosstelling zonder bewijs van onrechtmatige daad, een handeling of nalatigheid in strijd met enig wetsvoorschrift of de schending van een door de maatschappij algemeen aanvaarde zorgvuldigheidsnorm. Artikel 1384, eerste lid, werd in een breder kader dan dat van bloempotten die uit vensterramen vielen. De rechters pasten deze tekst uitsluitend toe op levenloze voorwerpen; was het voorwerp door de mens gehanteerd, dan gaf artikel 1382 de doorslag.

Tegen het eind van dezelfde eeuw rijpte het begrip van het teweeggebrachte risico volgens hetwelk in tegenstelling met schuld, elkeen gehouden is de schade te herstellen

¹ Wet van 29 floréal jaar X.

² Wet van 25 maart 1838.

³ K.B. van 8 november 1853.

waartoe het bedrijf, dat hij in zijn belang en onder zijn toezicht uitoefent, aanleiding geeft.

De aansprakelijkheid wordt dan niets anders dan de afkoop van het profijt (*«ubi emolumentum, ibi onus»*) en ook van het genot of het gerief dat men haalt uit het gebruik van allerhande gereedschap, toestellen en vervoermiddelen.

Ofschoon uit de ideeënmutatie niet dadelijk een algemeen aansprakelijkheidsbeginsel ontstond, de invloed ervan werd langzamerhand voelbaar in de rechtspraak. De werklieden leidden een onzeker bestaan: om bij ongeval te rekenen op enige tegemoetkoming dienden zij de schuld van de werkgever te bewijzen naar de voorwaarden van art. 1382. Rechters poogden wel hun lot te verzachten maar de drie vierden van de benadeelden bleven met de scherven zitten. Onder druk van de openbare opinie verkondigde in 1896 het Franse Hof van Cassatie (in een arrest dat Planiol een «wangedrocht» noemde) de aansprakelijkheid van de werkgever voor de schade, door zijn materiaal (in casu een ontplofte stoomketel) aan een arbeider veroorzaakt⁴, en op 9 april 1898 werd de eerste arbeidswet — vooralsnog enkel van toepassing in de industrie, later uitgebreid tot andere bedrijfstakken — een model van toepassing van de risicoleer als waardevol resultaat van moedige jurisprudentiële precedënten.

Eigenlijk lag aan die wetgeving een evenwichtsoefening tussen aansprakelijkheidsstelsels en een soort van forfaitaire verdeling van het risico tussen patroon en arbeidsnemer ten gronde: schadeloosstelling inderdaad maar in beperkte mate, vergoeding voor het verlies of de vermindering van het economisch potentieel van de arbeider en niet voor zijn fysiologische ongeschiktheid als dusdanig.

Belangrijk is alleszins de ontdekking van een nieuw beginsel van aansprakelijkheid wegens het feit van zaken en de invoering van een stelsel dat afweek van art. 1382, aangezien het de sluis openzette voor de veroordeling van de bewaker van voorwerpen zonder enig bewijs van schuld, alleen maar mits het blote feit van de zaak, de schade en de causaliteit vaststonden.

Geen tekst heeft, in Frankrijk althans, in de evolutie van de ideeën op het gebied van de civielrechtelijke aansprakelijkheid in het algemeen en het verkeerschaderecht in het bijzonder een zo gewichtige rol gespeeld als art. 1384, eerste lid. Die tekst werd de stuwkracht in de overgang van «schending van wetsplicht» naar «schending van rechtsplicht» naarmate in de tijden van voortschrijdende industrialisatie de mens de materie zodanig begon te beheersen dat hij dreigde ten offer te vallen aan de blinde krachten die hij zelf had opgewekt en vooral sedert de enorme toewas van het motorvoertuigenverkeer.

Het Belgische en het Franse Hof van Cassatie hebben na lange aarzeling art. 1384, eerste lid, op ongelijke wijze geïnterpreteerd: de beide Hoven bleven uiterlijk getrouw aan het stelsel van de aansprakelijkheid op grond van schuld, maar ze hebben aan de tekst een verschillende inhoud gegeven: voor het Franse Hof geldt *de fout in de bewaking* (het feit dat een levenloze zaak aan de hoede, het opzicht van de mens ontsnapt), voor het onze *het gebrek van de zaak* (de omstandigheid dat men een gebrekkige,

dus ongeschikte en gevaarlijke zaak in gebruik heeft of houdt).

Iedereen was er zich van bewust dat, ondanks hun verregaande motiveringsmogelijkheden, de rechters in geval van tegenstrijdige zaakgegevens en bij afwezigheid van getuigen en betrouwbare indicia er moeilijk of niet in slaagden de schuldige aan een bepaalde gebeurtenis aan te wijzen, zodat verkeersslachtoffers, die geen andere wettekst te hanteren hadden dan art. 1382, vaak uit pure bewijsnood in de kou bleven staan. Het groeiend gevoel van onbehagen wegens de maatschappelijke nasleep van die toestand, ergerlijk vooral wanneer een ongeval eerder aan een jammerlijk toeval dan aan een menselijke tekortkoming te wijten was, gaf steeds meer reden tot zoeken naar een doelmatiger juridisch werktuig om de perken te doorbreken van een wettekst die niet meer geschikt werd geacht om een zo omvangrijke materie te beheersen.

Er werd spoedig gedacht aan de toepassing van de nieuwe concepten op zaken die door 's mensen handen worden bewogen of aangedreven. In 1924 breidde het opperste rechtscollege in Frankrijk⁵ ietwat schoorvoetend de risicoleer uit tot voertuigen zonder onderscheid te maken tussen schade, veroorzaakt door het levenloze en schade, veroorzaakt door het door de mens beheerste voorwerp.

Dit arrest viel niet in goede aarde: de aanhangers van het reeds verouwelijkt begrip «*faute*» bleven de mens in het middelpunt van de burgerlijke aansprakelijkheid houden. Capitant bijvoorbeeld wees de nieuwigheid van de hand omdat het volgens hem geen belang heeft te weten of er bij het toebrengen van schade door de mens al dan niet een voorwerp te pas komt, anderen vonden ze pas aannemelijk wanneer een bijzonder toezicht noodzakelijk is wegens enig gebrek van de zaak. Er bestaat geen feit van de zaak, schreef Demogue, wanneer de mens op de zaak werking uitoefent⁶.

Er was veel tegenstand bij de magistratuur: de hoven van beroep verdeelden zich in twee kampen, in de schoot van een hof of rechtbank verschilde de uitspraak volgens de kamers, de rechtspraak van een enkele kamer liep van de ene op de andere dag uiteen omdat niet altijd dezelfde rechters zitting hadden⁷ en in rechtskundige tijdschriften werd veel inkt besteed aan aantekeningen bij disparate beslissingen⁸. In 1930 hakte het Hof van Cassatie met verenigde kamers in het bekende arrest *Jand'heur*⁹ de knoop door: «De wet stelt een *vermoeden van aansprakelijkheid* zonder onderscheid te maken naargelang het schadeverwekkende voertuig al dan niet door de hand van de mens wordt gedreven; het voorwerp hoeft geen gebrek te hebben, want art. 1384, eerste lid, koppelt de aansprakelijkheid vast aan de bewaking van het voorwerp, niet aan het voorwerp zelf.»

Het principe werd niet alleen toepasselijk verklaard op motorvoertuigen, maar ook op motorloze tuigen als fietsen en handkarren¹⁰.

⁵ Cass. civ., 29 juli 1924, *D.P.*, 1925.I.5, noot RIPERT.

⁶ DEMOGUE, *Traité des obligations*, V, 383.

⁷ Montpellier, 11 juni 1926, *Gaz. Trib.*, 20 juli 1926.

⁸ *D.P.*, 1925.2.41 en 1925.2.105.

⁹ Cass.ch.réun., 13 februari 1930, *Sirey*, 1930.I.121, noot ESMEIN.

¹⁰ Cass., 3 maart 1930, *D.P.*, 1930.I.81.

⁴ Cass. civ., 16 juni 1896, *D.P.*, 1897.I.433

De kogel is nu blijkbaar door de kerk, er is geen sprake meer van een «vermoeden van schuld» maar wel van een «vermoeden van aansprakelijkheid».

De geesten bleven niet onbetuigd en nieuwe theorieën, waarvan sommige snel over de kop gingen en andere standhielden, doken in verband met voertuigbotsingen op:

1) Aansprakelijkheidsvermoedens die op meer dan een bestuurder rusten, schakelen elkaar uit, zodat geen van hen schadevergoeding kan krijgen zonder de schuld van de andere te bewijzen¹¹.

2) Wanneer de twee in een aanrijding betrokken voertuigen uiteraard niet even gevaarlijk zijn, dan geldt het aansprakelijkheidsvermoeden enkel tegen de bestuurder van het gevaarlijkste, bijvoorbeeld tegen de automobilist ten voordele van de fietser¹².

3) Het vermoeden van aansprakelijkheid is maar op de beide bestuurders van kracht mits de twee voertuigen zijn beschadigd¹³.

4) Art. 1384, eerste lid, maakt geen onderscheid tussen roerloze en bewegende voorwerpen, het is dus geldig voor bewakers van stilstaande voertuigen die het verkeer hinderen¹⁴.

5) Contact tussen twee voertuigen is niet noodzakelijk voor de toepasselijkheid van art. 1384, eerste lid¹⁵, wel moet bewezen worden dat het niet beschadigde op enige manier aan de totstandkoming van de schade deel heeft genomen¹⁶, wat van belang is bijvoorbeeld wanneer ruiten door weggeslingerde keien worden verbrijzeld.

6) Theorie van de normaliteit (passieve of actieve rol van de zaak): een voorwerp wordt weliswaar verondersteld oorzaak van de schade te zijn vanaf het ogenblik dat het aan het ontstaan ervan meewerkt, maar het vermoeden wordt ongedaan gemaakt door het bewijs dat het voorwerp in de gebeurtenis een passieve rol heeft gespeeld of een vreemde kracht heeft ondergaan¹⁷. Die theorie bracht tijdelijk een reactie, beter gezegd een evolutie op gang naar meer kans op afwenteling van het vermoeden.

7) Ingeval bij voertuigbotsing schuld bewijzen ontbreken, wordt ieder bestuurder vermoed aansprakelijk te zijn ten opzichte van de andere en worden beide eigenaars en bestuurders alsmede alle inzittenden schadeloosgesteld: dit is de op de spits gedreven consequentie van de ruime interpretatie in de zaak aansprakelijkheid. Het stelsel kwam zegerend uit de strijd en wordt van 1934 af onafgebroken

door het Franse Hof van Cassatie gehuldigd¹⁸, ook wanneer het ongelijksoortige voertuigen zoals een auto en een fiets betreft¹⁹, op de eenvoudige voorwaarde dat het feit van de aanrijding en de schade bewezen zijn²⁰.

Aangezien er wettelijk geen vermoeden van schuld maar wel van aansprakelijkheid berust bij de bewaker van de zaak, in casu het voertuig, zelfs indien uit niets blijkt dat hij fout is geweest, onverschillig of de zaak als werktuig van de schade door 's mensen hand wordt gaande gehouden dan wel niet, onverschillig ook of de zaak een of geen gebrek vertoont, heeft het slachtoffer geen getuigen of andere indicies meer nodig; de vermoede aansprakelijke persoon trekt zich van zijn kant niet uit de slag door aan te tonen dat het ongeval buiten zijn schuld heeft plaatsgevonden, hij is verplicht, wil hij ontheven zijn van de aansprakelijkheid, te bewijzen dat het ongeval toe te schrijven is aan een vreemde oorzaak, toeval, overmacht, schuld van een derde of schuld van de benadeelde zelf.

Alle vreemde oorzaken dienen, om in aanmerking te komen, aan dezelfde kenmerken te voldoen: *onvoorzienbaarheid* en *onweerstaanbaarheid*.

1) Onder *toeval of overmacht* — equivalente begrippen aangezien ze dezelfde bevrijdende uitwerking hebben — verstaat men een gebeurtenis die de voertuigbestuurder niet toerekenbaar is. Een storm, bijvoorbeeld, is maar een vreemde oorzaak mits hij zonder enig voorteken uitbreekt, ijzel wanneer hij zich ergens verrassend heeft gevormd, anders zijn ze niet onvoorzienbaar²¹. Dikke mist is evenmin een vreemde oorzaak, hij verplicht alle weggebruikers tot meer oplettendheid en voorzichtigheid²².

2) Het *feit van een derde* moet foutief zijn, anders is het onbetekenend; het moet kunnen toegeschreven worden aan een bepaalde persoon, al hoeft die niet geïdentificeerd te zijn²³ en het bevrijdt de voertuigbestuurder op voorwaarde dat het de uitsluitende oorzaak is van het ongeval; is de schade voortgebracht door de samenvallende fouten van de derde en van de voertuigbestuurder, dan zijn ze in solidum aansprakelijk ten opzichte van de getroffene aangezien de schade zonder de fout van de een en van de andere niet zou zijn ontstaan²⁴.

3) De *schuld van het slachtoffer* neemt de aansprakelijkheid van de voertuigbestuurder geheel of gedeeltelijk weg naargelang ze de schadelijke gebeurtenis alleen of mede heeft teweeggebracht. De onhandigheid, de twijfelachtige houding, de onzekerheid van de reactie van een voetganger zijn bijvoorbeeld niet noodzakelijk vreemde oorzaken. Sluit de schuld van de benadeelde die van de voertuigbestuurder niet volledig uit, dan is er reden tot verdeling van

¹¹ Achtereenvolgens verworpen en goedgekeurd (Cass., civ., 15 mei 1935, *Gaz. Trib.*, 29 augustus 1935, en Conseil d'Etat, 28 juni 1946, *Rec. Gaz. Pal.*, 1946.2.241).

¹² Verworpen wegens de hypothetische ondergrond van het systeem (Cass. civ., 22 januari 1934, *D.P.*, 1934.1.30).

¹³ Tijdelijk aanvaard (Req., 1 mei 1930 en Cass. civ., 24 juni 1930, *D.P.*, 1930.1.1937, noot SAVATIER; Cass. civ., 24 juli 1930, *Gaz. Pal.*, 12 sept. 1930).

¹⁴ Cass. civ., 5 maart 1947, *J.C.P.*, 1947, 70; *id.*, 31 oktober 1949, *Bull. Cass.*, okt. 1948, nr. 303.

¹⁵ Cass. civ., 22 januari 1940, *Gaz. Pal.*, 1940.1.204; *id.*, 30 mei 1944, *D.H.*, 1944, 21; *id.*, 20 februari 1953, *D.*, 1953, 7322.

¹⁶ Cass. civ., 15 februari 1957, *J.C.P.*, 20 maart 1957, nr. 12.

¹⁷ Cass. civ., 23 januari 1945, *Gaz. Pal.*, 1945.1.154; *id.*, 5 maart 1947, *J.C.P.*, 1947, 70; *id.*, 26 oktober 1949; *Gaz. Pal.*, 1950.1.79.

¹⁸ Civ. Nantes, 15 maart 1946, *D.C.*, 1947.J.194, noot LALOU.

¹⁹ Cass. civ., 16 maart 1937 en 21 juni 1937, *Gaz. Pal.*, 9 juni en 24 september 1937.

²⁰ Cass. civ., 7 mei 1935, *Gaz. Trib.*, 25 juli 1935.

²¹ Parijs, 7 februari 1955 en Cass. civ., 24 april 1957, *Gaz. Pal.*, 1955.1.349 en 1957.2.11.

²² Cass. civ., 14 december 1956, *J.A.*, 1957.46.

²³ Aix, 6 mei 1949, *D.H.*, 1950, 337.

²⁴ Crim., 9 januari 1957, *G.P.*, 1957, T.A. 217.

de aansprakelijkheid naar de maat dat elk van hen aan de verwezenlijking van de schade deel heeft²⁵.

In zaken van zware verkeersongevallen heeft de rechtspraak twee belangrijke nadelen:

— De verdeling van de aansprakelijkheid kan voor de getroffen (of zijn rechthebbenden) groot verlies meebrengen terwijl de automobilist, hoe zwaar zijn medeschuld ook mag zijn, zijn eigen toestand meestal niet of weinig ziet verergeren.

— Het uitzicht van diens assuradeur op een mogelijke verdeling van de aansprakelijkheid geeft aanleiding tot talloze processen, aanzienlijke vertraging in de schaderegeling en teleurstelling van de getroffen in zijn rechtmatige verwachting.

Eigenlijk hangt het lot van de benadeelde af van de beelden waarover men beschikt, m.a.w. gewoonweg van het toeval. Een veroordeling van de een of andere partij is immers denkbaar naargelang het ongeval op een eenzame plek of in het bijzijn van getuigen heeft plaatsgevonden. In dat opzicht is het wegverkeer een openbaar feit, een massale dwang, een maatschappelijke ramp, en is het verkeersproces een «loterij» geworden.

Anderzijds is stafhouder B. Audelot²⁶ van mening: «Het beginsel van de uitsluitende, onvoorzienbare en onoverkomelijke schuld van het slachtoffer kan weliswaar leiden tot de opheffing van het vermoeden van aansprakelijkheid dat op de automobilist rust, maar de rechters zijn de getroffen goedgeefs genegen. Gekenmerkte (mede)schuld van hunnentwege wordt voortdurend zeldzamer en hoe groter de schade, des te ingewikkelder en hopelozender wordt de karwei van de verdediger van de automobilist.»

Niet minder ophef dan in 1930 het arrest *Jand'heur*, maakte in 1982 het arrest *Desmares*²⁷ waarin het Franse Hof van Cassatie in verband met voetgangers als volgt uitspraak deed: «Alleen overmacht bevrijdt de bewaker van de zaak, waardoor schade is veroorzaakt, van de bij art. 1384, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek gevestigde aansprakelijkheid: dientengevolge kan de gedraging van het slachtoffer hem zelfs niet gedeeltelijk ervan bevrijden, tenzij die gedraging wat hem betreft onvoorzienbaar en onoverkomelijk is geweest.»

Dat betekent enerzijds dat de bewaker van de zaak niet meer wordt vermoed aansprakelijk te zijn, maar dat hij van rechtswege aansprakelijk is, behalve in geval van overmacht, anderzijds dat er geen gelegenheid meer bestaat tot een verdeling van de aansprakelijkheid wanneer de veroordeling van de bewaker van de zaak wordt nagestreefd op grond van art. 1384, eerste lid.

Het arrest viel als een bom uit de lucht, al was te voorzien dat de magistratuur vroeg of laat de wetgever zou aanzetten tot uiterste mildheid jegens de deerniswaardigste slachtoffers van verkeersongevallen. Wanneer een goede halve eeuw geleden een ongeval zonder aantoonbare schuld van de automobilist plaatsvond, vond men het met de tra-

nen in de ogen niets bijzonders dat het slachtoffer met de gevolgen ervan opgescheept bleef zitten. De openbare mening oordeelt er sindsdien anders over, zij vindt dat het ongeval, aanslag op het recht van het individu en de allereenvoudigste billijkheid, onvoorwaardelijke goedmaking verdient.

Die opvatting vond weerklank in de rechtspraak, mede onder invloed van de reeds twintig jaar door professor Tunc ontwikkelde ideeën, bij het zoeken naar wie best het gelag zou betalen. Het arrest *Desmares* had blijkbaar tot doel de wetgever het vuur aan de schenen te leggen. De magistratuur bezat vanzelfsprekend niet de macht om sommige categorieën van benadeelden, voetgangers bijvoorbeeld of andere aan de gevaren van het verkeer blootgestelde weggebruikers, te bevoordelen. Alleen de wetgever kon dat en hij deed het ook.

Tunc is de boodschapper van de sedert een kwarteeuw ontstane tendens om de verkeersschaderegeling volledig los te knopen van aansprakelijkheidskwesties. In enkele Amerikaanse staten wordt reeds het stelsel «no fault» toegepast²⁸, in West-Europa verwijst men naar het systeem Tunc²⁹ dat de wettelijke aansprakelijkheid wil vervangen door een stelsel van verzekering en die ideeën hebben ook ons land bereikt³⁰.

De redenering van Tunc is gevestigd op het in het nietszeggende art. 1384, eerste lid, schuilende en in 1896 door het Franse Hof van Cassatie ontdekte truisme: het is niet meer duldbaar het feit van degene, die een door energie aangedreven zaak gebruikt, af te wegen tegen het feit van de persoon die aan de kracht ervan blootgesteld is.

Tunc wil met de schadeplichtigheid in het verkeer schoon schip maken door ze zonder meer af te schaffen en de bestaande aansprakelijkheidsverzekering te vervangen door een eenvoudige verkeersverzekering, die men schematiserend een all-risks-verzekering zou kunnen noemen en die zonder enig gesnuffel naar schuld of onschuld, overmacht en dergelijke over boord gegooide begrippen, *alle lichamelijke schade* dekt aan het ontstaan waarvan motorvoertuigen hebben meegewerkt en zelfs, in een zekere mate weliswaar, ook *alle materiële schade* herstelt die zowel door als aan motorvoertuigen is veroorzaakt.

Elke benadeelde persoon wordt dan schadeloosgesteld door de verzekeraar van het voertuig waarin hij zich bevond of, indien hij niet vervoerd werd, door de verzekeraar van het voertuig waaraan de schade toe te schrijven is. Niet vervoerde personen mogen in geval van aanrijding tussen voertuigen schadevergoeding eisen van de verzekeraar van onverschillig welk voertuig en de verzekeraars nemen dan de vergoeding bij gelijke delen of volgens hun afspraken ten laste.

Het onderscheid tussen veroorzaakte en geleden schade verdwijnt daardoor, de af te leggen weg van ongeval naar schadeloosstelling wordt vereenvoudigd en ingekort. Er is geen enkel probleem meer wat de lichamelijke schade betreft, ook de eigenaars en bestuurders van voertuigen worden door hun eigen verzekeraars vergoed.

²⁵ Cass. civ., 20 mei 1935, *Gaz. Pal.*, 1935.2.187, *R.A.G.T.*, 1935, 817, noot PICARD.

²⁶ *Pour une loi sur les accidents de la circulation*, blz. 34.

²⁷ Cass. civ., 21 juli 1982, *Bull.*, II, blz. 85, nr. 111; *Jur. Auto.*, 1982, 399.

²⁸ J. VANDEURSEN, *De verzekeringswereld*, 1974, 3375.

²⁹ DALCQ in *J.T.*, 1965, 498, *J.T.*, 1966, 349 en 451; *R.G.A.R.*, 10447.

³⁰ D. SIMOENS, *Vergoeding van verkeersslachtoffers — Naar een grondige hervorming*.

Het beheer van de enorme risico hoeft men volgens Tunc niet toe te vertrouwen aan een nieuwe overheidsinstelling, het bestaande stelsel van particuliere verzekeringen (inmiddels grotelijks maar wellicht voorlopig verstaatst in Frankrijk) blijft behouden. De sociale zekerheid zou echter niet meer de last te dragen hebben van de verkeersslachtoffers, ook niet als ze onder het regime van de Arbeidsongevallenwet ressorteren.

In Nederland bestaat een gelijkaardig plan Bloembergen³¹ die eveneens de onrechtmatige handeling in het verkeer wil afschaffen maar als compensatie slechts een verplichte belastingheffing voor het verkeersongevallenfonds ter bevordering van de verkeersveiligheid voorstelt en voor het overige een wissel trekt op de groeiende sociale-verzekeringsgedachte in zijn land, ook in de vorm van zgn. volksverzekeringen. Voor een aparte verzekering van de verkeersslachtoffers is er volgens hem geen plaats omdat zulks een discriminatie zou betekenen ten aanzien van slachtoffers van andere ongevallen en omdat de vergoeding van letselschade al door de sociale verzekering wordt gedekt of aan een particuliere ongevallenverzekering kan overgelaten worden.

Frankrijk kent nog een ander systeem, dat van Jean Bedour³². Het verschilt van het ontwerp Tunc doordat de schuldidee met haar juridische nasleep blijft bestaan in geval van onverschoonbare fout, d.i. uitzonderlijk zware fout, begaan met kennis of onvergeeflijke minachting van het gevaar dat men zelf loopt en anderen doet lopen.

De advocaten blijven in Frankrijk gehecht aan stelsels die op schuld berusten, maar: «Het spel van de ontheffingen van aansprakelijkheid moet vereenvoudigd worden en over schuld mag men zwijgen wanneer het gaat om oude mensen en kinderen die in het verkeer aan de meeste en de grootste gevaren blootstaan³³.»

Uit al die jurisprudentie en andere overwegingen is de wet Badinter ontstaan.

Op 17 oktober 1984 keurde de Franse ministerraad een wetsontwerp goed tot verbetering van het lot van slachtoffers van verkeersongevallen. Het ontwerp werd op 5 juli 1985 met eenparigheid van stemmen door de Kamer van Volksvertegenwoordigers goedgekeurd, de wet — die de naam van de minister van Justitie Badinter kreeg — is in het *Journal Officiel* van 6 juli 1985 afgekondigd en is op 1 januari 1986 van kracht geworden, maar er zijn overgangsmaatregelen voor ongevallen die eerder hebben plaatsgevonden.

De wet omvat twee delen: het eerste betreft het beginsel van de schadeloosstelling van bevoordeelde verkeersslachtoffers, het tweede bepaalt een aantal maatregelen in verband met o.m. de procedure (verhaal van derde betalen, aanbod van gerede betaling, verjaring, autoverzekering, waarborgfonds, maatschappelijke instellingen, interesten, indexering van renten en interestvoeten). We laten het tweede deel van de wet terzijde en beperken ons tot het mechanisme van het bijzonder recht op schadeloosstelling dat zij haar beschermelingen toebedeelt.

De wet is toepasselijk op sommige gebeurtenissen en op sommige personen.

Die gebeurtenissen zijn verkeersongevallen waarin aan de verplichte verzekering onderworpen voertuigen betrokken zijn, dat zijn volgens de rechtspraak alle toestellen op twee of meer wielen, aangedreven door welke drijfkracht ook, waarmee personen of zaken op of buiten de openbare wegen vervoerd kunnen worden, met uitzondering van spoorvoertuigen die op hun eigen, van de openbare weg gescheiden baan rijden.

Met uitzondering van de bestuurders van de in ongevallen betrokken motorvoertuigen (voor wie het vroegere stelsel blijft gelden) is iedereen door de wet begunstigd: voetgangers, wielrijders, ruiters, kosteloos of onder bezwarende voorwaarden vervoerde personen, kortom al wie verondersteld wordt de andere weggebruikers weinig of niet te verontsrusten maar het meest blootstaat aan de gevaren van het verkeer en over het minst weerbaarheid beschikt. Art. 3, lid 1 is in zo algemene termen opgesteld dat - hoe onwaarschijnlijk het ook mag klinken - een valschermspringer die op of voor een rijdend motorvoertuig neerkomt, naar onze mening althans het voordeel van de wet kan genieten.

Eigenlijk verleent de wetgever geen enkel nieuw recht aan de verkeersslachtoffers, juist is dat hij de verdedigingsmiddelen van de daders van ongevallen besnoeit om niet te zeggen uitschakelt.

De wet onderscheidt twee soorten van verkeersslachtoffers: 1) degenen die op het ogenblik van de gebeurtenis meer dan 16 of minder dan 70 jaar oud zijn; 2) degenen die op dat ogenblik minder dan 16 of meer dan 70 jaar oud zijn en degenen die, ongeacht hun leeftijd, houders zijn van een invaliditeitskaart van ten minste 80 %.

De wetgever wil het recht op schadeloosstelling van de tweede categorie van verkeersslachtoffers uitbreiden omdat bij jongeren de zin voor nauwgezetheid en overleg, de gedragsbeheersing, de zintuiglijke, oordeelkundige en psychomotorische vermogens niet volledig ontwikkeld zijn en omdat bij gehandicapten en oude mensen het waarnemingsvermogen en de coördinatie van de lichaamsbewegingen verzwakt zijn (wat niet erg vleidend is voor de leden van de «Cour constitutionnelle» noch voor de president van de Republiek). De statistiek liegt er niet om: in 1983 waren in Frankrijk 15 % van de dodelijk verongelukten, 29 % van de zwaargewonden voetgangers en 27 % van de omgekomen fietsers kinderen van minder dan 16 en 30 % van de omgekomen voetgangers ouderen van dagen.

De beide soorten van verkeersslachtoffers zijn niet in gelijke mate begunstigd. Ten aanzien van geen enkel kan de bewaker of de bestuurder van het voertuig, door het toedoen waarvan schade is veroorzaakt, zich beroepen op overmacht of schuld van een derde, zelfs niet op schuld van het slachtoffer zelf, behalve: 1) bij meer dan 16 of minder dan 70 jaar oude slachtoffers in geval van *onverschoonbare fout* of *opzet*; 2) bij de anderen enkel in geval van *opzet*.

In de beide gevallen moet de onvergeeflijke schuld of de vrijwillige handeling van het slachtoffer bovendien de *uitsluitende oorzaak* zijn van het ongeval.

Het verschil van behandeling ligt dus enkel in de *onverschoonbare fout*, een begrip dat de rechtspraak zal dienen te verduidelijken. Ons schijnt van nu af aan dat een gewone inbreuk op het verkeersfatsoen niet kan doorgaan als een

³¹ BLOEMBERGEN in *H.N.J.V.*, 1967, 1, 100.

³² J. BEDOUR, *Précis des accidents d'automobile*, 1968, 944e.v.

³³ Stafhouder DAVY, *G.P.*, 26-26 sept. 1981.

onverschoonbare fout, anders was het niet nodig een nieuwe uitdrukking uit te vinden.

In het arbeidsrecht bestaat er wel een moeilijk hanteerbare definitie: «een uitzonderlijk zware schuld als gevolg van een opzettelijke handeling of nalatigheid, in het bewustzijn van de mogelijke gevaren en bij afwezigheid van elke reden tot rechtvaardiging»³⁴.

Onder *opzet* dient men te verstaan dat het slachtoffer vrijwillig de schade heeft gewild en uitgelokt, wat zoveel betekent als zelfmoord of zelfmoordpoging, maar het ligt voor de hand dat het bewijs ervan moeilijk of onmogelijk leverbaar is.

De *uitsluitende oorzaak* is zonder precedent in de wetgeving en in de rechtspraak. Vermoedelijk zal de rechter ofwel oordelen dat de schuld van het slachtoffer in de gegeven omstandigheden zodanig zwaar is dat ze alle andere mogelijke bijoorzaken wegruimt (en in dat geval hoeft hij niet meer na te gaan of de voertuigbestuurder dat foute gedrag kon voorzien of de gevolgen ervan vermijden), ofwel kan hij van mening zijn dat de fout van het slachtoffer, van welke aard ze ook mag zijn, pas een uitsluitende oorzaak is mits de voertuigbestuurder het ongeval onmogelijk kon vermijden (en dan dienen de omstandigheden van de aanrijding en de gedraging van de voertuigbestuurder grondig te worden onderzocht).

Ongetwijfeld beoogt de wet Badinter hetzelfde menslievende doel als het ontwerp Tunc, eigenlijk maakt ze een hutsepot van regels uit de procedure, de sociale zekerheid en het verzekeringsrecht; ze past niet in het kader van het burgerlijk recht, met uitzondering van de bepalingen over verjaringen en moratoire interesten, ze zet zelfs hoofdstuk 2 van titel IV van het Burgerlijk Wetboek buiten spel. Nergens wordt verwezen naar teksten die de aansprakelijkheid regelen, het begrip aansprakelijkheid is verbannen, er is enkel sprake van slachtoffers, nooit van schadeveroorzakers, en als er gewag wordt gemaakt van schuld, dan betreft het enkel de schuld van het slachtoffer die zijn recht op schade-loosstelling beperkt of uitsluit. Over volledige, gedeeltelijke of helemaal geen aansprakelijkheid wordt de spons gehaald, alleen het recht op schadeloosstelling is totaal of niet bestaand en het aansprakelijkheidsrecht wordt een substraat van het verzekeringsrecht.

De verzekering heeft niet alleen de moderne ontwikkeling van de aansprakelijkheid mogelijk gemaakt, zij is het instrument waarop de wetgever beslag heeft gelegd om de lakens uit te delen: «*Voortaan is men niet meer verzekerd omdat men aansprakelijk kan zijn, men is aansprakelijk omdat men verzekerd is*»³⁵.

R. ULRIX

³⁴ Cass., 18 juli 1980, *J.C.P.*, 81.II.19642, *D.*, 1980, 394.

³⁵ Rapport Collet, *Doc. Sénat*, nr. 225, blz. 13.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 26 FEBRUARI 1985

Voorzitter-rapporteur: de h. Boon

Advocaat-generaal: de h. Tillekaerts

Advocaat: mr. De Bruyn

Onrechtmatige daad — Arbeidsongeval — Cumulatieverbod.

Het cumulatieverbod in art. 46, § 2, tweede lid, Arbeidsongevallenwet, betekent dat de getroffene of zijn rechthebbenden van de voor het arbeidsongeval aansprakelijke derde slechts vergoeding voor lichamelijke schade kunnen eisen volgens het gemene recht wanneer de volgens het gemene recht berekende lichamelijke materiële schade meer bedraagt dan het bedrag van de schadeloosstelling op grond van de Arbeidsongevallenwet en enkel voor het verschil.

V. t/ B.

Gelet op het bestreden arrest, op 25 januari 1984 door het Militair Gerechtshof gewezen;

Overwegende dat het arrest eiser veroordeelt om aan verweerder te betalen het bedrag van 728.937 frank, waarin begrepen een bedrag van 350.000 frank «voor vermengde

materiële en morele schade naar billijkheid geschat», ter vergoeding van «de sedert 16 juli 1981 blijvende werkonbekwaamheid van 10 % »;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1382, 1383 van het Burgerlijk Wetboek, 46, § 2, tweede lid, van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, als vervangen door artikel 4 van de wet van 7 juli 1978,

doordat het arrest, na te hebben vastgesteld dat verweerder geen daadwerkelijk loonverlies leed ingevolge zijn blijvende gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid van 10 %, en dat hij een evenwaardig inkomen kon handhaven met een bijkomende inspanning, en dat «de enige materiële schade hierdoor veroorzaakt, die is welke uit de grotere inspanningen en vermoeidheid volgt om deze beroepsactiviteit uit te oefenen, welke tot heden reeds grotendeels vergoed werd en zal blijven vergoed worden door het ontvangen van een jaarlijkse vergoeding door de wetsverzekeraar uitbetaald, namelijk 47.060 frank tot 31 december 1981 en 50.936 frank van 1 januari 1982 af», desondanks aan verweerder een schadevergoeding toekent ex aequo et bono begroot op 350.000 frank voor vermengde materiële en morele schade na consolidatie,

terwijl de lijfrente die met toepassing van de Arbeidsongevallenwet verschuldigd is aan het slachtoffer van een ongeval waaruit een blijvende arbeidsongeschiktheid is gevolgd en de gemeenrechtelijke schadevergoeding wegens de bijkomende inspanning die het slachtoffer moet leveren om zijn beroepsactiviteiten uit te oefenen, twee wijzen van ver-

goeding zijn voor een zelfde materiële schade; het samen genieten van de beide vergoedingen derhalve uitgesloten is ingevolge de dwingende bepalingen van artikel 46, § 2, tweede lid, van de Arbeidsongevallenwet,

zodat het arrest, door eiser te veroordelen om aan verweerder 350.000 frank te betalen ter vergoeding van vermengde materiële en morele schade voor blijvende gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid, terwijl deze materiële schade reeds op forfaitaire wijze vergoed wordt door de uitkering van een rente door de arbeidsongevallenverzekeraar, artikel 46, § 2, tweede lid, van de Arbeidsongevallenwet schendt, en door aldus een schadevergoeding toe te kennen die de werkelijk geleden schade overtreft, bovendien de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek schendt:

Overwegende dat de bepaling van artikel 46, § 2, tweede lid, van de Arbeidsongevallenwet, als gewijzigd door artikel 4 van de wet van 7 juli 1978, luidt: «De volgens het gemene recht toegekende vergoeding, die geen betrekking kan hebben op de vergoeding van de lichamelijke schade zoals zij gedekt is door deze wet, mag samengevoegd worden met de krachten deze wet toegekende vergoedingen»;

Overwegende dat de termen «zoals zij gedekt is door deze wet» moeten worden begrepen als «in de mate waarin zij gedekt is door deze wet»; dat daaruit volgt dat het in de desbetreffende wetsbepaling aanwezige cumulatieverbod enkel betekent dat de getroffene of zijn rechthebbenden slechts vergoeding voor lichamelijke schade mogen eisen volgens het gemene recht wanneer de volgens het gemene recht berekende lichamelijke materiële schade meer bedraagt dan het bedrag van de schadeloosstelling op grond van de Arbeidsongevallenwet en enkel voor het verschil;

Overwegende dat het arrest zegt dat de bedoelde lichamelijke materiële schade wegens blijvende arbeidsongeschiktheid van 10 % «reeds grotendeels vergoed werd en zal blijven vergoed worden door het ontvangen van een jaarlijkse vergoeding door de wetsverzekeraar uitbetaald»;

Dat het arrest aldus duidelijk te kennen geeft dat de «voor vermengde materiële en morele schade naar billijkheid geschatte» vergoeding van 350.000 frank, wat de daarin vervatte vergoeding voor lichamelijke schade betreft, de schade is die de schadeloosstelling op grond van de Arbeidsongevallenwet overtreft;

Dat het arrest aldus het in de wet vervatte cumulatieverbod in acht neemt;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

(...)

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 4 MAART 1985

Voorzitter-rapporteur: de h. Soetaert

Advocaat-generaal: de h. Lenaerts

Dienstplicht — Uitstel en vrijlating op morele grond — Voorwaarden — Tijdstip — Te laat ingediende aanvraag.

Naar luid van art. 20, § 5, Dienstplichtwet, kan, uitgezonderd in de gevallen bepaald bij de artt. 11, § 1, en 12, § 2, uitstel of vrijlating op morele grond niet worden toege-

staan aan de dienstplichtige die niet aan de gestelde eisen voldoet vóór het einde van de regelmatige termijn die voor de indiening van de aanvragen is bepaald.

Die bepaling vindt ook toepassing wanneer de aanvraag te laat is ingediend, maar door de militiegerechten ontvankelijk is verklaard met toepassing van art. 20, § 3.

F.

Gelet op de bestreden beslissing, op 7 januari 1985 door de Hoge Militieraad gewezen;

(...)

Over het derde middel, afgeleid uit de schending van artikel 20, § 5, van de Dienstplichtwet,

doordat de beslissing oordeelt: dat de bepalingen van artikel 20, § 5, van de Dienstplichtwet uitdrukkelijk stellen dat het gevraagde uitstel als kostwinner niet kan worden toegestaan aan de dienstplichtige die niet aan de gestelde vereisten voldoet vóór het einde van de reglementaire termijn die voor de indiening van de aanvragen is bepaald; dat deze termijn ten deze, krachtens artikel 14 van het koninklijk besluit tot regeling van de toepassing van de gecoördineerde dienstplichtwetten, de maand januari 1983 is,

terwijl eiser nooit heeft betwist dat hij in de maand januari 1983 geen kostwinner was, maar als werkloze was ingeschreven zonder recht op werkloosheidsuitkering; hij bijgevolg in de onmogelijkheid was een aanvraag om uitstel als kostwinner in te dienen; hij pas op 24 oktober 1983 als bediende tewerk werd gesteld en op 4 december 1983 uitstel aanvroeg, zoals toegestaan door artikel 20, § 3, van de Dienstplichtwet; de in artikel 20, § 5, van die wet bepaalde termijn voor de indiening van de aanvragen bijgevolg niet beperkt is tot de maand januari, maar voor zover gebruik wordt gemaakt van de bijzondere termijn van aanvraag bepaald in artikel 20, § 3, uitgebreid wordt tot de datum van het verzoek tot uitstel:

Overwegende dat artikel 20, § 5, van de Dienstplichtwet bepaalt dat, uitgezonderd in de gevallen bepaald bij de artikelen 11, § 1, en 12, § 2, welke gevallen ten deze niet ter sprake worden gebracht, uitstel of vrijlating op morele grond niet kan worden toegestaan aan de dienstplichtige die niet aan de gestelde eisen voldoet vóór het einde van de regelmatige termijn die voor de indiening van de aanvragen is bepaald; dat deze wetsbepaling geen onderscheid maakt naar de datum van de indiening van de aanvraag; dat zij ook toepassing vindt, wanneer de aanvraag te laat is ingediend, maar door de militiegerechten ontvankelijk is verklaard met toepassing van artikel 20, § 3, van de Dienstplichtwet;

Dat het middel faalt naar recht;

(...)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 15 MAART 1985

Voorzitter: de h. Janssens

Raadsheer-rapporteur: de h. Soetaert

Advocaat-generaal: de h. D'Hoore

Advocaten: mrs. De Gryse en Bayart

Onderwijs — Gemeenteschool — Hoofdonderwijzeres — Bezoldigingsregeling — Taalkennis.

Wanneer een onderwijzeres definitief is benoemd tot hoofdonderwijzeres in een gemeenteschool, wordt haar recht op de bezoldigingsregeling, verbonden aan de ambtelijke hoedanigheid van hoofdonderwijzeres, niet aangetast doordat de gemeente daartoe geen subsidie ontvangt wegens het feit dat de onderwijzeres, aangesteld als leerkracht in een Franstalige school van de Brusselse agglomeratie, de vereiste taalkennis niet kan bewijzen.

H. t/ Gemeente Wezembeek-Oppem en Belgische Staat

Gelet op het bestreden arrest, op 27 september 1983 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen;

I. Op de voorziening tegen de verweerder, Belgische Staat:

Overwegende dat die partij door verweester tot vrijwaring is opgeroepen; dat eiseres tegen die partij geen vordering heeft ingesteld en dat ten behoeve van die partij tegen eiseres geen veroordeling is uitgesproken, behalve die in de kosten, waaromtrent eiseres geen middel aanvoert;

Dat de voorziening derhalve alleen als oproeping tot bindendverklaring kan gelden, zoals subsidiair wordt gevraagd;

II. Op het overige van de voorziening:

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 24, § 2, en 26 van de wet van 29 mei 1959 tot wijziging van sommige bepalingen van de onderwijswetgeving, 32 van de gecoördineerde wetten van 20 augustus 1957 op het lager onderwijs, 27 van de gecoördineerde wetten van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken, 97 van de Grondwet, en van het algemeen beginsel van de onaantastbaarheid van de definitief door een constitutionele administratieve beschikking gevestigde concrete individuele situatie,

doordat het arrest de vordering van eiseres tot betaling van achterstallige bestuursvergoedingen ongegrond verklaart, op grond onder meer: dat de eerste rechters erop gewezen hebben dat alleen de Vaste Wervingssecretaris bevoegd is om bewijzen omtrent de bij de wet van 2 augustus 1963 vereiste taalkennis uit te reiken (artikel 53 van het koninklijk besluit van 18 juli 1966) en dat de naleving van de taalwetten een voorwaarde tot subsidiëring uitmaakt (artikel 24, § 2, van de wet van 29 mei 1959), en eruit afgeleid hebben dat eiseres, die niet voldoet aan de wettelijke voorschriften betreffende het gebruik der talen in bestuurszaken, geen recht heeft op de bestuursvergoedingen; dat eiseres opwerpt dat de eerste rechters een verwarring begaan hebben tussen het ontegenzeggelijk burgerlijk recht dat voortvloeit uit de akte van benoeming en het eventuele recht van de werkgever (inrichtende macht) om een toelage te krijgen in verband met de wedde ten gunste van eiseres; dat, ter zake, de akte van definitieve benoeming niet betwist wordt en de «ambtelijke hoedanigheid van hoofdonderwijzeres niet (meer) kan worden ontnomen», zoals werd vastgesteld door het arrest van de Raad van State van 18 januari 1983 — waarbij, op verzoek van eiseres, een besluit van de gemeenteraad van verweester gedeeltelijk vernietigd wordt —, en dat de eerste rechters hoegenaamd niet de benoeming met de toelagen verward hebben, maar, inte-

gendeel, erop gewezen hebben dat eiseres wist dat haar toestand niet regelmatig was en dat haar voorlopig een afwijking werd verleend om haar ambt verder uit te oefenen, en dat deze afwijking verleend werd om het haar mogelijk te maken zo spoedig mogelijk de vereiste bekwaamheidsbewijzen over de Nederlandse taal te verwerven; dat eiseres sedert 6 juli 1967 wist dat haar een afwijking werd toegestaan en vanaf 10 oktober 1969 opnieuw gewaarschuwd en ingelicht werd dat ieder jaar examens over de taalkennis georganiseerd worden; dat het Ministerie van Opvoeding haar liet weten dat het weddesupplement voor schoolhoofden van staatswege niet kon worden uitgekeerd, daar zij niet in het bezit was van het vereiste bekwaamheidsbewijs; dat eiseres aanvoert dat zij prestaties van administratieve aard geleverd heeft, die het kader van de functie van onderwijzeres te buiten gaan, prestaties die tweemaal talrijker zijn dan in andere gewesten van het land, aangezien ten deze het Franstalig onderwijs onderworpen is aan de inspectie van twee departementen van nationale opvoeding en dat zij bijgevolg recht heeft op wedde voor haar prestaties; dat ze eraan toevoegt dat de inrichtende macht en het departement van nationale opvoeding tijdig de vernietiging hadden kunnen vragen van de akte waarvan de gevolgen thans betwist worden; dat het niet-vernietigen van een benoeming door de toeziende overheid niet kan worden ingeroepen om de toekenning van een weddetoelage te verantwoorden, aan een leerkracht die de vereiste taalkennis niet kan bewijzen; dat eiseres ook het koninklijk besluit van 27 juni 1974 over de schalen van de wedden van het onderwijzend personeel inroept; dat de vordering de betaling van bestuursvergoedingen beoogt; dat eiseres verzuimd heeft de vereiste examens af te leggen om aanspraak te kunnen maken op deze bestuursvergoedingen, zodat haar argumentatie volgens welke zij recht heeft op een wedde gelijk aan die betaald door de Staat voor een gelijkwaardige «subsidieerbare functie», niet kan worden aangenomen, aangezien haar functie niet kon worden gesubsidieerd, wegens gebrek aan bewijs van taalkennis,

(...)

Wat het eerste onderdeel betreft:

Over de grond van niet-ontvankelijkheid van het onderdeel afgeleid uit gebrek aan belang:

Overwegende dat de in het middel achterwege gelaten consideransen van het arrest luiden als volgt: «Overwegende dat (eiseres) aanvoert dat, indien haar benoeming in strijd is met artikelen 27 en 53 van de wetten op het gebruik der talen in bestuurszaken, deze nietigheid verjaart na vijf jaar zodat de akte van benoeming al haar uitwerksels behoudt, met inbegrip van de financiële gevolgen, daar de benoeming van (eiseres) geschiedde zonder voorwaarde noch voorbehouden en goedgekeurd werd door de provinciale overheid; overwegende dat — zoals onderstreept in het arrest van de Raad van State (punt 3.2, pagina 9) — de benoeming van (eiseres) definitief is geworden, zelfs indien zou worden aanvaard dat die benoeming onrechtmatig zou zijn geweest, omdat (eiseres) niet voldeed aan de taalvereisten; overwegende dat de verjaringstermijn van vijf jaar niet kan worden ingeroepen wat het inhouden van de bestuursvergoeding aangaat door (eiseres) op regelmatige ogenblikken uitgenodigd en aangemaand werd om zich te onderwerpen aan de door de Vastwervingssecretaris uitge-

schreven examens; dat aan (eiseres), reeds in juli 1967, dit wil zeggen de maand zelf van haar benoeming, een afwijking verleend werd om haar ambt voorlopig verder uit te oefenen, wat bewijst dat er ter zake geen sprake kan zijn van verjaring na vijf jaar»;

Overwegende dat verweerster opwerpt dat het arrest voldoende steun vindt in die niet aangevochten motieven, zodat de wel aangevochten andere motieven overbodig zijn;

Overwegende dat eiseres de vijfjarige verjaring van artikel 58, laatste lid, van de gecoördineerde wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken inriep om zich te verweren tegen elke vaststelling van de nietigheid van administratieve handelingen en verordeningen;

Dat het hof van beroep oordeelt dat die verjaringstermijn ten deze niet verstreken was;

Dat die beslissing de vraag onaangeroerd laat of die handelingen en verordeningen desniettemin geldig zijn en welke gevolgen zij eventueel hebben; dat die vraag verband houdt met de motieven aangehaald in het middel;

Dat de grond van niet-ontvankelijkheid tevergeefs is voorgesteld;

Over het onderdeel zelf:

Overwegende dat het hof van beroep vaststelt «dat ter zake de akte van definitieve benoeming niet betwist wordt en 'de ambtelijke hoedanigheid van hoofdonderwijzeres niet meer kan worden ontnomen', zoals werd vastgesteld door het arrest van de Raad van State van 18 januari 1983»; dat het hof van beroep aanstreept dat de «benoeming van (eiseres) definitief is geworden, zelfs indien zou worden aanvaard dat die benoeming onrechtmatig zou zijn geweest omdat (eiseres) niet voldeed aan de taalvereisten»;

Overwegende dat aan een definitieve benoeming als hoofdonderwijzeres in een gemeenteschool verbonden is de aan een hoofdonderwijzeres toekomende bezoldigingsregeling;

Dat daarmee in strijd is het oordeel van het hof van beroep dat «het niet-vernietigen (door) de voogdij-overheid van een benoeming niet kan ingeroepen worden om de toekenning van een weddetoelage te rechtvaardigen aan een leerkracht die de vereiste taalkennis niet kan bewijzen»;

Overwegende dat het recht van eiseres op de bezoldigingsregeling, verbonden aan de ambtelijke hoedanigheid van hoofdonderwijzeres, niet wordt aangetast doordat verweerster geen subsidies daartoe ontvangt; dat het arrest ten onrechte het tegendeel beslist;

Dat het onderdeel gegrond is;

(...)

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 20 MAART 1985

Voorzitter: de h. Stranard

Raadsheer-rapporteur: de h. Resteau

Advocaat-generaal: de h. Velu

Voorlopige hechtenis — Inzage van het dossier — Verdediging van het openbaar ministerie.

Een schending van het recht van verdediging kan niet

voortvloeien uit de enkele omstandigheid dat de schriftelijke vordering van het openbaar ministerie, waarvan de gronden zijn overgenomen in het arrest van de kamer van inbeschuldigingstelling waarbij de handhaving van de voorlopige hechtenis wordt bevolen, niet gedurende twee dagen vóór de verschijning voor de kamer van inbeschuldigingstelling ter beschikking is gesteld van de verdachte of zijn raadsman.

D.

Gelet op het bestreden arrest, op 22 januari 1985 gewezen door het Hof van Beroep te Luik, kamer van inbeschuldigingstelling;

(...)

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 5 en 20 van de wet van 20 april 1874 op de voorlopige hechtenis en van het recht van verdediging,

doordat de wet op de voorlopige hechtenis bepaalt dat het dossier ter beschikking is van de verdachte gedurende 48 uur vóór zijn verschijning voor de kamer van inbeschuldigingstelling; de vordering van advocaat-generaal Spirlet de dagtekening draagt van 21 januari 1985 en het bestreden arrest de dagtekening draagt van 22 januari 1985; die vordering waarin de aanwijzingen van schuld opnieuw worden opgesomd, niet gedurende 48 uur ter beschikking is gesteld van de verdediging en de verdediging niet op die vordering heeft kunnen antwoorden; de vordering nochtans noodzakelijk deel uitmaakt van het dossier; het recht van verdediging is geschonden, aangezien de kamer van inbeschuldigingstelling de gronden van voormelde vordering heeft overgenomen;

Overwegende dat het dossier weliswaar gedurende twee dagen vóór de verschijning voor de raadkamer en voor de kamer van inbeschuldigingstelling op de griffie ter beschikking wordt gesteld van de raadsman van de verdachte, dat het dossier nochtans slechts al die stukken moet bevatten waaruit de voortgang van het onderzoek blijkt;

Dat naar luid van artikel 20, zesde lid, van de wet op de voorlopige hechtenis de kamer van inbeschuldigingstelling uitspraak doet, met voorrang boven alle andere zaken, het openbaar ministerie en de verdachte of zijn raadsman gehoord; dat daaruit volgt dat de geschriften, uitgaande van het openbaar ministerie en de verdediging, worden neergelegd ter zitting en niet bij het dossier worden gevoegd vóór de door artikel 5 van die wet voorgeschreven termijn van twee dagen;

Overwegende dat een schending van het recht van verdediging niet kan voortvloeien uit de enkele omstandigheid dat de schriftelijke vordering van het openbaar ministerie, waarvan de gronden zijn overgenomen in het arrest van de kamer van inbeschuldigingstelling waarbij de handhaving van de voorlopige hechtenis wordt bevolen, niet gedurende twee dagen vóór de verschijning voor de kamer van inbeschuldigingstelling ter beschikking is gesteld van de verdachte of zijn raadsman;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

(...)

NOOT—Inzage van de vordering van de procureur-generaal voor de K.I.

1. Het is een vast gebruik dat de procureur-generaal de vordering die hij voor de kamer van inbeschuldigingstelling zal nemen in verband met de voorlopige hechtenis, de uitlevering of de verwijzing, samen met het strafdossier ter beschikking van verdediging stelt op de griffie en in geval van bevestiging van het bevel tot aanhouding wordt zelfs alleen deze vordering ter inzage van de raadsman van de verdachte gelegd.

2. Uit de vordering zal de verdediging de argumenten kunnen afleiden die de procureur-generaal voor de kamer van inbeschuldigingstelling zal aanvoeren en menig advocaat concludeert dan ook in antwoord op deze vordering.

Een advocaat heeft blijkbaar geen genoegen willen nemen met deze bereidwillige houding van het openbaar ministerie en heeft gepoogd een recht van inzage af te dwingen. Zijn voorziening werd prompt afgewezen en het valt te betwijfelen of hij de advocatuur een dienst heeft bewezen met zo'n probeersel.

3. Het is maar te hopen dat het onderhavige cassatiearrest de procureur-generaal er niet toe zal bewegen afbreuk te doen aan een gevestigde traditie die niet alleen een goede samenwerking met de balie in de hand werkt maar die ook een faire procesvoering ten goede komt.

Is het hier niet de plaats om met Boëthius te zeggen: «Si tacuisses...»?

A. Vandeplass

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

4e KAMER — 16 MEI 1984

Voorzitter: de h. Spaas

Raadsheren: de hh. Verschueren en Bertrand

Advocaten: mrs. Roland en Tricot

Burgerlijke rechtspleging — Betekening en kennisgeving — Vermelding van een verkeerd adres — Absolute nietigheid.

Nietig is het exploit van dagvaarding dat een verkeerd adres van de gedaagde partij vermeldt. De rechter moet de nietigheid uitspreken, zelfs indien de geadresseerde ondanks de onregelmatige betekening nog tijdig voor hem is verschenen.

N.B. t/ C.

Overwegende dat in het exploit van rechtsingang geïntimeerde gedagvaard werd «p/a Compagnie Générale Transméditerranéenne, 61, boulevard des Dames, 13, Marseilles 2e, Frankrijk», hoewel de maatschappelijke zetel van gedaagde op dat ogenblik gevestigd was te Parijs, Cedex 6, 92, La Défense en uit de voorgebrachte stukken geenszins blijkt dat op het adres van betekening een filiaal of een bedrijfszetel van geïntimeerde gevestigd was; dat ook uit het ten deze voorgebracht uittreksel uit het Lloyd's Register blijkt dat de toenmalige maatschappelijke zetel van geïntimeerde aan voormeld adres te Parijs gevestigd was;

Overwegende dat op straffe van nietigheid het exploit van dagvaarding luidens de artikelen 43, 3°, en 702, 2°, van het Gerechtelijk Wetboek de woonplaats of verblijfplaats van de gedaagde dient te vermelden; dat ten aanzien van de buitenlandse vennootschappen met rechtspersoonlijkheid de betekeningen krachtens artikel 42, 6°, van het Gerechtelijk Wetboek op hun maatschappelijke zetel, op hun filiaal of op hun bedrijfszetel in België gedaan worden;

Overwegende dat de vermelding van een verkeerd adres van de gedaagde partij in een exploit van dagvaarding de akte van betekening in een substantieel gedeelte aantast; dat het dan ook ten deze zonder belang is dat de instrumenterende gerechtsdeurwaarder de wettelijke bepalingen omtrent de wijze van betekening van een dergelijke akte in het buitenland, zoals vastgelegd in artikel 40 van het Gerechtelijk Wetboek en artikel 1 van de Overeenkomst tussen België en Frankrijk van 1 maart 1956, alsmede in artikel 10 van het Verdrag van 15 november 1965, nageleefd heeft; dat, met toepassing van artikel 862, § 1, 9°, van het Gerechtelijk Wetboek, de eerste rechter terecht de absolute nietigheid van het exploit van rechtsingang vastgesteld heeft en het eveneens zonder belang is dat geïntimeerde ondanks de onregelmatige betekening nog tijdig voor hem verschenen is; dat geïntimeerde reeds in eerste conclusies neergelegd op 3 april 1974 de exceptie van nietigheid voorgedragen heeft en de rechter met toepassing van artikel 862, § 2, van het Gerechtelijk Wetboek gehouden is de nietigheid zelfs ambtshalve uit te spreken;

(...)

NOOT—*Anders*: De Corte, R., «Men schiet geen vliegtuig neer omwille van een navigatiefout», in *Actori incumbit probatio*, Departement Rechten U.I.A. (ed.), Antwerpen, 1975, 45; Vred. Gent, 5e kanton, 28 januari 1971, R.W., 1971-72, 291, noot; vgl. Fettweis, A., «Le rôle du formalisme dans le procès civil moderne», in *Liber Amicorum Frédéric Dumon*, Antwerpen, 1983, (663), 672, nr. 19 en 675, nr. 23 en «Prolégomènes à l'adaptation de la procédure aux nécessités de notre temps», J.T., 1982, (201), 202, nr. 5; zie het door Fettweis, A. voorgestelde art. 867^{quater} Ger. W., geciteerd door De Bruyne, Ph. en Heymans, M., «Enkele aspecten van de nietigheidstheorie in het Gerechtelijk Wetboek», I.U.S., 1981, nr. 1, (93), 104, nr. 19 en 110-111, nr. 31: «Quelle que soit l'importance du vice de forme, dont il est affecté même si l'irrégularité commise est reprise dans l'énumération de l'art. 862, un acte de procédure ne peut être annulé lorsqu'il a atteint le but auquel il est destiné.»

J.L.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

4e KAMER — 27 JUNI 1984

Voorzitter: de h. Spaas

Raadsheren: mevr. Bertrand en de h. Vandeplass

Advocaten: mrs. Lemmerling loco De Luyck en Comans loco Warnants

Huur — Onderhuur — Brandschade — 1. Rechtstreekse vordering van eigenaar en hoofdhuurder (art. 38 Verzeke-

ringswet) — 2. Aansprakelijkheid van onderhuurder (artt. 1733 en 1734 B.W.).

Tussen de eigenaar en de onderhuurder bestaat geen contractueel verband, zodat de in de rechten van de eigenaar gesubrogeerde brandverzekeraar geen aanspraak heeft krachtens art. 1734 B.W. op de onderhuurder.

De verzekeraar van de hoofdhuurder kan daarentegen wel worden gesubrogeerd in de rechtstreekse vordering ten laste van de onderhuurder. Nu echter van het gehuurde handelspand niet de kelders in onderhuur werden gegeven, is er «medebewoning» door de hoofdhuurder en vindt art. 1734 B.W. geen toepassing.

N.V. D. t/ N.V. H.

Overwegende dat de eerste rechter terecht oordeelde dat de brand ontstond in het café op de verdieping gelijkvloers, dat bewoond wordt door de onderhuurders L.-S., verzekerd van appellante;

dat, volgens het overgelegd afschrift van het proces-verbaal, hoge vlammen uit de gelagzaal kwamen;

dat het door geïntimeerde overgelegde proces-verbaal van brandschatting weliswaar door expert V. werd ondertekend onder voorbehoud van de rechten van appellante, eveneens het café op het gelijkvloers aanduidt als de plaats waar de brand ontstond;

dat appellante haar akkoord met voornoemd schattingsverslag heeft betuigd, wijl zij bij brief van 21 april 1978 een regelingsvoorstel formuleerde op basis van dit expertiseverlag;

Overwegende dat geïntimeerde als gesubrogeerde in de rechten van haar verzekerd, zijnde zowel de eigenaar P. als de huurster N.V. B., de terugbetaling van de door haar uitgekeerde schadevergoeding vordert ten laste van appellante als brandverzekeraar van de onderhuurders;

Overwegende dat de eis tot schadevergoeding steunt op de wettelijke aansprakelijkheid van de huurder voor de brand;

Overwegende dat tussen de eigenaar P. en de onderhuurders L.-S. geen contractuele relatie bestaat en laatstgenoemden ten opzichte van de eigenaar geen medehuurders zijn, zodat geïntimeerde als gesubrogeerde in de rechten van de eigenaar geen aanspraak ten laste van appellante kan doen gelden in toepassing van artikel 1734 van het Burgerlijk Wetboek;

Overwegende dat geïntimeerde als in de rechten van de eigenaar getreden verzekeraar met toepassing van artikel 38 van de wet van 11 juni 1874 wel een vordering tegen appellante heeft, en die vergoeding kan eisen waartoe de onderhuurders ten opzichte van de huurster de N.V. B. gehouden zijn te betalen;

Overwegende dat de N.V. B. bij huurovereenkomst van 8 september 1971 zowel de kelders als het gelijkvloers gelegen in het handelsgebouw huurde van de eigenaar P. en bij overeenkomst van 14 december 1976 enkel de herberg, met uitsluiting van de kelders, onderverhuurde aan L.-S.;

Overwegende dat de huur van de kelders door de N.V. B., in strijd met de motivering van de eerste rechter, een medebewoning door de huurster ten opzichte van de onderhuurders impliceert waardoor de toepassing van artikel 1734 van het Burgerlijk Wetboek is uitgesloten; dat trou-

wens ten opzichte voornoemde B. alleen L.-S. huurders zijn;

Overwegende dat appellante dan ook enkel gehouden is met toepassing van artikel 1733 van het Burgerlijk Wetboek de schade aan het privaat gedeelte gelijkvloers te vergoeden binnen de perken van de door geïntimeerde aan haar verzekerden gedane betalingen en het door appellante verzekerde risico;

(...)

VREDEGERECHT TE SINT-TRUIDEN

16 JUNI 1983

Vrederechter: de h. Kleykens

Advocaten: mrs. Knops en Lenaerts loco Stas

Burgerlijke rechtspleging — Veroordeling tot consignatie van onteigeningsvergoeding — Dwangsom.

Een onteigenaar kan onder verbeurte van een dwangsom veroordeeld worden tot consignatie van de onteigeningsvergoeding.

V. t/ Stad Sint-Truiden

Op grond van de wet van 26 juli 1962 ging verweerster over tot onteigening van 96,50 a uit een perceel, eigendom van aanleggers.

Bij vonnis van 24 maart 1981 ter plaatse van het onteigend perceel gevelde, werd aan aanleggers als onteigenden een provisie toegekend van 3.465.000 frank.

Bij vonnis van 2 november 1982 werd de uiteindelijke onteigeningsvergoeding vastgesteld op 10.363.629 frank, zodat verweerster, onder aftrek der toegekende provisie het saldo, of 7.171.629 frank moest betalen.

Ten gronde

Omdat verweerster de bepalingen van art. 9 der wet van 26 juli 1962, haar verplichtend samen met betekening van zekere stukken, het provisionele bedrag te consigner, niet naleefde en in weerwil van een consignatie achteraf, verzuimde aan aanleggers het nodige consignatiebewijs af te leveren, zodat dezen de hun toegewezen provisionele vergoeding niet konden innen, waren aanleggers verplicht bijkomende verwijlinteressen te vorderen, waarover wij bij ons vonnis van 26 oktober 1982 beslist hebben, de vordering toekennend.

Thans blijkt verweerster na te laten het aanmerkelijk hoge bedrag van de voorlopige vergoeding (7.171.629 frank) en in weerwil van een aanmaning haar gedaan bij exploit van 9 februari 1983 nog steeds niet te zijn overgegaan tot consignatie van het ontbrekende bedrag blijkens vonnis van 2 november 1982.

Het wordt niet betwist dat verweerster inmiddels «de facto» bezit heeft genomen van het onteigende goed en hierop reeds aanleg van wegen heeft aangevat.

Van een inbezitstelling is geen bewijs voorgelegd.

Niettemin is verweerster krachtens het vonnis van 2 november 1982, zonder dat dit moet worden betekend, gehouden binnen een maand na de uitspraak het bedrag der voor-

lopige vergoeding dat het bedrag der provisionele vergoeding te boven gaat, te consigneren (zie art. 15 wet 26 juli 1962);

Daar verweerster haar toevlucht heeft genomen tot de onteigeningsprocedure bij hoogdringendheid en moedwillig, tot tweemaal toe, aangezien geen enkele rechtvaardigingsgrond wordt aangehaald, nalaat zowel de storting van de ontbrekende sommen als de nodige betekeningen te laten verrichten die aanleggers in staat moeten stellen over de hen toegekende vergoedingen te kunnen beschikken naar believen, moet bij verweerster een gekarakteriseerd machtsmisbruik en het plegen van een flagrante feitelijkeheid ten opzichte van aanleggers vastgesteld worden (zie Kort Ged. Rb. Gent, 24 juli 1981, *R.W.*, 1981-82, 690, noot M. Storme en Koen Baert).

Verweerster miskent aldus de bepalingen van art. 15 van de wet van 26 juli 1962 en handelt bovendien in strijd met art. 11 van de Grondwet, doordat zij reeds het onteigend perceel in gebruik heeft genomen.

Verweerster behoort als openbaar bestuur de nationale wetten en reglementen te respecteren en na te leven, en elke vorm van verzuim of, zoals in casu, schuldige nalatigheid dienaangaande is niet alleen ergerlijk maar ook een onaanvaardbare vorm van fraude (zie geciteerd vonnis en daarop volgende noot).

De rechtbank als laatste bolwerk ter bescherming van de burger is geroepen om ook hier de billijkheid te laten heersen.

De vordering tot betaling van bijkomende en supplementaire interesten, gelet op de steeds hoger wordende bank- en beleggingsinteresten, is dan ook gegrond.

Quid wat betreft het verzoek tot vaststelling van een dwangsom?

Wegens de uitvoeringsimmunitet van verweerster wijst alles erop dat aanleggers nog veel moeite zullen hebben alvorens over de hun toegekende bedragen met de nalatighedsinteresten vrijelijk te kunnen beschikken.

De dwangsom lijkt dan ook het beste instrument dat tegen een overheid, zoals in casu flagrant de wetten overtreedt en weigert zich te gedragen naar de uitspraak van de rechtbank, kan worden aangewend.

Een bedrag per tijdseenheid zal ook het meest afdoende zijn om de uitvoering af te dwingen en aldus een accumulatie van dwangsommen te vermijden.

De voorwaarden tot het bepalen van een dwangsom zijn ter zake vervuld, aangezien de besproken veroordelingen er geen zijn waarbij verweerster veroordeeld werd om aan aanleggers «rechtstreeks» iets te betalen, in welk geval de toepasselijkheid van de dwangsom niet mogelijk is, maar omdat de onteigeningsvergoeding beschouwd moet worden als een verbintenis «iets te doen», minstens als een verbintenis tot «afgifte (aan de consignatiekas) van een bepaald bedrag» (zie *R.W.*, 1981-82, 692).

De vordering tot betaling van een dwangsom is dus eveneens gegrond en het gevraagde bedrag in relatie met de ontbrekende kapitalen.

Om die redenen,

Zeggen voor recht dat verweerster sedert 2 december 1982 in gebreke is en gebleven is om de bij ons vonnis van 2 december 1982 bepaalde onteigeningsvergoedingen te con-

signeren; veroordelen gedaagde om aan verzoekers te betalen bij wijze van bijkomende nalatighedsinteresten de som van 125.503 frank en 2.660 frank kosten aan betekeningaanmaning, met de gerechtelijke interesten; veroordelen verweerster bovendien om, voor iedere dag vertraging in de consignatie vanaf 27 mei 1983 tot de dag van de aanzegging van consignatie te betalen een dwangsom van 7.500 frank; veroordelen voor zoveel nodig verweerster om overeenkomstig art. 15 der wet van 26 juli 1962 over te gaan tot consignatie van de ontbrekende onteigeningsvergoedingen; veroordelen tenslotte verweerster in de gedingkosten.

NOOT—De Rechtbank van Eerste Aanleg te Hasselt, rechtsprekend in hoger beroep, verklaarde op 22 april 1985 bovenstaand vonnis nietig wegens miskenning van de bevoegdheidsregels *ratione summae* (A.R. 83.B.1375). Ze deed overeenkomstig art. 1070 Ger. W. ten gronde uitspraak in eerste aanleg. Ze aanvaardt eveneens het beginsel dat de onteigenaar die niet consigneert binnen de wettelijke termijn, tot een dwangsom kan worden veroordeeld.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Arbh. Antwerpen (2e Kamer), 14 juni 1984

1. Arbeidsovereenkomst — Einde — Concurrentiebeding — Minimumbedrag van compensatoire vergoeding als geldigheidsvoorwaarde — Relatieve ongeldigheid enkel door werknemer tegenwerpelijk — 2. Bescherming van het loon — Loon — Begrip — Compensatoire vergoeding wegens concurrentiebeding — Interest van rechtswege.

«Overwegende dat (...) het door de wet gestelde minimumbedrag van de in het concurrentiebeding bepaalde compensatoire vergoeding (...) een geldigheidsvoorwaarde uitmaakt van dit beding; dat de ongeldigheid van een concurrentiebeding, waarvan de hoegrootheid van de erin bepaalde compensatoire vergoeding minder is dan de helft van het brutoloon van de werknemer dat overeenstemt met de toepassingsduur van het beding, evenwel slechts door de werknemer, in casu door appellant, kan worden ingeroepen, dit overeenkomstig artikel 6 van de wet van 3 juli 1978;

«Overwegende dat appellant, door de ongeldigheid van het beding niet in te roepen, dit als dusdanig aanvaard heeft, en dan ook niet gerechtigd is, nu geïntimeerde geen afstand heeft gedaan van de werkelijke toepassing van het beding, een grotere compensatoire vergoeding op te vorderen dan die waartoe geïntimeerde zich verbonden had, zegge 151.470 fr., overeenstemmende met drie maanden loon; (...)

«Overwegende dat de compensatoire vergoeding voor het concurrentiebeding, bedoeld in de artikelen 65 en 86, § 1, van de wet van 3 juli 1978, een voordeel uitmaakt waarop de werknemer recht heeft ingevolge zijn dienstbetrekking, in zoverre deze vergoeding hem verschuldigd is ingeval de werkgever binnen 15 dagen na de beëindiging van de arbeidsovereenkomst niet afziet van de werkelijke toepassing

van het concurrentiebeding; dat deze vergoeding dien tengevolge loon is in de zin van de wet van 12 april 1965, artikel 2, eerste lid; dat luidens artikel 10 van deze wet dan ook van rechtswege interest verschuldigd is vanaf het tijdstip waarop dit loon eisbaar werd; dat redelijkerwijze dient te worden gesteld dat de compensatoire vergoeding eisbaar wordt bij de stopzetting van de arbeidsovereenkomst, in zoverre de werkgever binnen de gestelde termijn van 15 dagen geen afstand heeft gedaan van de werkelijke toepassing van het concurrentiebeding»

(Voorzitter: de h. Boes — Raadsheren in sociale zaken: de hh. Veulemans en Boeykens — Openbaar ministerie: de h. Van Nuffel — Advocaten: mrs. Nelis en Vaes — In de zaak: Van B. t/ N.V. D.)

Rb. Brussel (12e Kamer), 17 september 1982

Onrechtmatige overheidsdaad — Te late uitbetaling van subsidies — Schadevergoeding — Moratoire rente verschuldigd door de gesubsidieerde overheid aan haar opdrachtgever.

Op de hoofdeis betreffende de restauratie van een kerk is reeds uitspraak gedaan. Ten aanzien van de eis tot vrijwaring beslist de rechtbank:

«Overwegende dat de vordering tot vrijwaring principieel gebaseerd is op de beweerd laattijdige uitbetaling door verweerders van de aan aanleggers toegezegde subsidies voor restauratiewerken aan de Sint-Rumolduskerk te Steenokkerzeel, subsidies welke respectievelijk 60 % beliepen voor de Belgische Staat en 20 % voor de Provincie Brabant (20 % ten laste blijvende van de gemeente Steenokkerzeel en/of van de Kerkfabriek Sint-Rumoldus);

«Overwegende dat verweerders tevergeefs beweren dat zij uit dien hoofde tot geen schadevergoeding gehouden kunnen zijn, nu er van hunnentwege geen verplichting was de toegezegde subsidies binnen een bepaalde termijn ter beschikking te stellen;

«Dat de Staat, evenals de provincie, gehouden zijn de gesubsidieerde overheid te vrijwaren voor de interessen die deze heeft moeten betalen aan de aannemer ten gevolge van de laattijdige uitkering der subsidies zulks in de mate dat deze laattijdige uitkering aan een fout der subsidiërende overheid te wijten is (bijvoorbeeld bij gebreke van haar ambtenaren de dossiers betreffende de subsidiëring binnen een normale termijn te behandelen) (cf. over deze problematiek: Flamme, *Traité théorique et pratique des marchés publics*, II, nr. 9, 1156-1160);

«Dat in dit verband als weinig overtuigend voorkomt het argument van verweerders dat het uitblijven der subsidies aanleggers niet moest verhinderen van hun kant hun financiële verplichtingen tegenover de aannemer na te komen;

«Overwegende dat uit de door aanleggers overgelegde stukken blijkt dat inzonderheid voor de vorderingsstaten 13 tot en met 20 de termijn verlopen tussen de ontvangst op het Provinciaal Gouvernement van Brabant en de data van vereffening en van betaling lang te noemen is (van vijf maanden tot meer dan één jaar);

«Dat evenwel vooralsnog niet blijkt of deze lange termijn te wijten is aan een abnormaal trage behandeling der dos-

siers door de diensten van beide verweerders dan wel aan het normaal vervullen van de wettelijk voorgeschreven controles en formaliteiten;

«Dat de hiernabepaalde onderzoeksmaatregel moet worden bevolen.»

(Voorzitter: de h. Maréchal — Rechters: de hh. Gosseye en Van Herck — Advocaten: mrs. De Mey, Claeys en Lefère — In de zaak: Kerkbestuur Sint-Rumoldus en gemeente Steenokkerzeel t/ Belgische Staat en Bestendige Deputatie van de Provincie Brabant)

Rb. Hasselt (1e Kamer), 21 februari 1983

Advocaat — Begroting van salaris — Partijbeslissing — Marginale toetsing.

Op de volgende gronden wijzigt de rechtbank het vonnis van de eerste rechter (Vred. Neerpelt, 19 april 1982):

«Overwegende dat de oorspronkelijke eis van appellante ertoe strekte betaling te bekomen van de som van 28.855 frank, zijnde het saldo van staat van ereloon en kosten inzake een echtscheidingsprocedure; dat de eerste rechter de eis ontvankelijk en gegrond verklaarde ten belope van 10.000 frank en ieder der partijen in de helft van de kosten van het geding veroordeelde;

«Overwegende dat appellante haar oorspronkelijke eis handhaaft, steunend op het taxatie-advies van de Raad van de Orde van de Balie en de bescheidenheid waarmee het ereloon werd begroot;

«Overwegende dat geïntimeerde haar verweer toespitst op: het bij de aanvang overeengekomen bedrag omtrent de staat van ereloon en kosten; het niet begroten van de procedurekosten in het echtscheidingsvonnis van 28 juni 1977, zodat deze kosten niet ten laste van haar gewezen echtgenoot konden worden gerecupereerd; het voortijdig afsluiten van de echtscheiding zonder vereffening en verdeling van de huwgemeenschap;

«Overwegende dat geïntimeerde een voorafgaande overeenkomst omtrent de staat van ereloon en kosten niet bewijst; dat op grond van een oude traditie een van te voren aangegane overeenkomst trouwens onbehoorlijk wordt geacht (Jan Ronse, «Marginale toetsing in het privaatrecht», *T.P.R.*, 1977, 215).

«Overwegende dat geïntimeerde gehouden is haar raadsman voor de procedurekosten te provisioneren; dat geïntimeerde gerechtigd blijft deze kosten, na begroting op de verliezende partij te verhalen;

«Overwegende dat geen ereloon wordt gevorderd voor vereffening en verdeling van de huwgemeenschap; dat geïntimeerde dienaangaande nog steeds haar rechten kan doen gelden;

«Overwegende dat krachtens artikel 459 Ger. W. de advocaten hun ereloon begroten met de bescheidenheid die van hun ambt moet worden verwacht;

«Overwegende dat de vaststelling van het honorarium een bij de wet ingestelde vorm van partijbeslissing is, dit is de beslissing van een partij aan wie de bevoegdheid is verleend om de inhoud van de rechten en de plichten van de andere partij te bepalen of te wijzigen;

«Overwegende dat de rechterlijke toetsing van een derge-

lijke partijbeslissing marginaal is en dat de rechter maar mag optreden wanneer het vastgestelde honorarium kennelijk overdreven is (W. Van Gerven, «Beginselen van behoorlijk handelen», *R.W.*, 1982-83, 968; Ronse, *o.c.*, p. 215);

«Overwegende dat blijkens het taxatie-advies van de Raad van de Orde het ereloon door appellante met de nodige bescheidenheid werd vastgesteld, te meer daar voor bepaalde gevoerde procedures het minimumereloon niet werd bereikt of niet werd overschreden;

«Overwegende dat er derhalve geen aanleiding is om de gevorderde staat van ereloon en kosten te verminderen;

«Overwegende dat de vordering ten belope van 28.855 frank ontvankelijk en gegrond is; dat het bestreden vonnis in die zin moet worden gewijzigd.»

(Voorzitter: mevr. Bertrand — Rechters: de hh. Raskin en Gutschoven — Advocaat: Mr. Vandeuren — In de zaak: M. t/ L.)

NOOT—Dit vonnis is in kracht van gewijsde gegaan.

Rb. Gent (3e Kamer), 16 juni 1983

Lijfrente — Rente gevestigd op het leven van iemand die reeds was aangetast door de ziekte waaraan hij binnen twintig dagen na de dagtekening van het contract is overleden (art. 1975 B.W.) — Bewijs van de ziekte — Verklaring van geneesheer — Beroepsgeheim — Bewijs door vermoedens

«In de conclusie die op 10 maart 1982 door eisers is neergelegd, wordt gepreciseerd dat de eisers vragen dat vooraf een getuigenverhoor wordt bevolen ten einde hen toe te laten tot het bewijs dat wijlen Martha de M. op 18 november 1980 reeds leed aan de ziekte waardoor ze op 24 november 1980 is overleden, hetgeen volgens hen kan blijken uit een verklaring onder ede van de behandelende geneesheren.

«Door de verweerders wordt, in hun conclusie die op 3 juni 1980 is neergelegd, evenwel aangevoerd dat het gevraagde getuigenverhoor geen zin heeft daar de te horen geneesheren het beroepsgeheim moeten eerbiedigen, ook na het overlijden van hun patiënt.

«In de op 4 januari 1983 neergelegde conclusie wordt door de eisers de hiernabesproken drieledige stelling ontwikkeld:

«1. Getuigschriften afgeleverd na het overlijden van de patiënt en zonder dat deze de behandelende geneesheer ontslagen heeft van zijn beroepsgeheim, moeten ambtshalve uit de debatten van een burgerlijk proces worden geweerd.

«Ongeacht het betoog van de eisers is er inzake lijfrentecontracten niettemin rechtspraak en rechtsleer die een andere stelling huldigt (Ryckmans, X. en Meert-Van De Put, R., *Les droits et les obligations des médecins*, Brussel, Larcier, 2e uitgave, I, nrs. 179 en 216). In zijn arrest van 16 maart 1957 (*B.R.H.*, 1958, 204) wordt door het Hof van Beroep te Brussel overwogen 'dat daarenboven art. 1975 B.W. nooit toegepast zou kunnen worden, indien men zou vereisen dat de renteheffer op voorhand zijn geneesheer zou dienen te ontheffen van de verplichting tot beroepsgeheim'.

«2. Het bewijs kan ter zake enkel worden geleverd door middel van een onder ede afgelegde verklaring van de geneesheren.

«Deze stelling is evenwel betwifelbaar. Zoals het Hof van Beroep te Brussel eveneens overwoog in het reeds genoemde arrest van 16 maart 1957, mag degene die art. 1975 van het Burgerlijk Wetboek inroept, het hem ten laste gelegde bewijs leveren zelfs door vermoedens, nu hij enkel erin moet slagen de overtuiging van de rechtbank te winnen.

«3. Wanneer ze onder ede in rechte verklaringen afleggen, kunnen de geneesheren geheimen prijsgeven zonder strafbaar te zijn, en alhoewel ze daartoe niet kunnen worden gedwongen.

«Dit derde onderdeel, dat stoelt op de voorschriften van art. 458 van het Strafwetboek en op de rechtspraak daaromtrent, is ongetwijfeld juist. Nu de geneesheren evenwel niet tot het doorbreken van de zwijgplicht kunnen worden gedwongen, biedt de derde evenmin als de tweede genoemde stelling van de eisers ter zake enige waarborg van doeltreffendheid.

«Ter zake bestaat voor deze rechtbank het duidelijke en voldoende afdoende vermoeden dat Martha de M., die overleden is zes dagen na het betwiste contract van lijfrente, inderdaad gestorven is ten gevolge van de ziekte waaraan ze reeds leed ten dage van het contract. Het valt overigens op dat de verweerders die zich beperken tot het aanvechten van de zin van het door de eisers gevraagde bewijsmiddel, nagelaten hebben t.a.v. de laatste ziekte het tegenovergestelde van de eisers op enigerlei wijze bekend te maken. In de gegeven omstandigheden zijn de voorwaarden vervuld tot toepassing van de voorschriften van art. 1975 van het Burgerlijk Wetboek zonder dat de eisers daartoe nog enig bijkomend bewijs dienen te leveren.

«Daar het contract van lijfrente, vervat in de notariële akte van verkoop verleden op 18 november 1980 voor notaris, krachtens art. 1975 van het Burgerlijk Wetboek zonder gevolg dient te blijven, behoort het onroerend goed met woonhuis en bijhorigheden, gelegen te G. tot de nalatenschap van wijlen Martha de M. die op 24 november 1980 is overleden.»

(Voorzitter: de h. Verhaegen — Eerste substituut-procureur des Konings: de h. Bostoen — Advocaten: mrs. Van Eeckhaut loco Van Eeckhaut en De Clercq loco Fazzi — In de zaak: De M. t/ De M.)

Vred. Torhout, 23 maart 1982

Onrechtmatige daad — Aansprakelijkheid — 1. Ouders voor hun minderjarige kinderen — Grondslag — Vermoeden van gebrek aan toezicht — 2. Aansteller voor daden van aangestelde — a) Band van ondergeschiktheid — Geen contract, noch bezoldiging vereist — Leveren van prestaties uit gediensstigheid of vriendelijkheid — b) Verband tussen de onrechtmatige daad en de bediening — Misbruik van functie.

«Uit een strafinformatie blijkt dat Mario V., minderjarige zoon van verweerders, ongevraagd en zonder toelating plaats heeft genomen achter het stuur van een tractor met

aanhangwagen en de rijbaan is opgereden, om plots naar links af te slaan waardoor eiser, Daniël D., in aanrijding is gekomen met de tractor; Mario V. heeft de weg afgesneden van de weggebruiker D., die normaal op die rijbaan kwam gereden; hij beging hierdoor een overtreding van art. 12.4 van het Wegverkeersreglement door alvorens zijn maneuver uit te voeren de voorrang niet te hebben verleend.

«De verweerders worden als ouders aangesproken op grond van art. 1384, tweede lid, B.W.

«Hoewel een deel van de rechtsleer en de rechtspraak de burgerlijke verantwoordelijkheid van de ouders doet steunen op een tweevoudig vermoeden: gebrek aan bewaking en slechte opvoeding, dan is het nochtans meer in overeenstemming te brengen met de tekst van artikel 1384, tweede lid, B.W. zich slechts te houden aan het vermoeden van een gebrek aan bewaking 'door meer bepaald het feit dat aanleiding geeft tot de verantwoordelijkheid van de minderjarige, niet belet te hebben' (Cass., 9 juli 1934, *Pas.*, 1934, I, 352), zulks wanneer zij er de mogelijkheid en derhalve de plicht toe hadden (Cass., 6 maart 1950, *J.T.*, 1950, 324; Hof Luik, 16 april 1959, *Pas.*, 1960, II, 63-64);

«Is de schuld van de minderjarige bewezen, dan wordt het gebrek aan bewaking juris tantum vermoed, tenzij de ouders kunnen bewijzen dat zij de schadelijke daad niet hebben kunnen beletten. Dit vermoeden van schuld impliceert niet dat de ouders gehouden zijn tot een bestendig en voortdurend toezicht op hun minderjarig kind, doch hun verplichting dient beoordeeld te worden in concreto en moet redelijkerwijze worden opgevat, waarbij rekening moet worden gehouden met de feitelijke omstandigheden, en de leeftijd van de minderjarige.

«Ter zake waren de ouders niet tegenwoordig bij het gebeurde en het was niet speciaal onvoorzichtig hun 13-jarig kind bij de bureu wat vrije tijd te laten doorbrengen om er eventueel op de boerderij te helpen met bepaalde karweien te verrichten.

«De in de zaak geroepene, Raphaël V., verweerder in tussenkomst en vrijwaring betwist niet dat dit kind bij hem op de boerderij was om wat te helpen en dat het hem vergezelde met de tractor, zodat dit kind toen onder zijn toezicht en bevelen meeging om karweien uit te voeren. In zijn verklaring in het strafdossier verklaart R.V.: 'Nadat het hout was gelost, zei ik tegen Mario dat hij diende te wachten op mij om dan naar het veld te rijden...' Derhalve bestond er een band van ondergeschiktheid in de persoon van het kind ten aanzien van R.V., d.i. het vermogen om bevelen of onderrichtingen te geven.

«De band van aanstelling vereist geenszins dat er een contract is gesloten, noch dat er loon of andere vergoedingen bedongen zijn; betrekkingen van gediensigheid of vriendelijkheid kunnen een band scheppen waarvoor het bestaan zich meestal slechts openbaart wanneer de vraag naar de aansprakelijkheid wordt gesteld. Hoewel de bepaling van artikel 1384, derde lid, B.W. voor de toepasselijkheid daarvan vereist dat de band van ondergeschiktheid zijn oorsprong vindt in een rechtstoestand, kan zulks voortspuiten uit een feitelijke toestand, onafhankelijk van elke overeenkomst.

«Het feit dat de aangestelde, die een onrechtmatige daad pleegt, misbruik heeft gemaakt van de hem toevertrouwde bediening, is zonder betekenis ten aanzien van de aansprakelijkheid ex art. 1384, derde lid, B.W., zelfs indien de

aangestelde tegen het uitdrukkelijk verbod van de aansteller zou hebben gehandeld.

«Ter zake bevond de minderjarige zich onder het toezicht van R.V., die in concreto de eigenlijke bewaking op het bewuste ogenblik had.

«Aangezien de aanrijding te wijten is aan de uitsluitende fout van de minderjarige zoon van de verweerders, is de eis te hunnen opzichte, als wettige beheerders van diens goederen, in beginsel gegrond.

«Er is geen aansprakelijkheid echter van de ouders krachtens artikel 1384, tweede lid, B.W. zoals hierboven aangehaald, aangezien op het ogenblik der feiten de minderjarige zoon onder toezicht en bewaking was van V., die aansprakelijk dient te worden gesteld krachtens art. 1384, derde lid, B.W.»

(Rechter: De h. Daenens — Advocaten: mrs. Maertens, Van Der Ghote en Vandeputte — In de zaak: D. t/ V. en V.)

NOOT—Betreffende de grondslag van het op de ouders rustende aansprakelijkheidsvermoeden, zie men in dezelfde zin: Brussel, 28 april 1971, *Pas.*, 1971, II, 242; Vred. Sint-Truiden, 12 februari 1963, *R.W.*, 1963-64, 794, *R.G.A.R.*, 1964, nr. 7178, met noot; Vred. Borgerhout, 1 september 1976, *R.W.*, 1976-77, 2673, met noot M. Bax; zie in *andere* zin: Cass., 20 april 1982, *R.W.*, 1983-84, 2977, en de aldaar in de noot geciteerde rechtspraak; zie over deze problematiek o.m.: Vandenberghe, H., Van Quickenborne, M., en Hamelink, P., «Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad (1964-1978)», *T.P.R.*, 1980, (1139), 1301-1304, nr. 135, evenals de verwijzingen aldaar.

RECHTEN VAN DE MENS

Immigratiebeleid, gezinsleven en discriminatieverbod

1. Het is al jaren een delicate vraag in hoeverre beslissingen van de administratieve overheid, belast met het beleid inzake de toelating of de verwijdering van vreemdelingen, verstaanbaar kunnen worden geacht met de fundamentele rechten van de betrokkenen. (Zie, voor een zeer vroege beoordeling van die kwestie, Cass., 21 september 1959, *Arr. Verbr.*, 1960, 72. Zie verder, voor een algemeen overzicht, Drzemczewski, A., «Aliens and the European Human Rights Convention: a general survey», *Notre Dame Int. Comp. L.J.*, 1984, 99-169; dezelfde, *The position of aliens in relation to the European Convention on Human Rights, Human rights files*, nr. 8, Straatsburg, 1984.)

In deze problematiek heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens op 28 mei 1985 een arrest gevelde (Zaak Abdulaziz, Cabales en Balkandali, *Publ. Cour.*, reeks A, vol. 94). Het belang van dit arrest blijkt o.m. uit het feit dat de zaak door het voltallig Hof werd behandeld.

Feiten

2. Aan het arrest ligt een ingewikkeld geheel van feiten en nationale rechtsregels ten grondslag. Hieronder zal

slechts een overzicht gegeven worden van de meest essentiële feiten.

De klaagsters in deze zaak zijn drie vrouwen. Op het ogenblik van de uitspraak hadden zij alle drie een onbeperkte vergunning om in het Verenigd Koninkrijk te verblijven. Hun klachten hadden dan ook geen betrekking op enige op henzelf toegepaste maatregel, maar wel op de onmogelijkheid voor hun *echtgenoten* om een regelmatige verblijfsvergunning te krijgen.

Mevrouw Abdulaziz had oorspronkelijk de nationaliteit van Malawi, maar is thans statenloze. Zij leerde in 1979 de heer Abdulaziz, een Portugees onderdaan, kennen, toen die als «visitor» in het Verenigd Koninkrijk verbleef. Zij huwden datzelfde jaar en hebben een kind. De man, die kok is in een restaurant, kreeg geen onbeperkte verblijfsvergunning, en verblijft sinds 1980 onwettig in het land. Hoewel hij met uitzetting bedreigd werd, is aan dat voornemen geen uitvoering gegeven, waarschijnlijk in afwachting van de uitspraak van het Europees Hof over de klacht van zijn echtgenote.

Mevrouw Cabales had oorspronkelijk de Filipijnse nationaliteit; in 1984 werd zij genaturaliseerd tot Brits onderdaan. Tijdens een reis naar haar vaderland in 1977 leerde zij de heer Cabales kennen, een Filipijns onderdaan. In 1980 keerde zij even terug naar de Filipijnen om aldaar te huwen. De man kreeg evenwel pas in 1984, enkele maanden na de pleidooien voor het Europees Hof, een visum om gedurende drie maanden naar het Verenigd Koninkrijk te komen. Omdat de Britse overheden de geldigheid van het in de Filipijnen gesloten huwelijk betwistten, sloten de heer en mevrouw Cabales begin 1985 een nieuw huwelijk, ditmaal in het Verenigd Koninkrijk. Als echtgenoot van een Brits onderdaan kreeg de heer Cabales meteen een beperkte verblijfsvergunning voor twaalf maanden, die nadien kan worden omgezet in een onbeperkte vergunning. De klacht lijkt derhalve slechts betrekking te hebben op de periode tot begin 1985.

Mevrouw Balkandali ten slotte had oorspronkelijk de Egyptische nationaliteit; sinds 1983 heeft zij tevens de Britse nationaliteit. In 1978 was zij gehuwd met een Engelsman, waardoor zij een onbeperkte verblijfsvergunning kreeg, die geldig bleef ook na haar echtscheiding in 1980. Reeds in 1979 leerde zij de heer Balkandali kennen, een Turk die als student in het Verenigd Koninkrijk verbleef. Zij woonden samen, hadden een kind, en huwden ten slotte in 1981. Van 1980 tot 1983 verbleef de heer Balkandali op onwettige wijze in het land; hij werd evenwel niet uitgezet, in afwachting o.m. van de afloop van de procedure te Straatsburg. Sinds 1983 heeft hij een regelmatige verblijfsvergunning, en is hij werkzaam in restaurants. Ook hier heeft de klacht blijkbaar betrekking op een beperkte periode, van 1980 tot 1983.

3. De drie verzoeksters voerden aan dat het aan hun echtgenoten opgelegde verbod om in het Verenigd Koninkrijk bij de verzoeksters te blijven (Abdulaziz en Balkandali) of zich bij de verzoeksters aldaar te voegen (Cabales), een inbreuk uitmaakte op het recht op eerbiediging van het gezinsleven van de verzoeksters. De verzoeksters wierpen bovendien op dat de ter zake toepasselijke immigratieregels op verschillende punten discriminaties inhielden.

Recht op eerbiediging van het gezinsleven (art. 8 EVRM)

4. *De toepasselijkheid van artikel 8.* De regering van het Verenigd Koninkrijk wierp primair op dat artikel 8 EVRM *niets* te maken had met de controle op de immigratie, en dat daarop enkel het Vierde Protocol bij het EVRM toepasselijk was.

Het Hof verwerpt dit middel. Het erkent dat bepaalde aspecten van het immigratiebeleid onder toepassing van het Vierde Protocol vallen. Dit neemt echter niet weg dat sommige maatregelen op dit domein een aantasting kunnen uitmaken van het recht op eerbiediging van het gezinsleven, gewaarborgd bij artikel 8 EVRM. De toepasselijkheid van die laatste bepaling kan dus niet a priori worden uitgesloten.

5. Subsidiair betwistte de regering dat de verzoeksters, op het ogenblik dat hun echtgenoten een aanvraag tot verkrijging van een verblijfsvergunning indienden, met hen reeds een volwaardig «gezinsleven» hadden.

Hierop antwoordt het Hof dat het gezinsleven, in de zin van artikel 8 EVRM, niet uitsluitend doelt op een *bestaand* gezin: ook een *gepland* gezinsleven kan daaronder vallen. Dit is zeker het geval voor een *gehuwd* paar, zelfs als dit om een of andere reden (nog) niet kan *samenwonen*, of als dit samenwonen bedreigd wordt. In de zaken Abdulaziz en Balkandali, waar er een huwelijk en bovendien een samenwonen was, moet het bestaan van een gezinsleven bijgevolg zonder de minste twijfel erkend worden.

T.a.v. het echtpaar Cabales, waar de geldigheid van het Filipijnse huwelijk voorwerp van betwisting was — en waar er bovendien gedurende enkele jaren geen samenwonen was —, ligt de zaak enigszins anders. Het Hof neemt er evenwel genoegen mee dat beide echtgenoten minstens *meenden* dat zij regelmatig gehuwd waren, en *oprecht* wisten een normaal gezinsleven uit te bouwen: een dergelijke band is voldoende om de toepasselijkheid van artikel 8 met zich te brengen.

6. *De naleving van de vereisten van artikel 8.* Het Hof herinnert eraan dat artikel 8 in hoofdzaak ertoe strekt het individu te beschermen tegen willekeurige *inmengingen* van de overheid. Zoals het evenwel in eerdere arresten heeft overwogen (arrest Marckx van 13 juni 1979, *Publ. Cour*, reeks A, vol. 31, p. 15, § 31; arrest Airey van 9 oktober 1979, *o.c.*, vol. 32, p. 17, § 32; arrest X en Y t/ Nederland van 26 maart 1985, *o.c.*, vol. 91, § 23), benadrukt het dat die verdragsbepaling aan de overheid ook *positieve verplichtingen* kan opleggen, teneinde een effectieve eerbiediging van het gezinsleven te verzekeren.

Die positieve verplichtingen kunnen nochtans niet met grote duidelijkheid uit artikel 8 zelf afgeleid worden. Op dit vlak beschikken de lid-staten derhalve over een ruime *beoordelingsvrijheid* bij het bepalen van de maatregelen die nodig zijn ter uitvoering van het EVRM. (Een dergelijke redenering wordt eveneens teruggevonden in een recent arrest van het Hof van Cassatie. Oordelend over de rechten die een kind kan putten uit de — bij artikel 8 EVRM gewaarborgde — familiebanden met zijn natuurlijke moeder, overweegt het Hof dat artikel 8 in dit opzicht «niet voldoende nauwkeurig en volledig is om directe werking te hebben; dat immers in die materie verscheidene mogelijkheden, naar keuze van de Staat, ter beschikking staan om aan (het) vereiste (van eerbiediging van het gezinsleven) te voldoen»; Cass., 10 mei 1985, *T. Not.*: 1985, 157.)

Zulks geldt in het bijzonder op het vlak van de immigra-

tie. Volgens een internationaal rechtsbeginsel hebben de staten immers het recht om de toegang van vreemdelingen op hun grondgebied te controleren. (Vgl. R.v.St., 1 december 1983, Baziou, nr. 23.734: uit het Vierde Protocol bij het EVRM blijkt dat de lid-staten van de Raad van Europa het beginsel van de individuele uitzetting van vreemdelingen impliciet aanvaarden).

7. De voorliggende zaken hebben *geen* betrekking op gevallen van gezins«her»eniging: de verzoeksters waren als *vrijgezellen* gevestigd in het Verenigd Koninkrijk, en het is tijdens hun verblijf in dat land dat zij een huwelijk gesloten hebben. (Zie, i.v.m. de eigenlijke gezinshereniging, de artikelen 10, 10bis en 15 van de Vreemdelingenwet van 15 december 1980, vervangen bij de wet van 28 juni 1984; R.v.St., 25 januari 1980, Jilali, nr. 20.076; Haegemans, L., «De Vreemdelingenwet en de Europese Conventie tot bescherming van de Rechten van de Mens», in *De Vreemdelingenwet*, Van Houtte, H., red., Antwerpen, 1981, (33), p. 137, nr. 139.)

Nadat het Hof op het belang van dit feitelijk aspect heeft gewezen, overweegt het dat artikel 8 EVRM aan de lid-staten *niet* de «algemene» verplichting oplegt om de door een echtpaar gekozen gemeenschappelijke *woonplaats* te eerbiedigen, of om de *vestiging* van vreemde echtparen in het land toe te laten.

In welke gevallen een dergelijke verplichting wél zou bestaan, wordt door het Hof niet gezegd. Het beperkt zich ertoe vast te stellen dat de verzoeksters ten deze geen omstandigheden hadden aangetoond, die hen zouden hebben *belet* een gezinsleven te leiden in hun eigen land of in dat van hun echtgenoot, en dat zij evenmin *bijzondere redenen* hadden aangehaald, die hen ervan weerhielden voor een dergelijke oplossing te opteren. (Vgl. Rimanque, K., «Het recht op eerbiediging van het gezinsleven — een met goede bedoelingen bedreigd grondrecht», *R.W.*, 1981-82, (2197), 2210, nr. 12; Haegemans, L., *o.c.*, p. 136, nr. 139). Blijkbaar beschouwt het Hof de loutere gehechtheid van de verzoeksters aan het Verenigd Koninkrijk of het feit van hun tewerkstelling in dat land niet als zodanige «bijzondere» redenen.

Eenparig is het Hof dan ook van oordeel dat de litigieuze beperkingen aan het verblijfsrecht van de echtgenoten van de verzoeksters, geen miskenning van de eerbiediging van het gezinsleven uitmaken. Artikel 8 EVRM is derhalve niet geschonden.

Discriminatieverbod (art. 14 EVRM)

8. Artikel 14 EVRM bepaalt dat het genot van de in het EVRM erkende rechten en vrijheden zonder discriminatie verzekerd moet worden. Opdat dit artikel toepasselijk kan zijn, moeten de feiten dus met een of andere bepaling van het Verdrag te maken hebben.

In de voorliggende zaak is het Hof, zoals gezegd, van oordeel dat het Verenigd Koninkrijk niet verplicht was de echtgenoten van de verzoeksters in het land toe te laten. Niettemin liggen de litigieuze feiten «in het domein» van artikel 8 EVRM. Het Hof leidt hieruit af dat artikel 14 eveneens van toepassing is.

Er dient dan ook onderzocht te worden of op de verzoeksters regelingen werden toegepast, die *verschillend* waren t.o.v. andere categorieën van personen en zo ja, of die ver-

schillende behandelingen een *discriminatie* uitmaakten. Wat dit laatste punt betreft, herinnert het Hof aan zijn vaste rechtspraak volgens welke een onderscheid discriminatoir is, indien het een objectieve en redelijke verantwoording mist, d.w.z. indien het onderscheid geen wettig doel nastreeft, of indien er geen redelijk evenredigheidsverband bestaat tussen het beoogde doel en de gebruikte middelen.

Ten deze werden door de verzoeksters drie verschillende discriminaties aangevoerd.

9. *Discriminatie gegrond op het geslacht.* Door de regering werd niet betwist dat *mannen* die regelmatig in het Verenigd Koninkrijk verblijven, gemakkelijker dan *vrouwen*, die in dezelfde toestand verkeren, voor hun echtgenoten een verblijfsvergunning kunnen krijgen. De vraag was of dit onderscheid een objectieve en redelijke verantwoording had.

Het Hof erkent dat dit onderscheid gericht is op de bescherming, in tijden van werkloosheid, van de nationale arbeidsmarkt. De regering had inderdaad aangevoerd dat de toegang van mannelijke vreemdelingen streng gereglementeerd werd, omdat mannen — meer dan vrouwen — werk trachten te zoeken. Dit *doel* acht het Hof wettig.

Bij de beoordeling van het *evenredigheidsverband* tussen dat doel en het gewraakte onderscheid, wijst het Hof er eerst op dat de lid-staten over een zekere beoordelingsvrijheid beschikken bij het bepalen of een verschillende behandeling van gelijksoortige gevallen verantwoord kan zijn. De omvang van die vrijheid is echter afhankelijk van de omstandigheden. Ten deze gaat het om een afwijking van de gelijkheid tussen man en vrouw. Het Hof stelt vast dat het streven naar die gelijkheid een belangrijk doeleinde is voor de lid-staten van de Raad van Europa; daaruit volgt dat enkel *zeer gewichtige* redenen kunnen leiden tot de verenigbaarheid met het EVRM van een onderscheid tussen man en vrouw. De beoordelingsvrijheid van de lid-staten is dus, i.v.m. het onderscheid tussen mannen en vrouwen, erg beperkt.

Op grond van statistische gegevens is het Hof van oordeel dat de druk van mannelijke immigranten op de nationale arbeidsmarkt in het Verenigd Koninkrijk *niet zoveel zwaarder* is dan die van vrouwelijke immigranten, dat een verschil in behandeling daardoor verantwoord kan worden. De verschillende behandeling van mannen en vrouwen staat m.a.w. niet in evenredigheid tot het nagestreefde doel. Eenparig stelt het Hof op dit punt dan ook een schending van artikel 14 vast.

10. Opgemerkt zij dat de gelijkheid tussen man en vrouw in het vreemdelingenrecht onlangs nog door een ander internationaal gerechtshof werd benadrukt.

Op 19 januari 1984 nam het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens immers een soortgelijk standpunt in als het Europees Hof, t.a.v. bepaalde amendementen op de naturalisatiewetgeving van Costa Rica. Het Hof stelde in een advies over die amendementen eenparig vast dat het beginsel van de gelijkheid der geslachten de laatste decennia alom erkend is, en dat een onderscheid tussen mannen en vrouwen, m.b.t. de voorwaarden tot het verwerven van een bepaalde nationaliteit, niet verantwoord kan worden en derhalve een discriminatie uitmaakt. (Advies van 19 januari 1984, nr. OC-4/84, reeks A, vol. 4, pp. 109-112, §§ 64-67; *H.R.L.J.*, 1984, (161), pp. 174-175. Vgl., eveneens i.v.m. de vereisten voor het verwerven van een nationaliteit,

H.R., 12 oktober 1984, met concl. adv.-gen. Mok en noot van der Grinten, *N.J.*, 1985, nr. 230, en met noot P.J. Boon, *A.B.*, 1985, nr. 319.)

11. *Discriminatie gegrond op het ras.* Volgens de verzoeksters hadden de litigieuze immigratieregels tot doel de toegang van *gekleurde* vreemdelingen, voornamelijk van de «New Commonwealth» en Pakistan, te beperken. Zij zouden dus door racistische motieven zijn geïnspireerd. Met die laatste opvatting is het Hof het niet eens. Het stelt vast dat het weliswaar voornamelijk gekleurde vreemdelingen zijn, die door de verblijfsbeperkingen getroffen worden, maar dit vormt op zichzelf nog geen bewijs van een racistisch optreden. Ten deze worden gekleurde vreemdelingen immers zwaarder getroffen dan blanke vreemdelingen om de eenvoudige reden dat het aantal aspirant-immigranten in de eerste categorie veel hoger is dan in de tweede categorie.

Het Hof besluit dan ook eenparig dat er op dit punt geen onderscheid is in de behandeling van blanken en anderen. A fortiori kan er dan ook van een discriminatie geen sprake zijn.

12. *Discriminatie gegrond op de geboorte.* Een van de verzoeksters, mevrouw Balkandali, voerde nog aan dat zij het slachtoffer was van een discriminatie gegrond op de plaats van geboorte: vreemde vrouwen die in het Verenigd Koninkrijk waren geboren, konden gemakkelijker een verblijfsvergunning voor hun echtgenoot krijgen dan vreemde vrouwen die in het buitenland waren geboren.

Het Hof stelt vast dat het aangevoerde onderscheid inderdaad bestaat, doch dat het door een wettig doel wordt verantwoord. Volgens het Hof zijn er immers overtuigende sociale redenen om een voorkeurbehandeling toe te kennen aan degenen die, door hun geboorte in een bepaald land, met dat land op een *bijzondere manier verbonden* zijn. Aangezien verder niet aangetoond is dat de gevolgen van het bedoelde onderscheid het evenredigheidsbeginsel zouden miskennen, besluit het Hof eenparig dat artikel 14 ook in dit opzicht niet geschonden werd.

13. In het hiervóór reeds genoemde advies van 19 januari 1984 was het Inter-Amerikaanse Hof tot een soortgelijke conclusie gekomen. Met 5 stemmen tegen 1 was het Hof van oordeel dat Costa Rica minder strenge verblijfsvereisten mocht stellen, voor de verwerving van de Costaricaanse nationaliteit, aan Centraal-Amerikanen, Ibero-Amerikanen en Spanjaarden dan aan andere vreemdelingen. Het Hof achtte een dergelijke voorkeurbehandeling verantwoord, gelet op het objectieve bestaan van nauwe historische, culturele en geestelijke banden met de bevolking van Costa Rica (Reeks A, vol. 4, p. 107, § 60; *H.R.L.J.*, 1984, (161), p. 173).

Betekenis van het arrest

14. De drie verzoeksters hebben zich tot de Europese Commissie en het Europese Hof gewend, in de hoop dat zij daardoor een grondrechtelijke erkenning van hun rechten *als immigranten* konden krijgen. Het is vooral in die optiek dat hun zaak verdedigd werd. (Vermoedelijk werd hun zaak actief gesteund door verenigingen die opkomen voor de belangen van vreemdelingen. Het is immers weinig waarschijnlijk dat de verzoeksters alléén de hoge advocatenkosten zouden hebben betaald. Die kosten bedroegen, volgens de vaststellingen van het arrest, ongeveer 2.250.000

frank. Met toepassing van artikel 50 EVRM wordt de Britse regering overigens veroordeeld tot de terugbetaling van dit bedrag, onder aftrek van de door de Raad van Europa toegekende rechtsbijstand, ten belope van ongeveer 65.000 frank.)

Op dit punt moet het arrest voor de verzoeksters ongetwijfeld teleurstellend zijn. Het Hof erkent immers dat de lid-staten over een zeer ruime vrijheid beschikken bij het bepalen van hun immigratiebeleid.

De verzoeksters krijgen niettemin gelijk, zij het dan op een punt dat in hun zaak slechts een bijkomend aspect betreft: *de gelijkheid tussen man en vrouw*. Het Hof heeft inderdaad van de geboden gelegenheid gebruik gemaakt om in ongemeen duidelijke bewoordingen te affirmeren dat die gelijkheid een fundamenteel beginsel uitmaakt, waaraan slechts in zeer uitzonderlijke omstandigheden afbreuk kan worden gedaan.

In tegenstelling met wat velen verhoopten, heeft de zaak dus niet geleid tot een overwinning voor de immigranten vrij onverwacht zijn het de feministen, die uit het arrest het grootste voordeel halen...

Paul LEMMENS

BOEKEN

M. STORME (red.), *Inleiding tot het computergebruik*, Antwerpen, Kluwer, 1985, 62 p. (Reeks Informatica en Recht, deel 3)

Soft- en hard, ware het niet om de fraude, I.U.S., deel 7, Antwerpen, Kluwer 1985, 149 p.

G.P.V. VANDENBERGHE, *Software-Orakels?*, Deventer, Kluwer, 1985, 20 p.

D.W.F. VERKADE, *Juridische bescherming van programmatuur*, Alphen aan den Rijn, Samsom, 1985, 108 p.

De vier besproken werken behandelen zeer uiteenlopende vragen omtrent gebruik van elektronica.

1. In de bundel *Inleiding tot het computergebruik* zijn de teksten opgenomen van vijf der vijftien lezingen, die tijdens het academiejahr 1983-84 aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit te Gent werden gehouden over de computer en zijn toepassingsproblemen in het recht.

Hierin is onder de titel «Computer en recht, algemene inleiding», de verkorte tekst opgenomen van enkele hoofdstukken uit de publikatie van prof. dr. M. Storme *Mijmeringen van een jurist*. Met zijn bekende belezenheid hangt deze auteur een beeld op van vragen die het nieuwe medium bij hem doen rijzen. Voortdurend maant hij aan tot voorzichtig vertrouwen in het nieuwe instrument dat in dienst moet staan van het recht.

Als tweede bijdrage bevat de bundel een belangwekkende studie van prof. dr. J. Van Houtte en dr. E. Langerwerf over «Het gebruik van de computer in de gerechtelijke organisatie».

Na een schets van de problematiek, beschrijven de auteurs Franse proeven tot het introduceren van de computer in de gerechtelijke organisatie, en formuleren, hierop voortbouwend, een concreet voorstel tot inschakeling van de computer in de Belgische griffies.

Mr. G. Benard beschrijft «Het gebruik van de computer in de advocatenpraktijk», op grond van de resultaten van enquêtes gehouden bij de balie van Brussel enerzijds, en over het gehele land anderzijds. Aldus wordt een handig zij het niet uitputtend, overzicht geboden van de programmatuur, die in België ten behoeve van advocaten (anno 1984) is ontwikkeld.

In een bijzonder beknopte bijdrage (in wezen een samenvatting van de bijdragen van de auteur getiteld «Computer-output als bewijs in een civiele procedure» en van die van mrs. A. Dijkstra en F. Vellinga-Schootstra, getiteld «Computermateriaal als bewijs in strafzaken», beide gepubliceerd in *Jurist en Computer*, onder de

redactie van mr. dr. A.H. De Wild en mr. ing. B. Eilders, Deventer, Kluwer, 1983, resp. p. 247-259 en 223-245) behandelt mr. T.R. Hidma, «Computer en bewijsrecht» naar Nederlands recht. Het betoog komt voor als een sensibilisering voor concrete problemen waarvoor de toepassing van de algemene beginselen ter zake niet steeds een maatschappelijk nuttige oplossing biedt. Bij het zoeken naar oplossingen zal de Belgische practicus, naast de hier besproken bijdrage, nuttig gebruik maken van de zopas verschenen studie van B. Amory en Y. Pouillet, «Bewijsrecht, Informatica en Tele-matica: een rechtsvergelijkende benadering» (*Computerrecht*, 1985, nr. 6, 24-34).

Last but not least in deze bundel de bijdrage «Computerfraude» van prof. dr. B. De Schutter. Vloeiend schetst de auteur het raam van de door zijn onderzoeksploeg aan de Vrije Universiteit Brussel onderzochte aspecten van het probleem.

2. In het verlengde van de zoëven vermelde uiteenzetting, werd de tweede hier besproken bundel gepubliceerd.

In een eerste bijdrage schetst M. Cools «Het fenomeen Computercriminaliteit». Het was duidelijk niet de bedoeling in deze tekst een juridische analyse te brengen, doch veeleer de lezer een aanschouwelijke inleiding te bieden tot wat al onder computercriminaliteit kan worden bedoeld. De noodzaak van preventieve beveiliging wordt sterk beklemtoond.

De niet-juridische technieken tot beveiliging komen aan bod in de tweede bijdrage van de hand van dezelfde auteur, onder de titel «Beschouwingen over computerbeveiliging of preventieve maatregelen inzake computercriminaliteit in een ondernemingsgerichte context». Deze studie is het resultaat van een onderzoek, binnen bedrijven verricht, en biedt aldus een lijst van organisatorische, softwarematige en fysieke beveiligingsmethodes.

Mevr. C. Erkelens onderzoekt in «Computercriminaliteit en het begrip vermogensdelict» of in het Belgische strafarsenaal bestrijdingsmiddelen voorhanden zijn. Het onderzoek blijft beperkt tot «misbruik van automatische geldverdelers» en tot «computermanipulatie, computerspionage, computersabotage en tijdsdiefstal». Uitgaande van een restrictieve interpretatie van de strafwet besluit de auteur tot de noodzakelijke aanpassing van de wetgeving, en biedt reeds een eerste inzicht in de termen van mogelijke incriminatie.

In de bijdrage «Privacy en grensoverschrijdend dataverkeer: een vergelijkende studie van internationale en nationale reglementeringen» geeft mevr. J. De Houwer een duidelijk verticaal vergelijkend overzicht van bestaande teksten. De interferenties tussen de bestaande teksten, aan het licht gebracht door prof. dr. F. Rigaux («La loi applicable à la protection des individus à l'égard du traitement automatisé des données à caractère personnel», *Rev. crit. de dr. int. privé*, 1980, 443478), worden slechts summier onderzocht. Dit neemt niet weg dat de studie een degelijk uitgangspunt vormt voor onderzoek naar een uniforme aanpak van het probleem.

Onder de titel «Juridische kanttekeningen bij het beheer van risico's verbonden aan het elektronisch geldverkeer» diept F. Vanderhoydonck een onderwerp uit, dat reeds aan bod kwam in een vorig IUS-bundel (nr. 7, «Mister Bank en Cashcontact»). De auteur gaat uit van een bedrijfseconomisch standpunt en onderzoekt een aantal aspecten van het risicobeheer ter zake. In zijn juridische kanttekeningen wijdt hij enkele lezenswaardige beschouwingen aan de aansprakelijkheid van het bankbedrijf in verband met de betrouwbaarheid van de hierbij gehanteerde apparatuur.

3. Op 10 mei 1985 sprak dr. G.P.V. Vandenberghe de rede «Software-Orakels» uit, bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar Informatica en Recht aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

Na een schets van de technische ontwikkelingen die ter zake van software in de komende decennia kunnen worden verwacht, weidt de redenaar uit over de geschikte juridische beschermingsvormen van software, en over de aanwendingsmogelijkheden van software bij de rechtspraktijk.

Met betrekking tot het eerstvermelde onderwerp bestrijdt hij het betoog van B. Hugenholtz in «Softwarebescherming, een tussenstand voor de thuisblijvers» (*Auteursrecht*, 1984, 90 e.v.). Deze auteur was hierin ten strijde getrokken tegen de opgemerkte stelling van de feestredenaar dat het auteursrecht geen passende bescherming biedt voor software (zie diens doctoraal proefschrift *Bescherming van Computersoftware*, Deventer-Antwerpen, Kluwer, 1984).

Het valt te betreuren dat de spreker nogal lapidair schijnt te

ontkennen dat octrooirecht, auteursrecht noch andere juridische beschermingsvormen ter bescherming van software een oplossing kunnen bieden. Uit recente studies blijkt dat een dergelijke stelling wordt gerelativeerd (Hanneman, M.W.A.M., *The patentability of computer software*, Deventer, Kluwer, 1985, 262 p.; Borking, J.J., *Third Party Protection of Software and Firmware*, Amsterdam, North Holland, 1985, 521 p.; Flamée, M., *Octrooieerbaarheid van Software, rechtsvergelijkende studie*, Brugge, Die Keure, 1985, 446 p.; Marquer, F., *Innovation et management des brevets*, Parijs, Editions d'organisation, 1985, 260 p.).

Met betrekking tot het tweede onderwerp bespreekt Vandenberghe het nut van informatica voor administratieve automatisering, geautomatiseerde juridische documentatiesystemen, kennisbanken en expert-systemen.

Hij besluit, terecht, dat de computer niet mag worden beschouwd als een systeem dat rechter of jurist zou kunnen vervangen: «ook in zijn meest geavanceerde uitvoering dient hij beschouwd als een beslissingsondersteunend systeem».

Dat de redenaar tot buitengewoon (inmiddels gewoon) hoogleraar in de discipline «Informatica en recht» werd geïnstalleerd, moge een blijk zijn van het belang dat de maatschappij hecht aan het multidisciplinair onderzoek, waarvoor de redenaar pleit. De vraag of de door de auteur behandelde problemen aanleiding moeten geven tot de ontwikkeling van een afzonderlijk rechtsgebied, en of een dergelijk rechtsgebied dan aanknopingspunt moet vinden bij «informatie» of bij «informatica», blijft omstreken (zie Dommering, E.J., «Informatierecht of Informatiecarecht», *Computerrecht*, 1985, nr. 6, 37-41). In zijn inaugurale rede biedt Vandenberghe een belangwekkende persoonlijke visie op het door hem met «orakels» vergeleken software-verschijnsel. «Orakels» zijn voor vele interpretaties vatbaar, zodat hierover nog niet het laatste woord is gezegd.

4. Ten getuige hiervan het vierde, hier besproken werk *Juridische bescherming van programmatuur* van prof. mr. D.W.F. Verkade.

Het werk is een overdruk van de bijdrage van de auteur in de losbladige Samsom-uitgave *Handboek informatica*. Het eigenlijke corpus dateert van eind 1983. Asterisken, aangebracht in rand, verwijzen evenwel naar een addendum dat de ontwikkeling in 1984 weergeeft.

Het werk biedt een beknopt overzicht van de bescherming van software, naar Nederlands octrooi-, auteurs-, merken- en verbintenisrecht. In het addendum neemt de auteur een belangwekkende stelling in over de vraag of programmatuur het voorwerp van diefstal kan uitmaken. Informatie (of programmatuur) kan, aldus Verkade, niet als een «goed» worden beschouwd. Het maximum dat hem aannemelijk voorkomt is «om magnetische deeltjes op tapes of dies als een 'goed' te beschouwen, zodat het overnemen daarvan met (vrijwel) gedeeltelijke vernietiging van de originelen als het wegnemen (toeëigenen) van 'enig goed' zou kunnen worden beschouwd». Aldus trekt de auteur ten strijde tegen een arrest van het Gerechtshof te Arnhem van 27 oktober 1983 (*N.J.*, 1984, 330; *N.J.B.*, 1983, 1332; *Computerrecht*, 1984/1, 31, met noot J. Smits). Dit stond blijkbaar model voor het, niet door Verkade besproken, arrest van het Hof van Beroep te Antwerpen van 13 december 1984 (*R.W.*, 1985-86, 244). Dit Belgisch arrest werd goedkeurend besproken door R. Verstraeten («Diefstal van computergegevens: revolutie in het strafrecht», *R.W.*, 1985-86, 215-230).

Met Verkade dient er nochtans op te worden gewezen dat voorwerpen van octrooi- en auteursrecht niet tot een «goed» bestempeld dienen te worden. Zo de leer van het Arnhemse en het Antwerpse hof wordt gevolgd, blijken deze door de wetgever tot stand gebrachte exclusieve rechten te kunnen worden terzijde gesteld omdat zij heel wat aan nut zouden inboeten. De reflexwerking tussen wetten wordt aldus miskend.

Overigens blijkt een dergelijke leer tot gevolg te hebben dat informatie als zodanig het voorwerp kan zijn van toebehoren, van eigendomsrecht, terwijl de voormelde intellectuele eigendomsrechten nauwkeurig bepalen onder welke omstandigheden informatie het voorwerp van toeëigening kan zijn. Het werk van Verkade biedt, aan de hand van zijn kritiek op het arrest van het Hof te Arnhem, afdoende argumenten ter afkeuring van de door het Hof van Beroep te Antwerpen ingeslagen weg en is, daarom alleen al, een aanrader.

Michel Flamée

A.J.O. baron VAN WASSENAER VAN CATWIJCK, **Eigen schuld en medeschuld volgens B.W. en N.B.W.**, Zwolle, Tjeenk Willink, 1985, 169 p.

In de reeks *Studiepockets privaatrecht* verscheen onlangs nummer 36 gewijd aan de problematiek van eigen schuld en medeschuld naar huidig en komend Nederlands recht. Het boek is een herziene en aan het Nieuw Burgerlijk Wetboek (N.B.W.) aangepaste uitgave van het uit 1971 daterend proefschrift *Eigen schuld* van dezelfde auteur. In vergelijking met het proefschrift wordt in deze monografie weinig aandacht besteed aan rechtsvergelijking (hoewel bv. het ter zake belangrijke arrest Desmares, Cass. fr., 21 juli 1982, D., 1982, 449, noot wel wordt genoemd) maar is het onderzoeksterrein daarentegen uitgebreid tot het gehele gebied van de medeschuld.

Eigen schuld bestaat, volgens de auteur, als de benadeelde de schade die hij heeft geleden voor een deel te wijten heeft aan een of meer omstandigheden aan zijn zijde. Van *medeschuld* is er sprake indien een schadelijder meer dan één persoon tegenover zich vindt die aansprakelijk is voor de door hem geleden schade. Beide termen dekken eigenlijk niet volledig de lading, maar worden in het boek behouden omdat ze enigszins burgerrecht hebben verworven. Inderdaad, zo vallen onder «eigen schuld» niet alleen eigen, verwijtbare gedragingen van de benadeelde, maar eveneens die gevallen waarin een foutieve gedraging van een derde aan de benadeelde als eigen fout wordt toegerekend (zo worden de fouten van een ondergeschikte waardoor zijn meester schade opliep aan deze laatste als eigen schuld toegerekend of wordt de fout van degene die een zaak voor een ander in zijn macht heeft als eigen schuld toegerekend aan die ander, cf. art. 6.1.9.6 lid 2 N.B.W., en is de auteur er voorstander van om fouten van echtgenoten of samenwonenden aan elkaar toe te rekenen). Tevens wordt onder eigen schuld ook *eigen risico* (of schuldvermoeden bij de benadeelde) ondergebracht. Het aandeel van het leerstuk der risico-aanvaarding («it adds nothing to the law except confusion») moet volgens de auteur in het Nederlandse recht zeer bescheiden zijn en beperkt blijven tot enkele welomschreven gevallen (zoals gevaarlijke activiteiten en «risico's van het vak»), omdat er meestal sprake zal zijn van eigen schuld (over het nut van risico-aanvaarding als afzonderlijke rechtsfiguur in België, zie Geelhand en Verbeeck, «Risico-aanvaarding», R.W., 1982-83, 1921).

Belangrijk is dat het N.B.W. de maatstaf voor schadeverdeling in geval van «eigen schuld» van de benadeelde duidelijk heeft vastgelegd. Als hoofdregel wordt de mate waarin de wederzijdse oorzaken tot de schade hebben bijgedragen, vooropgesteld. Artikel 6.1.9.6 lid 1 N.B.W. maakt hierop een uitzondering, de «bilijheidscorrectie» genaamd: een andere verdeling, het verval of de instandhouding van de vergoedingsplicht is mogelijk indien de bilijheid dit wegens de uiteenlopende ernst van de gemaakte fouten of andere omstandigheden van het geval eist. (In België wordt deze laatste regel, nl. de ernst der fouten, algemeen aanvaard als criterium om de aansprakelijkheid te verdelen: cf. Fagnart, J.T., 1976, 584, nr. 31.) Daarnaast behandelt de auteur ook de invloed van de aansprakelijkheidsverzekering aan de zijde van de dader in geval van eigen schuld: in Nederland bestaat een sterke stroming om in een dergelijk geval een eng begrip van eigen schuld te hanteren, waardoor een ruimer verhaal op de verzekeraar mogelijk wordt en daarmee een grotere spreiding van de schade. (In België wordt daarentegen geleerd dat de rechter geenszins met het verzekerd zijn van de aansprakelijke rekening mag houden, aangezien dit met de schade, enige maat van de vergoeding, niets uit te staan heeft: cf. Ronse, *Schade en schadeloosstelling*, 206.)

Indien verschillende personen een zelfde schade hebben veroorzaakt, worden zij naar huidig Nederlands recht «quasi-hoofdelijk», en volgens art. 6.1.9.8 N.B.W., enkele uitzonderingen niet te na gesproken, hoofdelijk aansprakelijk gesteld. De rechtsgrond voor deze hoofdregel ligt hierin dat het risico van insolventie van één der medeschuldigen niet door de benadeelde maar door de andere medeschuldige(n) behoort te worden gedragen. (Deze opvatting wint ook bij ons veld, zie Van Quickenborne, M., *Het regres van de in solidum veroordeelde schuldenaar*, 12.)

De auteur is erin geslaagd op fraaie wijze een met talrijke voorbeelden geïllustreerd overzicht te geven van een lastige problematiek. Elk geïnteresseerd jurist zal in deze praktijkgerichte monografie zijn gading vinden.

Thierry Vanswevelt

Personenbelasting. Aftrekbare kosten, Brussel, Ced Samsom, 1985, 197 p., 1.309 fr.

Bij de uitgeverij Ced Samsom verscheen een handig boekje waarin voor het aanslagjaar 1986 (inkomsten 1985) alle in de personenbelasting aftrekbare bedragen worden besproken. Het werk is zeer ruim opgevat. Het begint met de aftrek van bedrijfsuitgaven. Na een schets van de algemene aftrekbaarheidsvoorwaarden, wordt een zeer uitgebreid overzicht gegeven van de meest voorkomende bedrijfsuitgaven. Ook de forfaitaire bedrijfslasten worden behandeld. In het tweede deel worden de door artikel 54 W.I.B. toegelaten aftrekkingen van het totaal bedrijfsinkomen vrij gedeetailleerd besproken. In het laatste deel komen de door artikel 71 W.I.B. en door enkele bijzondere wetten georganiseerde aftrekkingen aan de orde.

Of dit boekje interessant is voor elke belastingplichtige, zoals op de achterflap staat aangekondigd, durven wij betwijfelen. Het vergt ongetwijfeld een zekere vertrouwde met de fiscaliteit. Voor wie het alvast oninteressant is, is de professionele beoefenaar van het fiscaal recht. In feite is het boekje niet meer dan een samenvatting van de administratieve doctrine, zodat men er op wetenschappelijk vlak niets aan heeft; voor de rest kan men ook beter de officiële administratieve commentaren raadplegen wanneer men wil weten hoe de administratie over een bepaald probleem denkt. Het boekje lijkt uiteindelijk vooral nuttig voor de geïnteresseerde belastingplichtige die over een zekere kennis van zaken in verband met het fiscaal recht beschikt. Voor die doelgroep is het boekje ongetwijfeld verdienstelijk.

S. Van Crombrugge

MEDEDELINGEN

Congresbesluit te Kortrijk van de Nationale Kamer van de Gerechtsdeurwaarders

Na afloop van het op 23 november 1985 te Kortrijk gehouden congres van de Nationale Kamer van de Gerechtsdeurwaarders werd in de vorm van wens de volgende resolutie aangenomen:

Het welzijn van ieder individu en zijn recht een leven te leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid, zijn in deze crisistijd de grote zorg van de maatschappij.

Uit de merkwaardige uiteenzetting van professor Jean Laenens, blijkt voldoende de noodzaak op doeltreffende wijze een consumentiebeleid te creëren, dat in België quasi nog onbestaande is.

Met de preventieve maatregelen die door de achtbare spreker voorgesteld worden om de kwaal van de overmatige schuldenlast te bestrijden, kunnen de gerechtsdeurwaarders in grote mate instemmen.

Als voornaamste onthouden wij: het verbieden van elke vorm van agressieve reclame; het bestrijden van abusieve bedingen, zoals verhogingsbedingen en misbruikclausules; de reglementering van een positieve registratie van alle kredietverrichtingen en verbruikerskredietovereenkomsten en een uitgebreid inzage-recht; de bescherming tegen verhogingsbedingen door het opstellen van een grijze lijst van verkoopclausules; de reglementering van de uitgifte van handelseffecten of wisselbrieven bij iedere overeenkomst of contract voor terugbetaling bij afkortingen.

Van de curatieve maatregelen achten de gerechtsdeurwaarders dat de hierna volgende noodzakelijk zijn:

De toegang tot het gerecht moet vereenvoudigd worden, zonder dat afbreuk gedaan wordt aan de rechtszekerheid.

De schuldenaar moet, na aanmaning tot betaling op zijn schriftelijk verzoek, uitstel van betaling kunnen bekomen.

Een grondige wijziging van de sommiere rechtspleging om betaling te bevelen is noodzakelijk.

De wettelijke beperking in de contractvrijheid wat de bevoegdheidsovereenkomsten betreft moet uitgebreid worden.

De noodzakelijke hervorming van artikel 1408 Ger. W. betref-

fende de goederen die niet vatbaar zijn voor beslag, mag in geen geval leiden tot de onmogelijkheid van uitvoeren op luxeartikelen en -voorwerpen van belangrijke waarde, waardoor de uitvoering van de gerechtelijke uitspraken vanaf het begin totaal ontkracht worden.

De vermogensverklaring moet in de wet opgenomen worden.

De gerechtsdeurwaarder moet gemachtigd worden een afbetalingsplan op te stellen op basis van de hem door de debiteur zelf verstrekte gegevens over zijn vermogen en zijn schulden.

Om tot een kostenbesparende executie te komen, moet de gerechtsdeurwaarder de mogelijkheid krijgen een voorlopig proces-verbaal van niets-bevinding op te stellen.

Deze toestand kan blijken uit de verklaringen van de debiteur en uit de vaststellingen van de gerechtsdeurwaarder ter plaatse; de verkoopwaarde van de in beslag genomen goederen kan onvoldoende zijn, zelfs om de kosten te dekken, die moeten worden gedaan om tot de verkoping te geraken.

In dit geval zal het dossier overgezonden worden aan de beslag-rechter, met het doel de veroordeelde partij te dwingen voor hem een vermogensverklaring te doen onder eed.

De weigering van de schuldenaar om zijn vermogensverklaring te doen, zijn niet-verschijnen, of een onjuiste of onvolledige verklaring, moeten strafbaar worden gesteld met toepassing van artikel 490bis van het Strafwetboek.

BERICHTEN

K.U. Leuven Vennootschapsdag 1986 over de Coöperatieve Vennootschap — 25 maart 1986

Programma:

- 9u00: Ontvangst van de deelnemers — Koffie.
- 9u30: De wettelijke structuur en de mogelijke statutaire regeling van de coöperatieve vennootschap als ondernemingsvorm en samenwerkingsvorm van het vrije beroep, door H. Laga, assistent K.U. Leuven en advocaat te Brussel.
- 10u30: Bespreking.
- 11u15: Boekhouding en jaarrekening van de coöperatieve vennootschap inz. m.b.t. in- en uittreden alsmede uitsluiting van vennoten, uitkering van winst en ristorante's (omzetdividend), door K. Van Hulle, lector K.U. Leuven en administrateur Commissie E.G.
- 12u00: Bespreking.
- 12u30: Aperitief en lunch in de Faculty Club (verplaatsing heen en terug met bussen)
- 14u30: Koffie.
- 14u45: De fiscale behandeling van de coöperatieve als samenwerkingsvorm van het vrije beroep, de uitkering van interesten en kortingen en de overdracht van aandelen, door prof. F. Vanistendael, gewoon hoogleraar K.U. Leuven.
- 15u45: Bespreking.
- 16u15: Algemene bespreking onder het voorzitterschap van Prof. J. Ronse over de onderwerpen van de studiedag. Aan de algemene bespreking wordt deelgenomen door de hierboven vermelde sprekers en met de medewerking van L. Weyts, buitengewoon hoogleraar K.U. Leuven en notaris te Mechelen; F. Bouckaert, buitengewoon docent K.U. Leuven en notaris te Brugge; J.M. Nelissen Grade, buitengewoon docent K.U. Leuven en advocaat bij het Hof van Cassatie; J. Lievens, lector K.U. Leuven en advocaat te Kortrijk; K. Geens, assistent K.U. Leuven.
- 17u30: Slot.

Practische inlichtingen

De studiedag wordt gehouden op 25 maart 1986 op de Universitaire Campus Gasthuisberg, Herestraat 49, 3000 Leuven met lunch in de Faculty Club (verplaatsing per bus).

Inschrijving kan geschieden door aanvraag van inschrijvingsstrook en storting van 4.000 fr. op rekening nr. 431-0370001-13

van de K.U. Leuven, Oude Markt 13, 3000 Leuven met vermelding Vennootschapsrecht 572000/1/EO1 en naam.

Het secretariaat wordt waargenomen door mevr. Annie Robijns, tel. 016/23.09.71.

Prijs «Charley del Marmol»

De Belgische Vereniging van Bedrijfsjuristen (BVBJ) wenst de lezers van het Rechtskundig Weekblad te herinneren aan het feit dat de BVBJ in 1986 een bedrag van 100.000 BF besteedt aan een prijs ter bekroning van een Belgisch werk dat een aanzienlijke bijdrage levert tot het ondernemingsrecht.

Het reglement van de prijs, die de naam draagt «Prijs Charley del Marmol» — als huldeblijk voor de betrokken professor emeritus van de Université de Liège —, kan verkregen worden op het secretariaat van de BVBJ, Stuiverstraat 8, 1000 Brussel.

Men noteer evenwel dat de kandidaten voor de prijs hun werk aan het BVBJ-secretariaat moeten toesturen — volgens de voorwaarden vastgelegd in het reglement — ten laatste op 30 april 1986!

De uitslag van de beraadslagingen van de jury zal bekendgemaakt worden vóór 31 december 1986

Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel — Studiedag Sportrecht op zaterdag 22 februari 1986

Programma:

- 9u30: Verwelkoming der deelnemers door André De Becker, voorzitter van het Vlaams Pleitgenootschap.
- 9u45: De autonomie van het sportrecht, door Luc Silance, advocaat bij de Balie te Brussel, docent aan de V.U.B., gekozen voorzitter van K.B.A.B.
- 10u30: Koffiepauze.
- 11u00: Sport en aansprakelijkheid, door Ludo Cornelis, advocaat bij de Balie te Brussel, docent V.U.B.
- 11u45: Discussie.
- 12u30: Middagmaal.
- 14u00: De jurisdictionele beslechting van geschillen in sportzaken door de heer Paul Lemmens, adjunct-auditeur in de Raad van State.
- 15u00: Koffiepauze.
- 15u30: De rechtspleging binnen de sportbonden, door Kurt Mollekens, advocaat bij de Balie te Mechelen, assistent aan de V.U.B.
- 16u30: Discussie
- 17u00: Slotwoord door André De Becker, voorzitter van het Vlaams Pleitgenootschap.

Plaats: Universitaire Faculteiten Sint-Aloysius, Aula A.W. 1, Vrijheidslaan, 17, 1080 Brussel.

Deelnemingsprijs: (met inbegrip van lunch en uitgave van de voordrachten) 1.500 fr., te storten op rekeningnummer 630-0215139-52 van het Vlaams Pleitgenootschap te Brussel.

V.U.B. Colloquium Recht en Technologische Evolutie

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit Brussel organiseert op 28 februari en 1 maart 1986 een colloquium met het volgende programma:

Vrijdag 28 februari 1986

- 9u30: Registratie deelnemers.
- 10u00: Inleiding, door prof. dr. P. De Vroede, decaan van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid.
- 10u15: Welkom, door prof. dr. ir. O. Steenhaut, rector der V.U.B.
- 10u30: Invloed van de technologie op de evolutie van het zeerecht, door prof. dr. F. De Pauw
- 10u50: Pauze (koffie)

- 11u10: Een nieuwe internationale organisatie: De zeebodem autoriteit, door de heer E. Franckx, attaché.
 11u30: Het begin van de exploitatie van de zeebodem?, door prof. dr. N. Sybesma-Knol.
 12u00: Sandwichbar.
 14u00: Fiscale maatregelen voor innovatie, door prof. dr. A. Spruyt
 14u30: Technologie als catalysator in de deregulering van de financiële markten, door prof. dr. R. 's Jegers
 15u00: Pauze (koffie)
 15u15: Impact van technologische evolutie op het contractueel aansprakelijkheidsrecht, door de heer M. Bosmans, assistent.
 15u45: Bewijsrecht en technologische evolutie, door prof. dr. L. Cornelis.
 16u15: Doel bewust, door prof. dr. M. Flamée.
 16u45: Voorlopig besluit, door prof. dr. P. De Vroede

Zaterdag 1 maart 1986

- 9u00: Registratie deelnemers.
 9u15: Het statuut van de informatie, door de heer S. Gutwirth, attaché.
 9u45: De rechtmatige belangen van de auteur t.o.v. duplicerings-technieken, door prof. dr. J. Corbet.
 10u15: Pauze (koffie)
 10u30: Internationaal gegevensverkeer: soevereiniteit op de heling, door mevrouw J. De Houwer, asp. N.F.W.O.
 11u00: De inspraak van werknemers op bedrijfsniveau bij het invoeren van nieuwe technologieën: een analyse van de rechtsnormen naar Belgisch recht, door prof. dr. M. Stroobant.
 11u30: Computercriminaliteit als uitdaging voor het strafrecht: nationale en internationale perspectieven, door prof. dr. B. De Schutter
 12u00: Slottoespraak, door prof. dr. P. De Vroede

De voordrachten worden gehouden in het Auditorium Aula (zaal D), Pleinlaan 2, 1050 Brussel.

Het secretariaat wordt waargenomen door mevrouw J. De Mol, Centrum Economisch Recht, tel. 02/641.25.58. Inschrijvingen door storting van 2.750 fr. op rekening nr. 437-0078529-94 van het Centrum Economisch Recht.

TIJDSCHRIFTEN

Revue trimestrielle de droit commercial et de droit économique, 1985

nr. 2, april-juni
 Pirovano, A., Introduction critique au droit commercial contemporain; Cedras, J., L'obligation de négocier; Derrupe, J. e.a., Chroniques de législation et de jurisprudence française.

Tijdschrift voor privaatrecht, 1985

nr. 1-2
 Pintens, W., Echtscheiding; Heyvaert, A., Civielrechtelijke aspecten van gezinnen zonder huwelijk; Storme, M. en Deconinck, B., Bevoegdheids- en procedureperikelen in familierechtelijke geschillen; Gerlo, J., Onderhoudsgelden; Coene, M., Aktuelle problemen inzake conventionele wijziging van huwelijksvermogensstelsels; Van Oosterwijck, G., Huwelijksvoordelen en contractuele erfstellingen; Weyts, L., Vennootschappen en patrimonial familierecht; Casman, H., Schulden en huwelijksvermogensrecht; Baeteman, G., De bescherming van de gezinswoning; Bouckaert, F., Handelszaak en patrimonial familierecht; De Wulf, C., De vereffening en de verdeling van het huwelijksvermogen en de nalatenschap: enige actuele problemen; Vastersavendts, A., Reserve en beschikbaar deel; Verrycken, M., Onbekwamen; Dillemans, R., Het Gezin op de grenzen van het recht; Dillemans, R., Puelinckx-Coene, M., Pintens, W. en Torfs, N., Schenkingen en Testamenten (1970-1984).

Tijdschrift voor Belgisch handelsrecht, 1985

nr. 6-7, juni-juli
 Storme, M., Rechter ter zee. Beschouwingen over de tussenkomst van de rechter in scheepszaken; Balote, E., Une procédure simplifiée pour les problèmes de consommation: une expérience-pilote à Marchienne-au-Pont; Kohl, A., noot onder Brussel, 21 april 1983 (bevoegdheid, faillissement, toelating tot het bevoordrecht passief, betwisting, bevoegdheid rechtbank van koophandel); Y.D., noot onder Mons, 30 oktober 1984 (faillissement, intrekking, roekeloze vordering van een schuldeiser, gerechtskosten, kosten en erelonen van de curator, ten laste van de gefailleerde).
 nr. 8-9, augustus-september
 Delierneux, M. en Martin, Cl., La «Révision 1983» des Règles et Usances uniformes relatives aux crédits documentaires.

Journal des tribunaux, 1985

1 juni
 Rigaux, P., De l'inaptitude du contenu des manuels d'entretien d'immeubles à restreindre les exigences des règles de l'art de bâtir; Keutgen, G., Les entreprises et le droit, considération sur l'élaboration des normes légales et réglementaires; Van Bunnan, D., noot onder Brussel, 27 juli 1984 (Loterij, art. 301 S.W.).
 8 juni
 Ost, Fr., La conciliation des libertés; Seron, A.M., noot onder Kh. Charleroi, 27 december 1984 (Kort geding, intrekking van kredietlijn, vraag tot heropenning).

15 juni
 De Visscher, F., La nouvelle loi belge sur les brevets d'invention.

22 juni
 Bergeron, R.C., La rédaction des lois fédérales du Canada.

29 juni
 Dewez, A. en Fallon, M., Le droit belge à l'heure de l'informatique?

7 september
 Orianne, P., Le statut juridique des miliciens et la protection des libertés individuelles.

14 september
 Fagnart, J.L. en Deneve, M., La responsabilité civile (1976-1984).

21 september
 Kreins, Y., Les pouvoirs implicites au sens de l'article 10 de la loi spéciale du 8 août 1980 — Une erreur législative?

28 september
 Born, H., L'art. 5, 1°, de la Convention de Bruxelles du 27 septembre 1968 et l'arrêt de la Cour de Cassation du 19 janvier 1984.

5 oktober
 De Leval, G. en Van Compennolle, J., L'évolution du référé: mutation ou renouveau?

12 oktober
 Sterckx, D., Premiers commentaires sur l'article 2276bis du Code civil

Revue générale des assurances et des responsabilités, 1985

nr. 6, juni
 Schryvers, J., J'ai mes doutes; Keustermans, J., noot onder Brussel, 19 mei 1983 (aansprakelijkheid van de ouders, vermoeden, bewijs van de goede opvoeding)

nr. 7 september
 Paulus-De Rode, H., Une innovation belge. La réglementation de l'assurance R.C. familiale.